HILDEBRAND,

HISTORISKA MUSEUM.

STATENS HISTORISKA MUSEUM.

NATIONALMUSEUM

OCH

STATENS HISTORISKA MUSEUM

HANDBOK FÖR BESÖKANDE

UTARBETAD AF

H. HILDEBRAND G. UPMARK
L. DIETRICHSON

I.

STOCKHOLM.
JOS. SELIGMANNS FÖRLAG.

STATENS HISTORISKA MUSEUM

OCH

KONGL. MYNTKABINETTET

AF

HANS HILDEBRAND.

MED 103 ILLUSTRATIONER I TRÄSNITT

STOCKHOLM.
JOS. SELIGMANNS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS ISAAC MARCUS, 1873.

FÖRORD.

Under tryckningen af denna bok hafva salarne i museet fått andra namn. De kallas nu den första (nordvestra salens galleri), andra (nordvestra), tredje (norra galleriet), fjerde (nordöstra), femte (djupa) och sjette (sydöstra).

Det vore mig kärt, om dessa anteckningar kunde i någon mon visa, hvilken stor betydelse Statens Historiska Museum eger samt huru nödigt det är, att det af svenska folket uppfattas och omhuldas som en nationalskatt. Det råder flerestädes i Sverige en beklaglig benägenhet att i allt sätta sin egen lilla bygd framför det stora, gemensamma, allt omfattande fosterlandet, äfven om derigenom ganska vigtiga intressen skadas. All sådan sträfvan att sätta det provinsiela före det svenska måste motarbetas, såvida vi vilja göra något stort som ett folk och särskildt såvida vi skola kunna uträtta något stort på den vetenskapliga, forn- och kulturforskningens fält. I en hela landet omfattande patriotism står i våra dagar den danska nationen vida öfver oss. Också hyser man i Danmark från landets ena ända till den andra för det stora museet i Köpenhamn det varmaste intresse, hvilket ganska bjärt sticker af mot den likgiltighet eller den ovilja, med hvilken statssamlingen i Stockholm i icke ringa mon betraktas. I Danmark har man derföre icke haft stort behof af en fyndlag, hvilken hos oss visat sig synnerligen nyttig och småningom skall erkännas hafva varit oumbärlig.

Sedan under intryck af de flitigt uttalade små provinsintressena och af en ytligare riktning inom fornforskningen regeringen föreslagit och riksdagen antagit en lag, som kommer att i väsendtlig mon förminska och i bästa fall försena museets tillväxt — äfven lagförändringens vänner erkänna det senare, i det de yrkat på fornsakernas splittrande i en mängd små samlingar, hvilka *framdeles* skola kunna införlifvas med museet — och dermed den vetenskapliga fornforskningens utveckling, gör Kongl. Maj:t och kronan för Statens Historiska Museum och Kongl. Myntkabinettet ovilkorlig fordran på hembud allenast af allt

bearbetadt forntida guld och silfver, som hittas i svensk jord, och eger hittaren att fordra för sådant, när det inlöses, en åttondedel öfver metallvärdet. Utöfver denna af lagen bestämda lösen plägar dock, så snart det funna är af någon större betydelse, en gratifikation utbetalas; så har varit sed alltsedan de tider, då icke Antiqvitets Akademien, utan Kongl. Maj:t bestämde lösebeloppets storlek. Men ingen må föreställa sig att jordfunna saker af ringare materielt värde, sten, koppar, brons, messing, jern, ben, glas o. s. v. icke äro af vigt för museet; de kunna för det vara af vida större intresse än mången stor skatt af ädel metall och de betalas äfven, för att locka till hembud, med många gånger deras materiela värde. Det måste derför läggas det svenska folket rätt varmt på hjertat, att ingen må förgäta huru mycket museet ännu behöfver för att kunna uppfylla sin bestämmelse och huru äfven det till utseendet oansenligaste kan vara för vetenskapen gagneligt. Inom några år skall det blifva nödvändigt för den som vill grundligt studera den svenska forntiden, att besöka privatsamlingarna i Nordamerika. Mången skall då få smaka samma bittra missräkning, som kom på min lott, när jag för ett par år sedan besökte Pæstum i södra Italien, för att der studera en synnerligen vigtig samling af forngrekiska bronser, som hittats i grafvarne derstädes. Jag for dit med en väl grundad förhoppning att i samlingen få lösning af frågan om den urgamla bronskulturen i södra Italien, men fick der veta, att samlingen befann sig numera i Nordamerika. Att förekomma något sådant i Sverige är numera omöjligt, då köpmännen och andre enskilde, som räkna penningevinst för mer än den fosterländska vetenskapernas båtnad, ej längre behöfva bedrifva sina uppköp i smyg; de som drifva fornsakssamlandet som en affär åtnjuta f. n. vida större förmoner än det allmännas målsmän. Men om detta icke kan förebyggas, ett verkligt fosterländskt tänkesätt kan åtminstone göra att exporten af de för vår äldre kulturhistoria dyrbara fornsakerna blir mindre än den kunde blifva.

Med afseende på de kyrkliga fornsakerna föreskrifver lagen, att de icke få till någon enskild vare sig person eller samling aflåtas utan att dessförinnan hafva varit Kongl. Maj:t och kronan hembjudna, för att, om de för Statens Historiska Museum behöfvas, kunna för detta vinnas. En del af de i museet förvarade föremålen af detta slag äro skänkta, andra äro köpta, ännu andra äro af vederbörande församlingar i museet deponerade. I museet äro fornsakerna bättre skyddade och der äro de

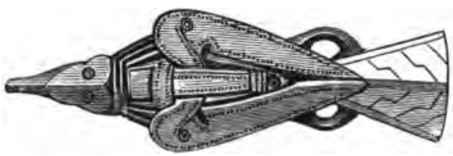
äfven till större nytta, hvadan det är högeligen att önska, det allt flera församlingar ville dit öfverlemna sina minnen från forne dagar.

Det är först under de 36 sista åren, som Statens Historiska Museum blifvit stort och vigtigt för den vetenskapliga fornforskningen. Inventariet för tiden mellan museets grundläggande på 1600-talet och midten af år 1837 upptager för museet och myntkabinettet 758 nummer. Vid slutet af 1872 uppgick nummerantalet till 4,115. Härvid måste ihogkommas, att hvart nummer tillägges icke alltid ett föremål, utan hvart fynd eller hvar på ett eller annat sätt sammanhörande grupp af föremål. Under ett nummer i inventariet innefattas någon gång tusenden af föremål. År 1872 ökades inventariet med 217 nummer, af hvilka ett innefattar 380 föremål. Af dessa 217 nummer voro 48 till museet skänkta.

År 1837 hade museet intet stående anslag. Sådant har sedan dess bekommits och äfven ökats, men är f. n. alldeles otillräckligt. Före 1837 ansågs museet vara så litet vigtigt att man icke fann det nödigt att derför söka vinna en mans odelade arbete. För närvarande har museet trenne tjenstemän (Bror Emil Hildebrand, riksantiqvarie sedan 1837; författaren af denna bok, amanuens sedan 1865; dr Oscar Montelius amanuens sedan 1868) och flere behöfvas.

Under loppet af år 1872 besöktes Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet af 26,745 personer.

Genom ett förbiseende har alltifrån s. 81 figursiffran blifvit en enhet för hög. På det slutsiffran icke må säga mera än hvad hon kan hålla, tillägges här en figur, visande ett för den yngre jernåldern på Öland charakteristiskt fogelformadt spänne.

54.

Vid inträdet i den nya museibyggnadens stora vestibul har man midt framför sig en glasdörr. Vid hennes sidor och öfver henne stå de tre nordiske gudarne Odin, Tor och Balder, sådane som Fogelberg tänkt sig dem. Hans tankar voro i väsendlig mon beroende af samtidens uppfattning af desse gudar och af våre fäders kultur i allmänhet — en uppfattning, som var behäftad med stora brister, emedan hon utgick icke från verkliga ting, utan från lösliga hugskott. Men dessa brister voro då förlåtliga, den oriktiga uppfattningen var snart sagdt den enda möjliga, alldenstund man den tiden icke kände de verkligheter, på grund af hvilka vi kunna leta oss fram till en öfversigt af våre fäders kultur i hennes grunddrag. Man hade den tiden allenast eller nästan allenast historien att vända sig till, och inom historien finna vi icke de verkligheter vi behöfva.

Innanför glasdörren mellan Tor och Odin finnas nu samlade tusenden af qvarlefvor från de kulturperioder, som förekommit i vårt land innan christen tro förkunnades inom det. I dessa qvarlefvor, i hvar och en, i grupperna, i hela samlingen, kunna vi studera kulturen och från kulturen kunna vi sluta oss till folket, hvilket kulturen tillhörde. Härinne må vi således söka grunddragen till kännedomen om våra fäder i heden tid och med det, som vi här lära, må vi sedan söka förbinda det lilla, som historien lär oss eller vi ur andra källor kunna inhemta.

Innanför denna glasdörr finnes äfven en myckenhet qvarlefvor från vår medeltid, den period, hvars mörker man ständigt för på tungan, emedan man icke känner tiden och emedan man vill rättfärdiga sin tröghet att lära känna henne. Medeltiden kunna vi studera uti historien och i hennes litterära alster, men vår kännedom blir ytterst ofullständig, om vi lemna ur sigte det, som förvaras innanför denna dörr — vitnesbörden om kulturens tillstånd, om utvecklingens olika grader, om de grundtankar, som bestämde lif och åskådning. Under studiet af det, som finnes härinnanför, komma vi riktigt ansigte mot

ansigte med det svenska folket, sådant det lefde, rörde sig och hade varelse under medeltidens halfva årtusende.

Innanför denna glasdörr finnas ock föremål från vårt folks nyare tid. Vi finna der minnen af våre konungar och af våre store män inom statskonstens, vetenskapens, litteraturens områden. Mycket är i främsta rummet påminnelser om det vi redan sedan barna- eller ynglingaåren haft kärt, annat af dessa de framståendes reliqvier eger äfven ett sjelfständigt värde såsom vitnesbörd om kulturen, och den bild, vi med deras tillhjelp uppgöra, kompletteras af annat, som utan att vid sig ega fästad hogkomsten af någon stor eller åtminstone bekant personlighet, undervisar oss om kulturtillståndet i allmänhet.

Innanför denna glasdörr förvaras ock mynten och medaljerna, svenska och utländska. Uti mynten kunna vi studera den inhemska inre utvecklingens och de yttre handelsförbindelsernas historia — för att icke tala om de upplysningar vi här finna om utländska riken och deras inre förhållanden — uti mynten och än mer uti medaljerna få vi studera vår och utlandets konst.

Må vi då inträda genom den öppnade dörren och hemta de lärdomar, som derinne äro att vinna. En vandring genom salarne derinne bör lära oss, hurudant det arf är, som vi fått af våre fäder — hvilket arf vi hafva att förvalta med redovisningsskyldighet.

De samlingar, som här förvaras, kallas statens historiska museum och kongl. myntkabinettet. Den af drottning Lovisa Ulrika stiftade och af Gustaf III utvidgade Vitterhets Historie och Antiqvitetsakademien har fått sig gifven den ansvarsfulla pligten att hafva vård och vetenskapligt inseende öfver dessa samlingar, hvilka icke tillhöra denna akademi, utan äro statens, det allmännas egendom. Grunden till dessa samlingar lades redan på 1600-talet, under det för vår forntid varmt intresserade carolinska tidehvarfvet, men de blefvo länge i främsta rummet samlingar af archeologiska och historiska curiosa. Först under de sista decennierna hafva de blifvit så ökade, att de kunnat få en betydelse för vetenskapen. För närvarande är den svenska statens archeologiskt-historiska museum — i synnerhet hvad landets hedniska forntid beträffar — ett af de allra yppersta i sitt slag, en skatt öfver hvilken vi väl kunna känna oss stolte, och det svenska myntkabinettet för ock till de förnämsta i verlden.

År 1866 öppnades det nya museet, men anordningen var då till en del allenast provisorisk. Nu är hon i det närmaste fullbordad. Som huset var bygdt utan att afseende blifvit fästadt vid det utrymme, som samlingarnas olike delar torde kräfva, kunde icke fördelningen af rummen på de olika perioderna blifva fullt rättvis. För närvarande — allenast sju år efter den första inredningen — äro vissa rum så öfverfyllda, att man endast med svårighet finner plats för det som ännu icke kan undvaras för samlingarnas kompletterande.

Det nya musei-huset har en aflångt fyrkantig plan. Den fyrkantiga gården delas i tvenne, medelst en tvärtöfver gående mellanbyggnad. Den åt de historiska samlingarna lemnade bottenvåningen eger i följd deraf fyra store hörnsalar, hvar och en med en inåt gården liggande korridor, ett långt och smalt rum, som följer husets hela norra kortvägg, ett rum, som intager hela den nyssnämnde mellanbyggnaden, och en rad af rum utmed byggnadens södra kortvägg, hvilka användas till arbetsrum o. s. v.

Uti den nordvestra salen och hans korridor finnas fornsakerna från stenåldern. Uti det norra galleriet förvaras fornsaker såväl från brons- som från jernåldern. Uti den nordöstre salen och i mellanbyggnadens sal förvaras föremål från medeltiden. Den nordöstre salens korridor innehåller akademiens bibliothek. I den sydöstre salen och hans korridor förvaras föremålen från den nyare tiden. I den sydvestre salen och hans korridor finnes mynt- och medaljsamlingen.

Tvenne gånger i veckan äro dessa samlingar tillgängliga för allmänheten, för forskaren dagligen under de för akademiens tjenstemän bestämde tjenstgöringstimmarne (kl. 11—3). Till de besökandes tjenst är en noggrann katalog upprättad och tryckt. Som ett bihang till denna katalog kan den följande framställningen betraktas, hvilken är ämnad att läsas af dem, som vilja bereda sig till ett besök i museet, eller som efter besöket vilja i minnet fästa det vigtigaste som de derunder sett.

1.

Stenåldern.

Nordvestra salen och hans korridor.

Uti den inre förstugan mellan glasdörrarna finnes en grafkista från Gotland, tillhörande denna ös jernålder. Sidohällarnas väldiga dimensioner hafva omöjliggjort kistans uppställande bland de samtida fornsakerna.

I korridoren, till venster, äro upplaggda några väldiga stenblock med ovala fördjupningar. De hafva varit använda för krossning af säd o. s. v. Det är icke möjligt att med bestämdhet uppgifva, till hvilken tid de äro att hänföra; sannolikt äro de dock icke mycket gamla. Under borden ligga några kanoter, likaledes af obestämd ålder. En af dem är funnen i Östergötland under tvenne lager af rotstående stubbar.

Allt det öfriga i denna korridor och i den vid sidan liggande salen tillhör *stenåldern.* Allt med undantag af det, som förvaras i det nordligaste fönstret och i dess bord, tillhör *Sveriges* stenålder, allt med det angifna undantaget är nämligen funnet i Sverige.

Man har om stenfornsakerna haft allahanda funderingar. Man tog dem till en början för att vara alster af naturens

krafter. Andre insågo, att de voro af menniskohand arbetade, men funno dem så afvikande från allt hvad vi och våre fäder under den historiska tiden brukat, att de åt dem måste utleta en alldeles särskild bestämmelse — de blefvo offerredskap, tillhörande folk, som kände metallerne och använde dem för tillfredsställande af det dagliga lifvets behof. Allmogen ser ännu gerna i flertalet af desse stenar torviggar eller tordönsstenar, hvilke, nedslungade med blixten, länge gömde i jordens inre, dit de genom sin hastiga fart trängt ned, omsider i en lycklig stund upphittades; väl kan man säga en lycklig stund, ty tack vare deras öfverjordiska ursprung kunna de för åsk- och annan vådeld skydda det hus, i hvilket de förvaras, hvarförutom de söndersmulade kunna med fördel användas som läkemedel för både menniskor och djur. Men i senaste tid har man framställt den åsigten, att desse stenar, hvilke onekligen äro med afsigt och således af menniskor formade till att fylla bestämda ändamål, tillhöra ett folk och en tid, för hvilka metallernes användbarhet icke var känd, äro det folkets redskap, vapen och smycken, tillhöra således icke ett afskildt, genom beröring med det öfversinnliga mystiskt kulturområde, utan rent af det dagliga lifvet.

Är det då — så fråga vi oss, vid det vi träda in uti salen, lemnande bakom oss de store slipstenar m. m. som fått plats i korridoren — är det verkligen befogadt att tala om en stenålder? Om en sådan hafva de tideböcker, som hinna längst tillbaka i tiden, intet att berätta. Han skulle således ligga bortom den tid, som menniskoslägtet minnes.

Vi träda in i en stor och ljus sal. Tre väggar upptagas af stora skåp; längs fönsterväggen, framför fönstren och framför pilastrarna står bord vid bord. Midt på golfvet stå tre ganska stora bord. Om vi undantaga ett halft skåp, innehållande djurben, funna i torfmossar jämte fornsaker af sten, och ett fönsterbord, innehållande fornsaker och äfven moderna föremål af sten från andra land, äro alla dessa skåp och bordens alla glastäckta lådor fyllda af stenfornsaker, hittade i Sverige antingen tillfälligtvis liggande i jorden, i vattnet eller mossarne, eller ock afsigtligt nedlagda uti omsorgsfullt uppförda, stenomslutna grafvar. Och bland de här förvarade föremålen finnes icke ett enda, som veterligen blifvit funnet samman med metallföremål.

Månne icke redan detta talar till förmon för det påståendet, som i öfrigt stödjer sig på andra bevis, att vi här hafva

qvarlefvor från en tid och efter ett folk, som icke kände metaller eller icke förstod att använda dem sig till nytta? Så länge man nöjde sig med att i en samling förvara allenast några få fornsaker af sten, kunde man betrakta dem som "curiosa." Men när man ser dem här uti hundraden och tusenden, finner man lätteligen, att desse stenar ingalunda blifvit tillformade för ro skull och likaledes, att ett enda behof, det gudstjenstliga, icke kan hafva framkallat dem alla. Vi måste i dem se — den följande granskningen af skåpens och lådornas innehåll skall ytterligare visa det — ett folks samlade qvarlåtenskap, och när så är, då väger å ena sidan den ansenliga mängden, å den andra den absoluta frånvaran af metallföremål mycket.

Studiet af forntidens qvarlefvor kan först då adlas till vetenskap, när forskaren får framför sig ett mycket stort antal af exemplar, af hvilka han kan göra jämförande iakttagelser.

De öfriga bevisen för en stenålders existens i Sverige — utom det att stenfornsakerna äro tillräckliga för att möjliggöra ett folks tillvara äfven i vårt nordliga land, hvilket framgår ur våra följande iakttagelser — grunda sig på förhållanden, som icke kunna blifva inom ett museum representerade. På dem kunna vi derför icke skänka annat än i förbigående vår uppmärksamhet.

Det finnes en oändlighet af svenska fynd, som innehålla föremål af metall, men icke stenredskap, en oändlighet af grafvar i vårt fädernesland, för hvilka stenredskapen äro fullkomligt främmande.

I öfrigt, icke i Sverige allenast kan man på detta sätt urskilja en forntida stenålder. En sådan kulturperiod har funnits i våra grannland, Norge, Danmark, Ryssland och Nordtyskland, ja intet europeiskt land har saknat den.

En granskning af skåpen och lådorna visar oss, att i dem förekomma några föremål af bernsten och ben, som tydligt varit ämnade till prydnader, några redskap af horn och ben, några kärl af lera; allt det öfriga är af sten och af detta öfriga är hufvudmassan af flinta. Mot **6517** här framsatta eller framlagda flintföremål svara **1535** af andra stenarter, eller om vi från den senare summan afdraga alla sådana föremål, som icke kunde förfärdigas af flinta, utan för hvilka måste användas andra lösare eller åtminstone mindre spröda stenar, slipstenar och smärre brynen, de genomborrade yxorna o.d., mot de **6517** flintorna svara allenast **504** föremål af andra stenarter. Vi se således, att de

materialier, som under stenåldern stodo Sveriges inbyggare till buds, när de ville förfärdiga redskap, vapen, kärl och prydnader, voro sten, ben, horn, bernsten, lera och — kunna vi tryggt tillägga, ehuru intet sådant föremål kunnat i denne sal framläggas — trä, och af alla dessa råämnen har tydligen flintan varit det mest eftersökta, hvilket ock är helt naturligt, då flintan, i följd af sin hårdhet parad med en viss sprödhet, låter sig ganska lätt bearbetas och eger, bearbetad, stor varaktighet samt uti alle tillskärpte delar en beundransvärd hvasshet.

Men den flinta, som användes, förekommer naturligen allenast uti kritformationens bäddar, desse åter äro inom Sverige inskränkte till den sydvestre delen af Skåne. När man utom detta temligen obetydliga område, äfven långt bortom dess gränser finner icke blott flintredskap, utan äfven bevis för en der på stället försiggången bearbetning af flintan — då ligger allaredan deri ett vitnesbörd om förbindelse under stenåldern mellan Sveriges olike delar. Ja, på Vestgötaslätten fanns en verkligen blomstrande stenålderskultur, men hufvudvilkoret för denna, flintan, måste sökas långt ned i söder. På samma sätt äro i Vestergötlands stenåldersgrafvar smycken af bernsten särdeles allmänna, men bernstenen hemtades, äfven han, närmast från Skånes kust. Vi kalla i allmänhet de folk, som icke ega europeisk civilisation, naturfolk, emedan de stå mera än vi uti beroende af naturen. Men så snart vi finna, att en stam på en ort lefver, under det han från en annan ort hemtar vilkoren för sin tillvara, har denne stam tydligen uti icke ringa mon tillkämpat sig ett herravälde öfver naturen. Om än stenålderns folk i Sverige ännu var i eminent mening ett naturfolk, må vi således icke vänta att få se det stå bland de allra lägsta af naturfolken.

Flintan är sådan, att man med en sten ganska lätt styckar henne; flisa springer af efter flisa. Men hon är ock sådan, att flisorna, om blott slagen riktas på ett visst sätt, få alltjämt en och samma form, de blifva spånlika. Deruppå beror till en del flintans stora brukbarhet; man kunde så väl beräkna verkan af det slag man gaf flintstycket. Flintspåner ligga här framlagda och likaledes flintstycken, hvilkas yta, genom bortslagningen af spåner, blifvit facetterad. Ett sådant flintstycke ligger här, på hvilket qvarsitter en spån, som upptill sprang af när hon höll på att lösgöras. Dessutom ligga här hvarjehanda skärfvor af flinta, funna på ställen i Skåne och Bohuslän, der man synes hafva tillverkat flintredskap i stor skala.

De slag, medelst hvilka skärfvor och spåner afskildes från flintstycket, måste gifvas med en sten; man har åt sådane stenar gifvit namnet **knackstenar**. Under det spånerne äro talrike — och de här framlagdes antal skulle ganska lätt kunna ökas med ett och annat tusende — och under det att sliphällen eller slipstenen, på hvilken månget flintredskap undergick den sista bearbetningen, är här talrikt representerad, äro knackstenarne få. Anledningen härtill är enkel. Man kunde bearbeta flintan med snart sagdt den förste sten, som man tog upp från marken, och en sådan hade derför ej för forntidens flintarbetare något högt värde. Det vore icke svårt att i samlingen lägga hundraden af stenar, som *kunnat* nytjas som knackstenar; men der få icke finnas andre än de, som antingen visa spår af upprepad nötning eller ock på något synnerligt sätt blifvit bearbetade, för att kunna lättare begagnas såsom knackstenar; en sådan är här afbildad.

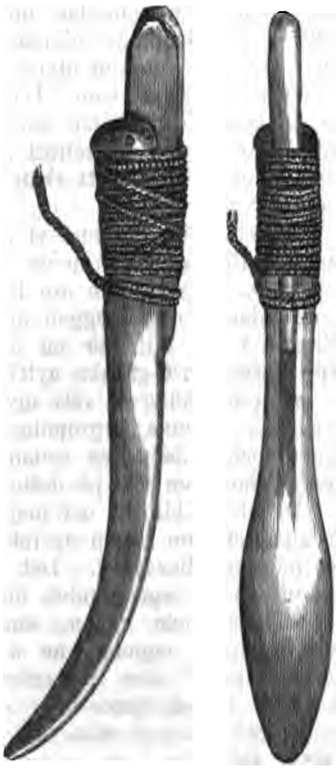

2.

Med sådana oansenliga verktyg utfördes så godt som allt arbete af redskap och vapen. Vandrande från bord till bord, från skåp till skåp, kunna vi uti detalj granska detta arbete. Här ligger ett groft, stort och klumpigt flintstycke, som mottagit de allra första slagen; några oregelbundna skärfvor hafva blifvit frånskilda. Här ligger ett annat, som icke ger intryck af någon klumpighet; sidoytorna äro märkbart jämnade, kanterne äro vordne rake och skarpe, tjockleken aftager mot ändarne, af hvilke den ene skulle göras till egg. Här ligger ett tredje, lika omsorgsfullt tillhugget som det förra, men det har börjat slipas; det ligger här på en väl nött liten sliphäll. Hvilket tålamod torde ej hafva behöfts för att få bortnötta alla dessa skrofligheter! Här ligger ett fjerde, alldeles glattpoleradt och försedt med en jämn, skarp, i allo beundransvärd egg. Här ligger ett femte, formadt till en spjutudd, och såsom sådan icke slipadt. I stället hafva vi tillfälle att beundra den lätta och säkra hand, med hvilken de tunne och smale spånerne blifvit lösgjorde från de platta sidoytorna. De slag, med hvilka desse spåner frånskildes, riktades *mot den ena sidans egg,* hvilken det oaktadt är lika tunn och lika

jämn som den andra. Denna spjutudd är 12,35 tum lång, 1,8 tum bred och icke mer än 0,2 tum tjock.

Vi finna ock uti lådorna piluddar, regelbundet formade, samt så tunne att flintan är rent af genomskinlig. Vi finna på en och annan piludd, på spjut- och harpunuddar m. m. regelbundna och vanligen ganska fina sågtänder. Äfven de finaste piluddar torde hafva kunnat förfärdigas med hjelp allenast af knackstenen, men för åstadkommande af sågtänderna torde man hafva behöft andra redskap antagligen af ben eller horn, som icke äro representerade i museet. Vidstående figur visar ett sådant, som af Nordamerikas Eskimoer användes för det uppgifna ändamålet. Genom tryckning med spetsen af benet mot flintans kant afsöndrades små skärfvor och så uppkomma tänderna.

3.

Om vi med tanken fäst vid de massor af redskap m. m., som förekomma i våra boningar och verkstäder, i våra arsenaler, träda fram för skåpen och borden i denna sal, dervid besinnande, att här skulle finnas det allra väsendligaste, hvarmed ett helt folk tillfredsställt sina behof, kunna vi svårligen undgå att finna en viss fattigdom på redskaps- och vapenformer. Vi finna här bilor, mejslar och yxor, de senare med hål för skaftet, dolkar och knifvar, spjut och piluddar samt harpuner, skrapor, skaf- och fil- eller såginstrument, metkrokar, bennålar och nålbrynen. Om vi lemna å sidan det, som hör till sjelfva stenredskapstillverkningen, är detta ungefär allt. För att bättre sätta oss in i detta och uti det ifrågavarande folkets lefnadsvanor, skola vi nu granska hvarje grupp af föremål för sig.

Den rikaste och den intressantaste gruppen är **bilornas** och **mejslarnes**. Dessa kunna nämligen sammanställas, emedan öfvergångar dem emellan finnas. Man har mellan dem uppställt den skilnad, att bilan är tjockast öfver midten samt aftager uppåt i tjocklek, mejseln åter tilltager i tjocklek uppåt och afslutas öfverst med en tvär bane. Den olika formen förutsätter olika sätt för användandet. Bilan torde hafva varit trädd igenom ett mot henne nästan vinkelrätt skaft. Mejseln torde hafva stödt banen mot knät uti ett skaft, som hade samma längdriktning som sjelfva redskapet.

Bland mejslar kunna vi allraförst urskilja tvenne grupper, som betydligt afvika från de andra, nämligen de mycket smale mejslarne, hvilke sällan äro helt slipade, och hålmejslarne, som å ena sidan äro från eggen uppåt urgröpte. De förre användes tydligen i de fall, då en lång egg var hinderlig, de senare torde hafva varit ganska nyttiga, emedan man med dem kunde på en gång aflägsna rätt mycket af det material, som skulle bearbetas. Denna urgröpning åstadkoms redan vid tillhuggningen och tillslipades sedan omsorgsfullt. Det finnes äfven smalmejslar, som äro på detta sätt urholkade.

De öfriga bilorna och mejslarne kunna skiljas i tvenne grupper alltefter som eggen är rak (med en liten rundning allenast mot hörnen) eller sned. Det är möjligt, att denne skilnad ofta uppkom under begagnandet, derigenom att vid hugget verkade i ena fallet hela eggen, som då nöttes jämnt, i det senare hufvudsakligen eggens ene ände, som då nöttes mer än den andre — något som vi dagligen kunna se på våre vedhuggares yxor. Också synes den sneda eggen förekomma blott på bilor, dock icke på alla. Men derjämte kan man åtminstone i vissa fall visa, att eggen var sned redan på den allenast tillhuggna, ännu knappast använda bilan. Då är snedheten således icke en verkan af brukningssättet, utan var från början afsigtligt anbragt.

Äfven ur en annan synpunkt kan man indela dessa bilor och mejslar i tvenne grupper. När man af ett flintstycke arbetade en yxa, var den naturligaste formen den, som mest svarade mot stenens ursprunglige skapnad eller med andra ord den, som uppkom derigenom att man jämnade och skärpte stenen. Resultatet af ett sådant arbete blef en bila med svagt kullriga bredsidor, hvilka gingo hop i en mer eller mindre skarp kant. Mot öfre änden aftaga dessa bilor i allmänhet ganska mycket både i bredd och tjocklek. Hur natur-

lig denna form är, synes icke minst derutaf, att hon med allenast mindre nyanseringar förekommer i alla de land, hvarest funnits en stenålder med slipade redskap; man kan t. o. m. i Frankrike och Belgien visa, huru denna form är helt enkelt en utbildning af de redskapsformer, som voro i bruk innan man lärde sig att slipa flintan.

I Sverige är denna form jämförelsevis sällsynt; vida allmännare är en annan, som saknas uti vestra och södra Europa samt öster om Östersjön. Denna nya form har icke spetsadt oval genomskärning såsom den förra, utan fyrkantig, och äro kanterne noggrannt och jämnt tillhuggne. Dessa redskap äro vida prydligare än de andra; de förråda, emedan de mera afvika från den naturliga formen, att arbetarne redan gjort sig mera till herrar öfver naturen, men redskapen voro måhända något svårare att fästa i skaftet, uti hvilket den förra typens rätt skarpa kanter kunde ganska fast inträngas. Det stora antal, i hvilket den mer utbildade formen förekommer, visar dock, att man hade öfvervunnit denna svårighet.

Det är egentligen inom denna grupp, som skilnaden mellan bila och mejsel framträder. Till denna grupp är således att föra såsom biformer hål- och smalmejslar. Bland denna grupps mejslar bör särskildt märkas en biform, som mer än alla andra visar, huru det i Sverige bosatta stenbrukande folket framskridit i bildning. Jag menar de mejslar, som ega en ganska ansenlig bredd öfver eggen, men äro rätt smala öfver banen och hvilkas smalsidor derjämte icke äro raka, utan ledigt svängda. Men är det icke allenast ett fantasispel, att af denna typ vilja draga några vigtige slutsatser angående det tillverkande folkets bildning? Helt säkert icke. Vi kunna se, att de, som gjorde en sådan mejsel, insett, att för det eggen skulle verka behöfde hon icke hafva bakom sig en kropp af sin hela bredd. Hela redskapet blef nu lättare och beqvämare, och deri har man således vunnit en betydlig seger, afvinnande stenen en form, som är för honom i hans naturliga skick helt främmande. Den som arbetade desse mejslar egde ock helt visst en ganska god smak, han tänkte icke allenast på hvad handen behöfde, utan ock på ögats fordringar. En rätlinig, fast i sned riktning gående smalsida torde helt visst varit lika fördelaktig för det arbete som skulle utföras, men en sådan hade icke egt ett sådant uttryck af kraft, som desse mejslar fått derigenom att de liksom svälla nedåt i bredd, under det deras aftagande nedåt i tjocklek ökar intrycket af deras skärpa.

Man visste således att tillverka redskap och vapen — förmodligen användes bilor och mejslar som både det ena och det andra, ehuru de måhända, särskildt mejslarne, voro från början använda till redskap — i det hela lika, men dock något skiljaktiga d. v. s. afsedda för något olika behof. Redan detta, att man kände olikartade behof och sökte på bästa sätt fylla hvart och ett, vitnar om en viss grad af bildning.

På andra sidan ingången till hufvudsalen äro tvenne skåp fyllda med **spjut** och **knifvar**, alla af flinta. Gemensamt för båda slagen är bladet, olikheten dem emellan ligger deri, att de förra sakna skaft — de utgå nedåt i en smal och tunn spets eller äro uppsvällda till en knöl — de senare åter hafva ett skaft. Detta är af omvexlande gestalt. Än är det groft, trindt eller fyrkantigt, än är det finare utfördt, och då ibland kullrigt, med större eller mindre höjd, ibland fyrsidigt och försedt med omsorgsfullt utförde liksom krusade kanter.

Den första af dessa skiljaktigheter — den mellan spjutet och knifven — är den enda väsendliga, ty hon beror på föremålens vidt skilda bestämmelser. Spjutet måste hafva varit fästadt vid ett skaft och ämnadt att göra tjenst som stickvapen. Knifven åter skulle verka, synes det, icke blott med spetsen, utan ock med sidorna, samt fördes i handen. För att bättre passa i denna har månget skaft den nederste delen utsvängd, till stöd för handen.

Att knifvarnes egg användes, visar sig deraf, att hon ofta blef skadad och derför ofta måste förnyas. Exempel på sådana omarbetade knifvar finnas i myckenhet uti museet. På det sista stadiet återstod af bladet blott en spets, hvarigenom redskapet nödvändigt fick en något skiljaktig bestämmelse. Spjutet måste varit afsedt uteslutande för jagtens och krigets yrken, knifven eller dolken torde hafva gjort tjenst både i fredliga och krigiska värf; de senare allenast torde icke hafva framkallat en så ofta återkommande omslagning af bladet. Som vapen voro både spjutet och knifven fruktansvärda. De äro så godt som aldrig slipade och deras alltid något ojämne kanter torde hafva åstadkommit ohyggliga sår.

Olikheterna, som vi varsna på knifvarnes skaft, hade icke någon praktisk betydelse. De visa allenast, att denna aflägsna forntids handverkare hade sinne icke blott för det till lifvets uppehälle nödvändiga, utan ock för sådant, som allenast prydde och i sin mon förskönade lifvet. Den yppersta knifformen liksom de ypperste mejslarne vitna således icke allenast om

arbetarnes underbart stora färdighet, utan ock om en slägt af högre begåfning, med ett ord, om ett kulturstadium, som icke är ett af de lägsta.

Spjut- och **harpun-uddar** af andra former finnas äfven, af tunnare utseende, breda och tvära nedtill, med eller utan sågtänder på sidorna.

Piluddarne äro af trenne hufvudformer. Den ena svarar mot de först omtalade spjuten; man valde en rak eller i det närmaste rak flintspån af triangulär genomskärning, hvilken man spetsade åt ene änden, under det man arbetade ut den andre till en tånge; ibland försåg man tvenne kanter med sågtänder. Den andra formen svarar mot de sist omtalade spjuten och harpunerna. Desse piluddar hafva triangulär grundform med urnupen bas, från hvilken ibland utgår en tånge. Ännu en tredje piluddsart finnes (se figuren), tunn och vigglik med tvär egg.

4.

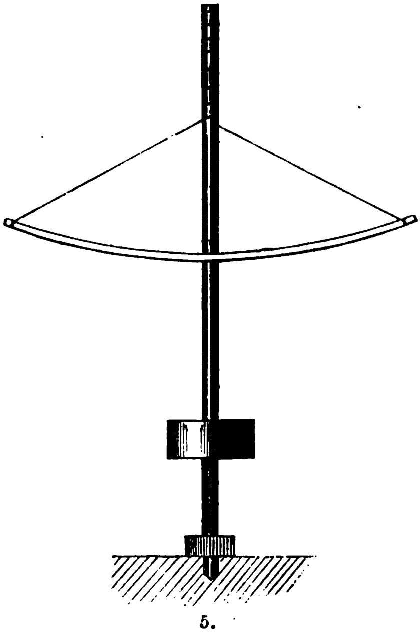
Det finnes ännu ett fruktansvärdt vapen framlagdt i det mellersta bordet, hvarest liksom i skåpen föremålen äro ordnade efter serier. Ett smalt ben eller hornstycke slipades, spetsades och försågs i kanterne med tvenne långsgående rännor, i hvilka fästes rader af tunna flintskärfvor.

Uti samma bord finnas äfven s. k. **skrapor**. Sådana redskap förekommo redan under stenålderns tidigare stadier och synas hafva varit i bruk ända mot denna kulturperiods sista tider i Norden. De äldsta skraporna äro bildade af flintskärfvor, åt hvilka man gifvit en ungefär halfcirkelformig egg. De yngsta formerna äro försedda med en skaftdel, hvarigenom de få ett skedformigt utseende. Uppenbart är, att dessa redskap skulle verka med eggen och att i synnerhet de skedformiga väl lämpa sig till att skjutas fram och åter på ett föremål för att skafva eller skrapa. Det nu brukade namnet torde således böra åtminstone tillsvidare begagnas.

Men man har, synes mig, icke med samma rätt gifvit detta namn åt de halfmånformiga redskap, som här fylla nästan ett helt skåp. Deras ena sida är alltid konvex, den andra rak — och då åtminstone mycket ofta försedd med sågtänder — eller konkav. Jämför man de två formerna finner man temligen lätt, att den rake kanten genom nötning blifvit konkav, att således denna sida och icke — såsom hos de nyssnämda skraporna — den rundade sidan gjort tjenst. Någon gång finner man ock exemplar af denna typ, på hvilka den

ene spetsen blifvit förlängd till ett skaft. Detta antyder, att dessa redskap, för att kunna begagnas, icke nödvändigt fordrade ett tryck uppifrån, utan äfven kunde verka genom en skjutning från sidan. Sannolikt var den kullriga ryggen af de vanliga skaftlösa exemplaren infäst i ett handtag, medelst hvilket den omslutande handen kunde föra redskapet fram och åter. Det vore måhända bäst att för dessa redskap upptaga ett förr brukadt namn — **sågar**.

De **genomborrade yxorna**, som fylla tvenne skåp, tillhöra tvenne lätt urskiljbara grupper. Den enas yxor äro vanligen grofva, hafva lång egg och hade varit ämnade till redskap, den andras äro finare arbetade, hafva ofta ett särdeles prydligt utseende, hafva smal egg och voro på grund af detta, i synnerhet af det senaste, sannolikt från begynnelsen ämnade till vapen. Mången af dessa yxor vitnar derom, att stenåldersfolket verkligen varit i besittning af icke obetydlig smak. Visserligen har man, just på grund häraf, ansett det omöjligt, att dessa yxor skulle tillhöra stenåldern. För deras hänförande till en senare kulturperiod synas dock knappast giltiga skäl finnas.

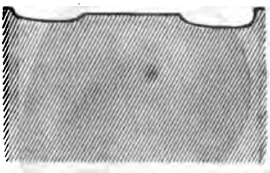

5.

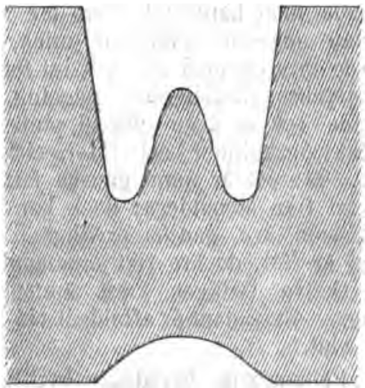
Flintan borrades aldrig, utan allenast andra stenarter, diorit, trapp, porfyr o. s. v. Borrningen utfördes på olika sätt. Antingen sattes i stark svängning en träpinne, i hvilken under densamma lagda sandkorn inpressades och dessa korn, som så sattes i rörelse, gräfde sig in i stenen, så att småningom en grop uppkom *. Vanligen började s då med en grop äf-

* Ett sådant borrinstrument är här afbildadt. Man drog i den nedhängande bågen och dermed sattes käppen och med honom sandkornen i rörelse.

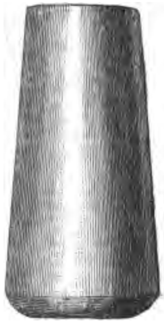
ven från den andra sidan och när dessa till sist möttes, jämnades borrhålet. Eller ock användes ett cylinderformadt borrinstrument, t. ex. ett rörben, jämte sand. Småningom uppstod då en ringformig insänkning kring en uppstående tapp i midten. När denna ringfördjupning trängt igenom hele stenen, föll tappen ut och hålet var färdigt. Särskildt i skåpet närmast fönstret finnas prof på borrningens olika stadier *.

6.

7.

8.

På **benredskap** är museet icke rikt: utom de nämnde flintskodde harpunuddarne några vigglika redskap med eller utan skafthål — af hvilka redskap ett är synnerligen märkligt genom ett par på dess yta inristade djurfigurer; öfverdelen af det ena djuret ses på figuren å följande sida — pilar och andra spetsiga beninstrument samt någre metkrokar. Från djurriket äro ock hemtade de genomborrade tänder, som man någon gång funnit i grafvarna. De hafva måhända varit trofeer, måhända användes de ock på fiskredskapen för att i vattnet ådraga sig fiskarnes uppmärksamhet. Så användas dylika tänder äfven af Eskimoerne.

Som prydnader användes genomborrade **bernstenssmycken**, rundade, formade till likhet med redskap o. s. v. Hur högt man skattade dessa bernstenssmycken synes deraf, att på

---

* De tre figurerna visa ett hål, hvars borrning nyss börjats, ett hvars borrning mera fortskridit, och en ur ett hål utslagen tapp.

mången perla som brustit, borrades i hvardera halfvan tvenne hål, så att hälfterna kunde sammanbindas till ett helt.

9.

Kärlen voro af lera, ofullkomligt slammad, så att stora gruskorn sitta i massan, och ofullkomligt bränd. Men man nöjde sig ej heller här med att göra det nödvändiga, utan sökte pryda kärlen med intryckta eller inristade ornament. Än tryckte man med en pinne rader af runda hål in i den mjuka massan, än lindade man hårdt ett snöre om kärlet, medan massan ännu var mjuk, eller gjorde intryck med ett spetsigt föremål, det tyckes nästan med nageln. Man ristade ock med en spetsad pinne eller dylikt zigzaglinier och rutor, cirklar o. s. v. Museet är ännu ganska fattigt på lerkärl från stenåldern; dock har det ett par, som äro ganska prydliga. Deras form är lätt, de äro rikt ornamenterade och hafva tydligen varit ämnade att hänga. Ett sådant är afbildadt vid kapitlets slut.

Sådana voro de redskap, hvilka stodo Nordens äldste inbyggare till buds. Om vi göra oss mödan att eftersinna, torde vi lätt finna, att med dem och med det, som man med dessa redskap förfärdigade — hvartenda träredskap har ju gått förloradt —, kunde verkligen ett folk existera äfven i ett så nordligt land som Sverige.

Hvart års erfarenhet intygar riktigheten af den theori, som för nära 50 år sedan först med eftertryck uttalades. Då fästes uppmärksamheten vid det, hvarom föremålen i det nordligaste fönstret och dess bord vitna — det finnes ännu i dag stammar, hvilkas kultur är stenålderns. De här framlagda föremålen äro från flera af det Stilla hafvets öar. De visa icke blott, att en stenålder verkligen kan finnas, och att således den förklaring, som blifvit gifven af stenfornsakerna, hvilka man hittar i vår jord, är uti hufvudsak riktig; vi kunna här äfven lära oss, hur man kan förse stenredskap med skaft En icke mindre vigtig lärdom kan hemtas af de få exemplar.

som här kunnat framläggas; man får icke tala om *en* stenålderskultur, utan kunna tvenne folk, som båda lefva utan kännedom om metallerne, befinna sig på tvenne vidt skilda bildningstadier. Jämför blott denna yxa från Nya Holland — en groft tillhuggen sten är med något klibbigt ämne fästad i vinkeln af en böjd vidja — och denna från Pelew-öarna, med det väl arbetade skaftet och de omsorgsfullt flätade banden, som fästa sjelfva yxan — i detta fall gjord af ett musselskal — vid trädet.

Men äfven om vi medgifva, att den ena stenålderskulturen icke är den andra fullkomligt lik, nog hafva vi rätt att om vi i tankarne flytta oss från vår tid med hennes rikedom i en mängd afseenden till en före henne liggande stenålder, känna kontrasten dem emellan såsom rätt djup. Sopa bort alla de verldshändelser, som tilldragit sig t. ex. i Frankrike, låt de keltiske stammar, som den store Cæsar betvingade i Gallien, ännu icke vara födde, deras fäder ännu icke vara invandrade, låt det folk, som slipade stenredskap och byggde gånggrifter, låt äfven det ännu icke hafva uppträdt, och vi komma till en tid då menniskor uti det land, som vi nu kalla Frankrike, lefde tillsammans med djur, hvilka långesedan upphört att finnas i Frankrike, till en del rent af upphört att lefva i vår nuvarande verld. Dessa menniskor hafva lemnat efter sig flintredskap, som äro ytterst råa, men derjämte — och häri se vi, huru frågorna om ett folks kultur ofta kunna vara invecklade — föremål af ben, skurna till form af eller försedda med inristningar af djurfigurer, hvilka förråda ett ganska godt öga och en icke oerfaren hand. Prof på sådana ben — i afgjutning —, på de flintor och de fossila djurben, som hittas samman med dem, ligga i det ifrågavarande fönsterbordet.

Men vi må lemna dem å sidan, för att återgå till vårt lands stenålder. Äfven vid bedömandet af dess kulturtillstånd, har man rätt djupt känt, hur olika då allt var mot allt hvad nu finnes. Och väl var, att man kände denna kontrast, och insåg, att man för att förklara stenredskapen i våra fynd, måste gå icke till osäkra sammanställningar af dunkla historiska antydningar, utan till de ännu lefvande stenåldersfolken, de s. k. vildarne — ty dermed var en god grund lagd för den jämförande d. v. s. den verkligt vetenskapliga fornforskningen. Under inverkan af dessa sammanställningar fick man helt naturligt det intryck, att äfven under vårt lands stenålder beboddes det

af vildar, som utan att ega faste bostäder, lifnärde sig af de byten, de genom jagt och fiske vunno.

Yxorna från Nya Holland och Pelew-öarna visade, att det finnes skilnad mellan vilde och vilde. Det blir då nödigt att närmare granska, på hvilket stadium "vildarne" i Sverige befunno sig. Fornsakerna, som vi redan sett, hafva vitnat, att deras tillverkare egde en viss grad af kultur, att de icke blott ville lefva, utan ock pryda lifvet. En del fynd, gjorda under de senare årens grafundersökningar, hafva bragt i dagen förhållanden som tvinga oss att i betydlig mon modificera våra föreställningar om stenålderns vildar i Norden.

Flera i Vestergötland öppnade stenåldersgrafvar hafva innehållit bearbetade ben af får, häst och nötboskap, en graf i nordöstra Skåne (vid Torseke) innehöll jämte benen af menniskor ben af häst, får, svin, nötkreatur och hund; på det sistnämnda stället såg det ut, som om hunden blifvit inlagd i grafven såsom menniskans följeslage, under det de andra benen tycktes vara qvarlefvor efter en måltid. Prof på alla dessa fynd äro framlagda i fönsterväggens bord. Alltså — under stenåldern i Sverige lefde menniskorna icke uteslutande af jagt och fiske, utan de egde äfven husdjur, nästan lika många slag som vi. Redan derigenom höjas de öfver naturlifvets lägsta stadier. Det blir då först och främst mindre troligt, att denna periodens menniskor lefde helt och hållet som nomader. Det synes, på grund af undersökningar anställda i Danmark, som om stenåldersfolket redan så tidigt som när det ej egde mer än ett husdjur, hunden, hade bott hela året om på samma ställe. Så mycket snarare, få vi väl antaga, voro Sveriges inbyggare under stenålderns slutperiod i besittning af faste bostäder, helst den tidens grafvar tyckas vara slägtgrafvar. Om så är — månne man nöjde sig med boskapsskötsel, eller hade man redan lärt sig att ur jorden framlocka gyllene skördar? Måhända. I Schweiz var stenålderns folk åkerbrukande.

Ännu en annan slutsats kunna vi draga derifrån, att stenåldersfolket i Sverige egde husdjur, särskildt fåret. Det är ännu ganska vanligt, att man tänker sig våre fäder mot hednatidens slut som klädde i de fällda vilddjurens skinn. Att man höll till godo med dem, liksom vi ännu i dag med behag svepa oss in i pelsverk, när kölden blir stark, är helt visst, men det är icke sannt, att våre fäder uteslutande buro dessa den råaste vildens kläder. Hur oriktigt ett sådant antagande är, synes bäst deraf, att helt visst redan stenålderns folk, som i bildning stod så

mycket under våre hedne fäder, klädde sig uti husdjurens skinn, ja utan tvifvel äfven hade lärt sig att af fårens ull bereda sig värmande och prydande kläder.

Att stenåldersfolket derjämte jagade och fiskade, är gifvet. Vilddjuren voro den tiden icke få och man måste rent af till sjelfförsvar söka utrota dem. Grafvarna innehålla, hvarom bordens innehåll i denne sal vitna, mången tand af björn, varg och vildsvin o. s. v. Som vitnesbörd om fisket torde man få anse fynden från Hafäng och Lindormabacken, båda orterne på östkusten af Skåne. Vid det förra stället finnes på slätten invid stranden en dös — den som är afbildad vid början af detta kapitel — och marken rundt deromkring är öfversållad med flintskärfvor, idel affall af en på stället försiggången tillverkning af flintredskap. Vid Lindormabacken blottas småningom af vinden en f. d. strandslätt, likaledes täckt af flintskärfvor. Å båda ställena träffar man ock bland affallet och råämnena väl utförda arbeten, å båda ställena sköljes stranden af ett fiskrikt vatten, ur hvilket man än i dag hemtar riklig vinning. I synnerhet vid Lindormabacken äro förhållandena sådana, att man nästan måste föreställa sig en befolkning, som ditkommen under fisktiden, fyller de lediga stunderna med tillredning af de flintredskap, som man kunde behöfva der och i hemmet, när man efter fisktidens slut återvände dit.

Inga andra bostäder äro från stenåldern bevarade än de dödes, grafvarna. Hafängsgrafven är en af de mindre, ehuru äfven hennes takblock är ansenligt. Större **döser** äro vanligen försedda med en lägre täckt gång, som för in i sjelfva grafven, och kallas de derföre **ganggrifter**. Åtminstone mycket ofta finner man i dessa grafvar liken sittande omkring väggarna, mellan upprättstående flisor; ibland sitta de i tvenne rader, en öfver den andra. Vid likens sidor träffas hvarjehanda fornsaker.

Dessa grafvar lemna oss goda bidrag till sin tids kulturhistoria. Hvar graf har varit gemensam för en hel slägt eller ett samhälle; det är icke de i en strid fallne, som gömmas derinne, ty benen tillhöra personer af alle åldrar och för öfrigt torde man icke efter en strid gifva sig ro till uppförande af monumentala grifter. Liken hafva dessutom tydligen blifvit insatta vid olika tider. Men de som älskade sammanhållning mellan de döde, insågo helt visst hennes betydelse för de lefvande. Att så var, visar för öfrigt redan grafvarnas yttre. Ty att framsläpa och resa de väldiga sidohällarna, att röra och i fast läge försätta de ännu väldigare takhällarna eller takbloc-

ken var icke ens verk eller ett fåtals, utan kräfde ett samarbete och detta helt visst äfven en insigtsfull ledning. Grafvarnas storlek och den möda de synbarligen kostat, vitna nogsamt derom, att man under stenåldern aktade de bortgångnes minne och ansåg att det efter döden icke var alldeles ute med dem. Denna tro på ett fortlefvande efter döden bevisas än mer af de vapen och redskap, ofta alldeles nygjorda, de smycken och kärl m. m. som nedlades hos den jordade. — De lefvandes hus torde varit af trä och hafva derföre längesedan försvunnit.

Af naturliga skäl är Skåne stenålderns förnämsta bygd i Sverige. De flesta stenåldersfornsakerna i Statens Historiska Museum äro ock der funna. Emellertid visar en granskning af borden längs fönsterväggen och af det bortersta fristående bordet, i hvilka fornsakerna äro ordnade landskapsvis, att stenålderns folk ingalunda varit inskränkt till denna provins. Halland och Bohuslän, Blekinge och Öland, ja äfven Småland och Vestergötland hafva tydligen haft enahanda stenålderskultur, icke heller allenast på enstaka orter, utan mycket spridd. Det lilla Dalsland har lemnat en mängd fynd från denna tid, men vi se, att flintan var sällsyntare der än i Vestergötland och Bohuslän; redskapen äro smärre och man har tydligen sökt begagna dem in i det längsta. Men redan i Vermland yppar sig en annan charakter och denne framträder allt skarpare i Östergötland och i landskapen kring Hjälmarn och Mälarn. Flintan börjar försvinna, redskap af andra stenarter äro förherrskande. Undantag finnas dock. Så t. ex. ligger i Vestmanlandslådan en oskadd flintbila med den aktningsvärda längden af 14,1 dec. tum, funnen mellan Linde och Nora d. v. s. uti ett område, som icke ens i våre dagar kan räknas som en betydande bygd. I Upplandslådan ligga 8 skedformiga skrapor, funna tillsammans, liggande på kant, en invid den andra. Men sådana fynd äro här undantagsfall, hvilket i ännu högre grad gäller fyndet från Byske-elf i Vesterbotten — 72 hålmejslar af flinta. I öfrigt har den norrländske stenåldern en helt annan charakter, genom sitt förråd af skifferredskap. Gotland låg isoleradt genom de omgifvande vattnen, men äfven der visste man att förse sig med knifvar, piluddar och spjut af flinta, under det man arbetade bilor och mejslar af andra stenarter.

Stenålderns hufvudbygd sträckte sig således från Skåne å ena sidan upp till norska gränsen, å den andra till Småland

och Öland. På Öland och ända upp i Dal och Vermland har man funnit stenåldersgrafvar, kanske äfven i Östergötland. I Svealand och Norrland är ingen graf från denna tid med säkerhet känd, men de häruppe funna stenredskapen äro för många, att man skulle kunna frånkänna dessa nejder en stenålder. Bygden måste dock i dem varit sporadisk och månget enstaka funnet redskap torde få anses vara förloradt under en längre jagtfärd e. d. Ett står fullt klart, trots alla afstånd, alla söndrande skogar, berg och vatten trängde sig flintan hand ur hand från Öresund till Norrlands elfvar, ymnigt i Södern, sparsamt i Norden. Men äfven der hon är sällspord, talar hon otvetydigt om förbindelser mellan de olika trakternas befolkning, om varubyte och således äfven om tillgång inom hvarje ort på produkter, naturens eller menniskohandens eller bådas förenade, hvilka voro begärliga och funno afsättning inom andra bygder.

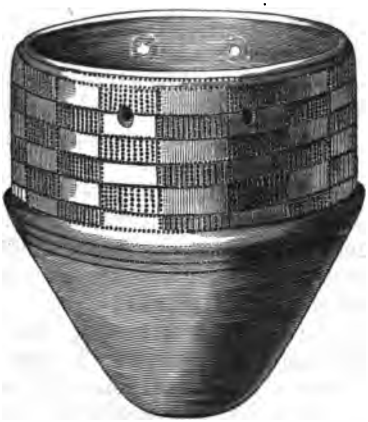
Innan vi lemna detta rum allenast en fråga! Det folk, som tillverkat och brukat denna myckenhet af stenredskap, var det väl vårt eget folk under ett tidigt, längesedan förflutet stadium af dess utveckling eller var det ett annat folk, kanske ett hvars namn nu ingen kan nämna?

Vår vandring genom nästa rum skall visa oss, att stenåldern icke kunnat tillhöra våre fäder. Tvenne kulturer följde i Sverige på stenens och mellan dem eller mellan dem och stenens finnes intet organiskt sammanhang. Språkvetenskapen kommer oss här till hjelp. Innan våre fäder vandrade in i Sverige, innan de skildes från sine fränder, Kelter, Italienare, Greker, Perser och Hinduer, kände de helt visst metaller. Tidehvarfvet, då man icke kände metallerne i Sverige, torde således hafva tillhört ett icke-ariskt folk.

På kraniologiska skäl har man ansett stenålderns folk vara Lappar, men de allra flesta af stenålderskranierna äro vida mera lika våra egna än Lapparnes. Det torde derföre vara riktigast, att icke tillägga stenåldersfolket i Sverige något bestämdt namn. Det är på vetenskapens nuvarande ståndpunkt icke berättigadt, och föranleder allenast missuppfattningar.

Hvad lärde oss vandringen genom detta rummet, museets förste sal? Att i Sverige funnits ett folk, före våre fäders tid, som icke kände metaller, ett folk, som i synnerhet i visse delar af södra Sverige varit ganska talrikt. Hur olika än det folkets behof och vanor voro våra, det var dock menniskor som vi, med menskliga tankar och känslor. Men af hvad de

kände och tänkte har intet direkt uttryck kommit till oss, ty dessa menniskor kände icke skrifkonsten och stodo icke i beröring med andra folk, som i detta afseende voro bättre lottade än de. Då historien på grund deraf tiger om stenåldersfolket i Sverige, vore vi alldeles okunniga om dess tillvara, derest icke stenarne som bearbetats, talade om det. Och huru mycket tala de icke, äfven det minsta och oansenligaste redskapet!

10.

11.

Bronsåldern.

Vestra delen af norra galleriet.

Hvarenda af de i detta rum förvarade fornsakerna är funnen i svensk jord. Det är en rikedom, som allenast få museer kunna uppvisa, och likväl återstår här mången lucka att fylla.

I Sveriges kulturhistoria inträder nu en genomgripande förändring, måhända den mest genomgripande som någonsin inträffat i vårt land, ty denna innebär fröet till många kommande. Vi kunna för den i vårt land förekommande kulturen uppvisa tvenne hufvudåldrar, en utan metall och en med metall. I den senare lefva vi; vi hafva under vår vandring i museet här kommit till hans begynnelse.

Men inom metallkulturens ålder förekomma afdelningar. Vår materiela kultur grundar sig på bekantskapen med jernet. Till en början var i Norden jernet icke kändt, ej heller silfret, man kände allenast bronsen och guldet. Hela den tid, under hvilken endast desse metaller äro kände, kallas bronsåldern.

Bronsen är sammansatt af olike metaller, af hvilke kopparn är den vigtigaste. Denne förekommer blandad med antingen blott tenn eller med tenn och bly eller med tenn, bly och zink. När bly och zink förekomma uti bronsen, spelar

tennet en mindre framstående rol; tennet var dyrt, emedan det i naturen förekommer allenast å få orter, bly och zink åter kunde redan de gamle få för ett jämförelsevis godt pris.

Bronsföremål tillhöra i Sverige alla åldrar efter stenåldern — sådana förekomma ju än i dag. Men vissa grupper af bronsföremål hittas aldrig samman med föremål af jern och måste derföre hänföras till en tid, som icke kände jernet, d. v. s. till bronsåldern. Bronsen i dessa bronsföremål består allenast af koppar och tenn, den innehåller icke bly eller zink. Då de gamle smälte bly och silfver ur samma malmer, är det helt naturligt att man samman med Sveriges blyfria bronser aldrig finner smycken eller annat af silfver.

Den i Sverige förekommande bronsålderskulturen har icke sin rot i Sverige. Koppar finnes visserligen i vårt lands berg, men blef först senare känd. Tennet finnes deremot icke alls hos oss. Såväl det ena som det andra måste således importeras i landet. Det vill säga: under bronsåldern voro Sveriges inbyggare till sin existens, såvida de icke skulle sjunka ned till en lägre ståndpunkt, helt och hållet beroende af förbindelserna med utlandet. Att under dessa förhållanden en bronsålderskultur kunde i Sverige fortlefva och det till och med temligen länge, vitnar derom, att redan den tiden var samfärdseln mellan Europas olike delar ganska betydande. Äfven guldets förekomst under Sveriges bronsålder vitnar om förbindelser med utlandet.

Men om kopparn och tennet blefvo till Sverige införda, hvarifrån kommo de? Svar på denna fråga kan icke så mycket kopparn lemna oss, ty denne metall förekommer flerstädes, som fastmer tennet. Detta vinnes i våre dagar i sydvestra England, i nordvestra Spanien och Portugal, samt i bortre Indien. Enligt de gamles uppgifter fanns tenn äfven öster om det Svarta hafvet samt i det inre af Persien. Af desse tennorter var under forntiden, synes det, den i bortre Indien alldeles okänd. Den i Spanien åter var mycket vigtig för verldshandeln, ty vid nordvestra hörnet af Spanien lågo, efter hvad de gamle författarne gifva vid handen, tenn-öarna eller kassiteriderna.* Först sedan det spanska tennet blifvit bekant, torde

* Det har i senare tid varit vanligt att förlägga kassiteriderna till s. v. hörnet af England; de skulle vara nutidens Scilly-öar, hvilka dock lära alldeles sakna tenn. Sedan några år har jag samlat den klassiska forntidens vitnesbörd om kassiteriderna och hoppas snart kunna framlägga dem jämte en bevisning, att de svårligen kunna gälla annat än tennöar i Spa-

det engelska tennet hafva kommit på verldsmarknaden. Emellertid är det bevisligt, att den klassiska forntidens folk, vid Medelhafvets innersta ända, kände bronsen och således äfven tennet, innan de började segla på den atlantiska oceanen till kassiteriderna. Alltså måste man ännu tidigare hafva känt andre tennorter, antagligen de östre, vid Svarta hafvet eller i Persien. Just genom den persiska provins, der, enligt geografen Strabon, tenn fanns, gingo den asiatiska verldshandelns store vägar.

Af alle tennorterne ligger England oss närmast, men då den engelske bronsålderns former icke hafva någon närmare slägtskap med den svenske bronsålderns, framför allt icke med dennes allraäldsta former, och då intet talar för förbindelse med Spanien, synes det åtminstone icke otroligt, att det första tenn, och dermed antagligen äfven den första koppar, som fördes in till Sverige, kom österifrån eller rättare från sydöst. Der borta kan man visserligen icke uppvisa vår bronsålders typer, alldeles sådane de hos oss förekomma, men detta bevisar ännu intet, emedan öfverhufvudtaget alla fornsaksförhållanden i de sydöst från Östersjön liggande landen äro så ytterst litet kända.

Det är ännu en förberedande fråga, som måste framställas, icke för att i grund behandlas, utan allenast på det att svaret må kunna antydas. Kom bronsen eller kopparn och tennet alltifrån början genom handeln till Norden och tillhör således bronsåldern rätt och slätt stenålderns folk, som allenast inträdt i ett nytt stadium, eller har in i Sverige vandrat ett folk, som kände desse metaller och som sedan det vandrat in, visste att fortfarande skaffa sig dem?

Det senare alternativet synes mig vara det sannolikaste. Genom handeln skulle tydligen det alltjämnt fortlefvande stenåldersfolket med dess kompakt utvecklade kultur hafva mottagit de nya råämnena och de främmande föremålen och i följd deraf måste hos dem hafva uppstått ett bemödande att göra sig det nya till godo, att omdanande rikta sin kultur genom det nya — med ett ord, vi borde då i Sverige finna en mängd vitnesbörd om en öfvergång från sten- till brons-

nien. Till dess må här allenast tilläggas, att vid den archeologiska kongressen i Bruxelles år 1872 uttalade den lärde engelske archeologen Franks sin öfvertygelse, att kassiteriderna *icke* legat i England. Det engelska tennet var tidigt kändt i den gamla verlden, men sannolikt icke *så* tidigt som det spanska, än mindre så tidigt som det från inre Asien.

ålderns kultur, men denna mängd fattas, och derjämte kan man utstaka inom Sverige ett bestämdt område, temligen vidsträckt, inom hvilket den äldre bronsålderskulturen med hennes egendomliga former och med hennes grafskick ren och oblandad uppträdde. Det synes mig på grund af detta — dock äfven på grund af annat, hvars anförande här skulle taga alltför lång tid — troligare att ett folk invandrat i Sverige och vid sin invandring medfört en utom Sverige uppkommen kultur, hvars materiela sida grundar sig på bekantskap med koppar och tenn.

Om allenast råämnen, koppar och tenn, hade blifvit införda till Sverige och der kommit i händerna på stenåldersfolket, hade helt visst de bronsåldersföremål, som hittas i Norden, i synnerhet de allra äldsta egt med stenredskapen och stenvapnen den närmaste öfverensstämmelse, vi skulle hafva funnit många prof på de första försöken att höja sig från en stenålders- till en bronsålderskultur, en myckenhet öfvergångsformer, men derjämte helt visst något framsteg i det hela, efter som bronsen är ett bildbarare ämne än stenen och derföre mera inbjuder menniskan att använda sin färdighet och sin skapningsgåfva. Eller ock skulle redan färdiga bronsredskap hafva inkommit, hvilka tjenat som modeller; stenåldersfolket skulle genom den ledning dessa gåfvo, hastigare kommit fram på den nye väg, som för dem öppnade sig. Men icke ens detta synes kunna antagas. De äldsta bronserna, derjämte de ädlaste, de som således skulle vara utländskt fabrikat, hit importerade, äro i allmänhet alltför många * och de förekomma icke blandade med de efterbilder, hvilka de, enligt detta antagande, genast skulle hafva framkallat; de förekomma derjämte öfver ett visst, ganska noga begränsbart område äfven utom södra Sverige, i södra Norge, i Danmark och i norra Tyskland, och inom detta område är denna kultur icke blott som sades oblandad, utan äfven så pass jämnt utbredd, att man måste antaga henne hafva tillhört ett öfver området spridt folk, icke ett som varit inskränkt till ett och annat faktori vid kusten **. Det återstår, synes mig, allenast en förklaring — den att ett folk

---

* Under den äldre jernåldern inkommo romerska fornsaker till Sverige, hvilka i någon mon inverkade på den nya i Sverige uppkomna kulturen. Men dessa uppenbart romerska föremål utgöra af den äldre jernålderns qvarlåtenskap en vida mindre bråkdel än de äldre och ädlare bronserna bland bronsålderns.

** Från faktorierna kunde visserligen de i dem bosatte främlingarnes prydliga saker spridas ut till det innanför liggande landet, men om så vore,

vandrat in och bosatt sig i nyss angifna områden, ett folk, som redan egde bronskultur och som i det nya hemmet utbildade henne, åtminstone till en tid ostördt.

Att den civilisation, som grundar sig på användandet af metall står högre än den, hvars vigtigaste råämne är stenen, torde icke behöfva vidlyftigt bevisas. Metallredskapet förutsätter hos tillverkaren ett vida större herravälde öfver naturen än stenredskapet förråder. Det senare utarbetades ur stenen, som man hittade på jordens yta allenast genom mechaniskt bortslående eller bortnötande af öfverflödige delar. Men malmen glödgades och smältes och först den utsmälta massan omarbetades till redskap, hvarvid vanligen åter en smältningsprocess var nödig. *

Och hvilke voro väl fördelarne deraf, att metallen ersatte stenen? På grund deraf att metallens specifika vigt är större än stenens, behöfde i alla de fall der tyngden betydde något, och detta gäller de allraflesta redskapen och anfallsvapnen, redskapet eller vapnet af metall icke hafva samma volym som det af sten; det kunde göras icke blott mindre, utan äfven smalare och blef derigenom vida lätthanterligare. Dertill kom den store förmonen, att dess egg blef skarpare, att en skada på eggen var lättare att afhjelpa. Dessutom blef det nu möjligt att förfärdiga en mängd redskap och vapen, som förut voro omöjliga att åstadkomma än emedan ingen sten, icke ens flintan, kunde arbetas eller ens finnas i så långa stycken som behöfdes t. ex. för ett svärd, än emedan man hvarken åt stenen eller benet eller trät kunde gifva den finhet, som erfordrades. Särskildt är det tydligt, att man uti metall borde kunna arbeta en stor mångfald af smycken, om hvilka stenåldern icke ens hade en aning.

Vi skola nu, under betraktande af skåpens och bordens innehåll, söka uppgöra bouppteckningen efter bronsåldersfolket. Vi begynna med det, som är gemensamt för sten- och bronsåldrarne.

---

skulle de ju vara främmande för detta inre landets inbyggare och de skulle i deras grafvar förekomma tillsammans med sämre föremål, landets inhemska fabrikat — men detta är icke händelsen.

* Visserligen kunde nativ koppar användas, men ingen känner i hvilken mon sådan fanns att tillgå, och i allmänhet synes den koppar, som stod bronsålderns folk i Sverige till buds, hafva varit bemängd med hvarjehanda tillsatser, hvilka funnits i malmen, men icke kunnat vid smältningen frånskiljas.

I det förra rummet började vi med bilor och mejslar; vi göra så äfven här, och finna då, att de stora redskapen af flinta och annan stenart motsvaras här af tvenne grupper, hvilka man kallat skaft- och hålcelter. Ordet celt betyder helt enkelt ett huggredskap och har allsintet att skaffa med folknamnet Celter eller Kelter. Det är nästan skäl att begagna folknamnet i dess senare, från grekiskan lånade form, emedan då den skenbara likheten mellan folkets och redskapets namn uti icke ringa mon försvinner.

12.

De äldsta celterna påminna om flintbilorna, men de äro kortare, smalare och tunnare. Flintbilan hade kullriga bredsidor, bronsmejselns åter blefvo i midten insänkta och omgåfvos af uppstående kanter. Redskapet sattes tydligen in i ett klufvet träskaft; sidokanterna hindrade dettas förskjutande framåt eller bakåt.

Men äfven i ett annat hänseende behöfdes ett stöd för skaftet. Ett starkt hugg och det kunde hända, att bronscelten trängde djupt in i träskaftet och sprängde det. Detta afhjelptes dermed att tvärtöfver celten anbragtes en upphöjning, mot hvilken den utmed celten gående skaftdelen kunde stödja sig. Dermed var den s. k. skaftcelten färdig.

Exempel å de tre här anförda stadierna finnas i denne sal, alla funna i Sverige. Månne vi på grund deraf få antaga, att skaftcelten just i Sverige utbildades ur ett om flintbilan påminnande bronsredskap? Nej, ty fynden visa, att fullt utbildade skaftcelter — bland hvilka tvenne från Öland intaga ett hedersrum (den ena är här afbildad) — tillhöra bronsålderns äldsta tid i Sverige. Att de äldre formerna det oaktadt förekomma, torde få anses som ett nytt exempel på det ofta iakttagna förhållandet, att en äldre och enklare, men fullt användbar typ bibehåller sig vid sidan af en yngre och mer utvecklad.

Men utvecklingen af mejslarne stannade icke med skaftcelten. De vid skaftdelens sidor uppstående kanterna växte ut till store flikar, hvilke böjdes mot hvarandra, så att kanterne möttes. Desse flikar växte småningom samman, den forne skaftdelen, som träddes in i handtaget af trä, försvann och celtens öfverdel blef nu rörformig, af skaftcelten uppkom hålcelten (se figuren). Träskaftet, som åtminstone stundom var böjdt i en vinkel, träddes nu in i celtens hålighet. I hålceltens ena kant upptill sitter vanligen ett öra. Uppenbarligen har derigenom varit draget ett snöre, hvarmed troligen celten fastare bands vid det omböjda skaftet. Visserligen kan man ännu icke bevisa, att denna utveckling från skaft- till hålcelter försiggått inom Sverige, men det kan mycket väl hända, att kommande fynd komma att lemna oss de ännu felande öfvergångsformerna, hvilka man finner t. ex. inom Nordtyskland, i synnerhet i museerna i Hannover och Berlin, samt i Ungern. Men varieteterna hos hålcelterna äro så pass många, att äfven om sjelfve den första öfvergången icke försiggått inom Sverige, har den nybildade typen haft inom vårt land en ganska rik utveckling, hvilken åter förutsätter en icke obetydlig tiderymd.

13.

Vi öfvergå nu till de egentliga **yxorna**, d. v. s. de genomborrade. Dessa äro icke många. Tvifvelsutan hade man af skaft- och hålcelter, som voro vida lättare, ungefär samma nytta. Då den äldre bronsåldern omedelbart följde på stenåldern, är det af intresse att se, hur den prydliga bronsyxan från Skåne, afbildad ofvanför detta kapitel, till sin form afviker från äfven de bäst formade stenyxorna; vi få i henne se ett sjelfständigt metallarbete, icke en kopia af ett stenoriginal, icke ens någon tydlig reminiscens deraf. De yngre bronsyxorna äro i allmänhet mycket klumpiga, med höga och raka sidoytor.

Spjut från bronsåldern äro icke få. Deras form erbjuder icke mycket att observera; två ting äro nödvändiga för ett spjut, en udd, blad- eller pikformig, samt en skaftdel. Under stenåldern är skaftdelen massiv, under bronsåldern blir han ihålig och kallas holk. Det är en vigtig utveckling, men beror

uteslutande af metallens bättre hanterlighet. Piluddarne äro deremot ytterst sällsynte. Då det icke kunde hafva varit förenadt med större svårighet att göra en pil än hvad helst annat af brons, och då metallen otvifvelaktigt lämpade sig bättre till piludd än stenen, torde vi få antaga, att de små piluddarne lättare gingo förlorade och svårare uppmärksammas. *

En synnerligen rik utveckling fick **knifven** eller dolken. Under stenåldern fick samma redskap göra tjenst som verktyg och vapen, hvarjämte flintspåner väl fingo göra tjenst ibland som skärande verktyg. Under bronsåldern går deremot utvecklingen i tvenne riktningar — knifven skiljer sig helt och hållet från dolken och ur dolken utvecklar sig småningom svärdet. Mellan dessa två ligger den egentliga skilnaden deri, att svärdet är längre.

Bronsåldersknifven är vanligen liten och alltid eneggad. Ryggen är krum, och likaså eggen; bladet är bredast inemot skaftet, hvilket eller åtminstone hvars stomme är gjordt i samma stycke som bladet. Ofta är såväl skaft som blad siradt på bästa sätt.

Det finnes andre knifvar, hvilke sakna spets, äro tvärtom bredast öfver den rake ändan. De krympa samman mot den del, som vid begagnandet skulle fattas med handen. Handtaget består af en smal ten, som utgör omedelbar fortsättning af bladet och böjdes tillbaka mot dettas rygg; hvarjämte ytterste ändan antog form af ett djurhufvud eller rullades hop uti en platt spiral. Äfven desse knifvar hafva vanligen orneradt blad; jfr. t. ex. knifven vid slutet af detta kapitel. Till formen likna dessa redskap mycket vår tids rakknifvar och man har äfven gifvit dem detta namn; måhända oriktigt, då de icke äro åtminstone för vår tids hakor mycket angenäma. De kunna mycket väl hafva varit använde i st. f. saxen, till sönderskärande af tyg eller till afskärande af trådar, i allmänhet till att skära sådana föremål, som icke gjorde mycket stort motstånd. I grafvarna träffas ofta desse knifvar, ibland mycket små, samman med små tänger. De senare äro icke få i museet, en finnes t. o. m. af guld.

I sammanhang med knifvarne kunna vi äfven betrakta de s. k. **skärorna**, hvilka egentligen icke äro annat än knifvar, fast större och massivare samt utan skaft; de hafva alldeles

---

* Härmed förnekas icke, hvad t. ex. af flera meklenburgska fynd visas, att flintpilar verkligen stundom användes under bronsåldern.

samma form som vår tids sädesskäror och omöjligt är det visserligen icke att de blifvit använda för samma ändamål som de.

Genom sin böjda bladform sluta sig till knifvarne äfven **sågarna**, långa, krumma, smala, med tvenne tappar på ryggen, medelst hvilke de måste hafva varit fästade i ett slags handtag. Hur stor skilnaden i form är mellan ett metall- och ett stenföremål, visar sig bäst, om man jämför dessa bronssågar med de stora, breda halfmånformiga sågarna af flinta. Båda slagen hafva dock en viss likhet; de måste åtminstone på enahanda sätt hafva varit fästade i skaftet.

Om vi gå från låda till låda, kunna vi icke undgå intrycket af en rikedom i utveckling inom knifgruppen. Ej mindre intresse bjuder oss den i sammanhang med denna stående vapengruppen.

Man skulle kunna säga, att till grund för **bronsdolken** ligger en form som icke varit olik flintknifvens blad, men bronsdolken växte ut och bredden blef således mindre i förhållande till längden. Flintknifbladets största bredd förekommer vanligen ganska nära skaftet, bronsdolkklingan har sin största bredd antingen vid sin öfversta ända, der skaftet tager vid eller skulle taga vid, eller ock något närmare spetsen. Denna klingform bevarar sig, ehuru underkastad några modifikationer, ända till bronsålderns slut.

Handtaget föranledde nu rik utveckling. Vanligen lät man klingan upptill smalna af till en smal tånge, alldeles oprydd och ömsom alldeles obrukbar. Denne tånge öfverkläddes med det egentliga handtaget, som således tillverkades för sig. Visserligen finner man bronsdolkar, hvilkes fäste är gjutet i samma stycke med klingan, men desse dolkar visa sig då alltid vara imitationer af andre med påsatt fäste. — Detta gäller äfven **bronssvärden**, hvilka förekomma samtidigt med dolkarne, men synas hafva öfverleft dem.

De äldsta fästena äro särdeles prydliga. De hafva aldrig parerstång, utan äro nedtill rundade och sluta sig noga till konturerna af klingans öfre del, vid hvilken de äro fästa medelst naglar. Mellankaflen prydes af antingen på tvären eller på längden parallelt gående bronslister, mellan hvilka ibland finnas andra lister i zickzack- eller spiralform. Tomrummen hafva varit fyllda med något inlagdt ämne, bernsten eller ett harz — harzkakor finnas i samlingen — och derigenom åvägabragtes en färgskiftning, som vitnar, att bronsålderns folk måste haft i viss mon färgsinne. Öfverst afslutades fästet med en

något bredare knapp, hvars öfveryta i midten hade en uppstående knopp och deromkring vanligen ornamentslinier.

Småningom försämrades smaken och dermed arbetet. Fästet gjordes i form af en simpel, föga — med ett par eller tre tvärränder — ornerad hylsa, som bokstafligen träddes på tången. Öfveränden af detta fäste fick formen af en konkav oval eller ock var den smalare, då antingen den nyss omnämda midtknoppen sköt högt upp eller ock de två yttersta hörnen öfvergingo i en smal ten, som rullades i spiral; en gång är i Sverige funnet ett fäste med rund, något plattad knapp. Prof på dolkar och svärd med blott tånge eller med bevaradt fäste finnas i skåpet närmast rummets gafvelfönster samt här och der i borden.

Dolk- och svärd**skidor** voro af trä eller läder. En väl bevarad läderskida med fyrsidig doppsko af brons finnes i museet, funnen i en halländsk graf.

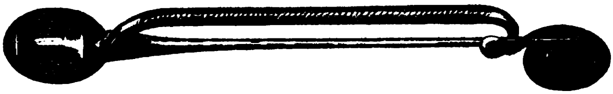
Bronsålderns folk var bättre försedt med anfalls- än med försvarsvapen. Man hade icke ens svärd, som voro försedda med parerstång, och **skölden**, som sitter här, en af de dyrbaraste fornsakerna från bronsåldern museet eger, synes åtminstone vid den första anblicken, vara allenast ett svagt värn. Han består af ett tunnt kopparbleck, hvilket på undersidan aldrig varit beklädt med trä, läder eller dylikt fastare ämne, hvilket man ser deraf, att mellan sjelfve skölden och handtaget, som ännu fasthålles af sina nitar, finnes plats knappast för ett tunnt papper. Antagligen hölls skölden så, att en emot honom stötande vapenudd halkade af eller, derest han, drifven af en synnerligen stark kraft, gick igenom, fastnade i hålet så att vapnet blef för egarn obrukbart. Tydligen voro både dolkar och svärd stickvapen och den tidens stridskonst synes icke hafva känt eller icke behöft annan parerkonst än den med skölden. Man synes icke hafva befarat att motståndarens svärd skulle vid anfallet glida utåt den egna klingan, man kunde således umbära parerstång och handens ytterdel kunde breda ut sig så väl öfver sjelfve mellankaflen som öfver den rundade vidare delen, som förenar fästet med klingan. Då blir det korta handtaget knappast för kort ens för en svensk hand.

Stenåldersfolket hade ben-**nålar** vanligen långa och då äfven tjocka, annars hade de icke kunnat blifva varaktiga. Metallnålarna kunde göras mycket finare, ehuru de visserligen, särskildt hvad ögat beträffar, icke kunna mäta sig med de nålar, som vår tids damer begagna. Nålen fick under brons-

åldern ofta en mycket prydlig form, d. v. s. de nålar, som icke äro egentliga synålar, utan kunna hänföras under rubriken kläd- och hårnålar. Öfveränden blef vanligen en eller annan gång omböjd och gjordes ytterst litet tjockare. Någon gång fick öfveränden form af en tvärstång eller af en rund skifva, som står parallelt med sjelfva nålen, hvilken skifva, vanligen prydd med koncentriske ringar, icke sällan var belagd med guld.

Men man nöjde sig icke med dessa nålar, utan andra former utbildades, hvilka voro särskildt ämnade att på ett praktiskt och prydligt sätt sammanhålla kläderna. Man kände behof af och man skaffade sig något, som kunde vara hvad man nu kallar **säkerhetsnålar**.

Detta gick så till. Man gjorde ett hål i nålens hufvud, trädde genom detta hål en bronstråd, gjorde på denne under hufvudet en "knut," lät denne tråd gå ofvanför nålen parallelt med denna och böjde ytterst om tråden i ett veck, uti hvilket nålen lades. När nålen hade blifvit trädd genom tyget och derefter lagd i vecket kunde hon icke glida ur. Dermed var sjelfva behofvet fyldt, men man nöjde sig icke dermed. Bygelns tråd krusades, "knuten" fick form af en spiralplatta, och man bildade, för symmetriens skuld, äfven en spiralplatta i den motsatte änden, bortom vecket (se figuren).

14.

Det stannade icke heller dervid. Bygelns tråd gjordes bredare och den så vunna ytan sirades med linier, vanligen spiraler, och derjämte gjordes nålens hufvud så prydligt som möjligt.

Det stannade icke heller dervid. Man lemnade ibland åt bygeln ringare uppmärksamhet och egnade sig i stället åt spiralplattorna. Tråden, som bildade dem, gjordes allt bredare, han växte till sist samman och så hade bygeln på hvardera sidan om sig en något bugtig, temligen stor skifva, som vanligen försågs med upphöjda ornament (se figuren å följande sida). Prof på desse former finnas i flera af borden. *

* Om sammanhanget mellan dessa vid första anblicken så olika spännen, se mina Bidrag till spännets historia, i Antiqvarisk Tidskrift för Sverge, fjerde delen.

Hur rik var icke bronsålderns kultur, jämförd med stenålderns, och likväl hafva vi ännu icke sett allt.

Kläder funnos den tiden af ylle; prof på sådana ligga bland fynden från Halland. Förmodligen var ylle det mate-

15.

rial, som vanligen användes. Helt visst voro bronsålderns menniskor för civiliserade för att begagna skinnkläder i andra tillfällen än då de af Sveriges landbefolkning nu eller åtminstone för ett par hundra år sedan användes. Kläderna sam-

manhöllos med nålar och spännen (broscher). Armarne, måhända äfven benen, voro smyckade med ringar, ibland af brons, smala och kullriga, med eller utan ändknappar, eller höga och cylindriska eller bandlika och lagda i spiral eller trådformiga, likaledes lagda i (en dubbel) spiral, ibland af guld med klufne och i spiral rullade ändar. Kring fingret lindade sig i spiral en dubbel guldtråd. Kring halsen slöt sig ock en ring, vanligen bildad af en bronsten, smal eller tjock, vriden eller försedd med vridna ornament, hvars ändar häktades samman. Icke sällan vidgades tenen fram mot ändarne till breda ovala skifvor; ofta äro dessa prydda med hvarjehanda figurer, ofta äro sjelfve ändarne hoprullade till stora spiralskifvor. Måhända har i sjelfva hårfästet sutit ett i Skåne funnet och här förvaradt guldband, hvars ändar utgå i dubbla spiralpar. På sjelfva håret, öfver pannan satt ibland ett diadem, bildadt af en böjd bronsskifva, midtöfver högst, prydd med upphöjda ränder eller med spirallinier. Att man egnade omsorg åt håret, visa de två kammar, som ligga här, från Skåne den ene, den andre från Halland.

Ej heller från denna period äro några de lefvandes boningar bevarade. De dödes voro i allmänhet icke så storartade som stenålderns grifter. Under bronsålderns begynnelse lades liket vanligen utsträckt i **grafven**, åtminstone ibland klädt, alltid beledsagadt af något föremål, om icke annat af en knif. Mot slutet af bronsåldern uppförde man ett bål och brände den döde, askan lades uti en lerkruka, och denna ställdes i jorden eller bland stenarne i ett röse, vanligen med stor omsorg skyddad från ett ojämnt tryck, ehuru tyvärr i de flesta fall gagnade varsamheten till intet. I krukan, till benskärfvorna, lades något föremål af brons, oftast helt litet.

Dessa **kruker** gifva oss en föreställning om de husgeråd, som begagnades. Leran, som användes, renades nu bättre än under stenåldern från grofva inblandade partiklar, kärlen gjordes högre, konturerna äro i allmänhet behagliga. Men man försåg kärlen nu mindre ofta med ornament. Man sparade dem för andra föremål, t. ex. för redskap och vapen, på hvilka man under stenåldern i de flesta fall icke kunde utföra dem.

Men kärlen gjordes icke alltid af lera. Här finnes en mängd skålar af brons, sammandragna mot den öfre, upprättstående kanten och försedda med en kullrig botten, som vanligen prydes med ett par rader af bugtade ornament. Till dessa skålar svara äfven kupiga, nästan trattformiga lock, öf-

verst afslutade med en framspringande knapp, hvilka lock dock icke passa in på mynningen af kärlet, utan tyckas hafva hängt fria öfver detta. Här finnas ock tvenne kärl af guldbleck med drifna ornament, det ena från Blekinge, det andra från Halland.

På tvenne fristående ställningar inom denna afdelning af det norra galleriet ser man äfven ett korglikt kärl med genombruten vägg, hvilken öfverst siras af en rad fyrekriga hjul och har en med cirklar och uddar prydd bottenskifva, samt en fyrhjulig vagn, hvilken troligen, att döma efter ett fullständigare exemplar, funnet i Meklenburg, utgjort underställ för ett större kärl af bronsbleck.

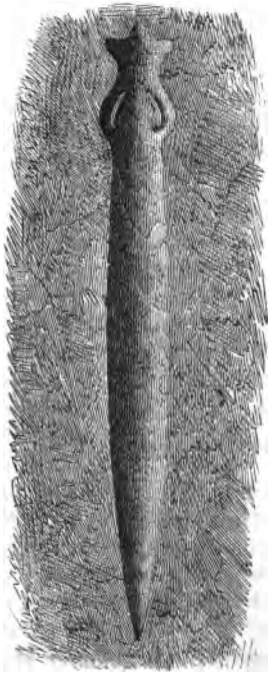
Om redan stenålderns folk egde **husdjur**, kunde det högre stående bronsåldersfolket icke gerna hafva varit dem förutan; för vissa af dem är detta icke allenast troligt, utan äfven fullt bevisligt. Om det är möjligt, att stenålderns folk redan begynt idka åkerbruk, måste vi för bronsålderns folk antaga det vara troligt; måhända bevisas det af skärorna. I öfrigt veta vi, att man under bronsåldern hade tämt djuren till dragare.

Till stenåldern hörde ett första försök att med spetsig udd rita bilder uti en hornyxa. Bronsålderns folk egde en synnerligen stor färdighet att bilda prydnader i form af linier, räta eller brutna i zickzack, kretsformiga, spirallagda o. s. v. Sällan se vi på ett bronsredskap en djurfigur, på intet enda föremål från bronsåldern i Statens samlingar en menniskobild, aldrig ett motiv lånadt ur växtriket.

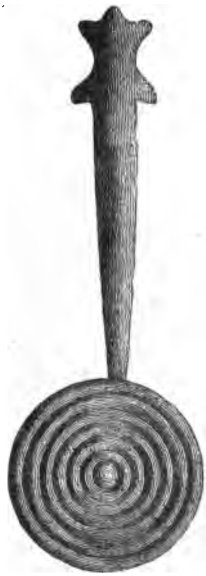
Men bronsålderns menniskor försökte äfven uppträda som konstnärer. De utsågo sig någon flat klippyta och nötte med en sten in uti denna hvarjehanda figurer, hvilka — någongång hvilkas konturer — äro insänkta i hällens yta. I dessa klippornas bildskriftserier se vi framställningar af jagter och strider m. m. Här finnas några afgjutningar af sådana s. k. **hällristningar** — originalfigurerna äro som sagdt insänkta, kopiorna upphöjda — från Östergötland; en visar ett starkt bemannadt skepp, en annan spiralornament, en tredje och fjerde svärd och en sköld. Just de två svärden visa (se figurerna å följande sida), hvad i öfrigt hällristningarnas hela charakter angifver, att de icke få hänföras, såsom förr skedde, till slutet af vårt eget folks hedna tid; de höra till bronsåldern, ty blott å hans svärdfästen finna vi förebilderne till hällristningarnas former.

Uti skåpen äro fornsakerna ordnade efter typer, uti borden

efter fyndorter. Då bronsens beståndsdelar måste utifrån införas, kunde denna tids kultur blomstra lika väl i en provins som i en annan; ingendera var med afseende på råämnena företrädesvis gynnad. Men det är helt naturligt, att under denna period skulle odlingen blifva rikast i de näjder, som lågo öppna och som derjämte under ett föregående tidskifte varit bebodda och derigenom blifvit angenämare. Måhända inverkade ock härvid riktningen af de handelsvägar, på hvilke

16.

17.

koppararn och tennet fördes till Norden, en punkt, öfver hvilken ännu mycket mörker hvilar. Alltnog det sydligaste Sverige blef äfven under bronsåldern den förnämsta bygden, men det synes nästan, som om bronsålderskulturen kunnat slå djupare rötter i mellersta Sverige än hvad stenålderns odling gjorde.

I de bord, som äro tilldelade Skåne, finna vi derföre en mångfald af former, som ger oss intrycket af en synnerligen

stor rikedom. Bland föremålen i fönsterbordet är att märka en rund skifva med uppstående toppformig midt samt, på undersidan, under denna, försedd med en liten ögla. Hvartill den, liksom de andra mindre exemplaren af samma typ, de s. k. **tutuli**, varit ämnad, är ännu icke fullt visst. Rimligast synes, att dessa föremål, det stora liksom de mindre, varit fästade på en rem dragen genom öglan — men hvartill? kanske mera som prydnad t. ex. för bröstet, ibland måhända för gehänget. *

Halland är också ganska bra representeradt. Dernäst komma Blekinge och Öland, hvarifrån bland annat kommit en dolk, ett spjut och ett par skaftcelter, alla särdeles väl arbetade.

I Småland äro visserligen flera bronsåldersfynd gjorda, men allenast få hafva kommit Statens samlingar till godo Deremot är Vestergötland icke illa representeradt. Museets vackraste bronsdolk är funnen i trakten af Falköping. Derifrån liksom från Bohuslän äro rika fynd ur torfmossar; från det senare landskapets norre del äro komne en arm- och fyra fingerringar af guld. Det lilla Dalsland har lemnat ett stort fynd, till hvilket vi strax skola återvända. Från Vermland ligga här graffynd, vitnande derom, att bronsålderskulturen måste inom provinsen icke varit obetydlig. Det bördiga Östergötland har icke lemnat mycket, men att detta är en brist, som framtiden bör kunna fylla, synes bäst deraf, att det längre i norr liggande Södermanland är så rikt på stora och vigtiga bronsåldersfynd. Märkligast bland dem äro de två stora praktyxorna (allenast den ena hel) från Eskilstuna-trakten, hvilka bestå af en tunn bronsblecksyta öfver en lerkärna. Bronsen är delvis prydd med guldbeläggning och infattad bernsten, hvarjämte konturerna äro vackra. Men det synes, att den som tillverkat dessa två paradyxor missräknat sig med afseende på proportionerna; sjelfve bladdelen var för tung och båda brusto ungefär på samma ställe. — Här synes bronsålderns rikare bygd upphöra. Hvarken Uppland, Vestmanland eller Närike äro rika på fynd från denna tid; ännu fattigare äro Dalarne och Norrland.

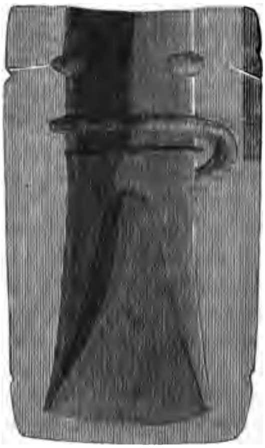
Uti förre salen gåfvo vi akt på det sätt, hvarmed stenen, i synnerhet flintan bearbetades. Vi finna här materialier till en undersökning af bronsåldersfolkets arbetsmethod.

Kopparn och tennet smältes och hälldes i formar, oftast

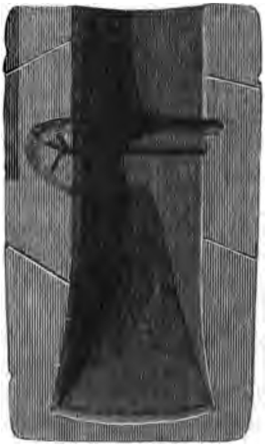
---

* Ett stort föremål af denna grupp är i Danmark funnet i en fruntimmersgraf.

gjorda af sten. Flere sådane, i original eller kopia, ligga här, alla funne i Skåne utom en. Vigtigast af dem är en, hvars begge halfvor ligga vid sidan af hvarandra; den var afsedd för gjutning af hålcelter (se figurerna). En bonde i nordöstra Skåne, som funnit ett par andre sådane sammanhörande former, stöpte för sitt nöjes skuld smält bly i de hopfogade formarne. Den så tillkomna celten ligger framlagd i samma låda, men den är massiv, emedan gjutaren ej visste, att den borde vara ihålig.

18.

19.

Vid gjutningen bildar sig uti formens mynning en metallmassa, som bortskäres såsom oduglig. Dylika göten eller gjuthufvud * (se figuren) ligga här, funna i flera provinser, Vestergötland, Dalsland, Bohuslän. Märkligast af dessa fynd är det från Dalsland. I en lerkruka voro nedlagda en mängd sönderbrutna bronsföremål, tydligen ämnade att omgjutas, derjämte gjutklumpar, vitnande om smältning af metallen, och gjuthufvud, vitnande om redan försiggången gjutning af redskap eller smycken.

20.

* Det afbildade har uppkommit i en form, i hvilken man göt fyra föremål (antagligen sågar) på en gång.

Då man i Sverige funnit såväl formar som gjuthufvud, är det tydligt, att man här i landet under denna period kunnat sjelf tillverka redskap o. s. v., hvilket i öfrigt styrkes deraf att mången af de former, som i Sverige, Norge och Danmark samt det nordtyska kustbältet förekomma ganska allmänt, aldrig eller nästan aldrig återfinnes utom detta område.

Den metallblandning, som vanligen användes (ungefär $^9/_{10}$ koppar mot $^1/_{10}$ tenn) var särdeles god. Svärden hafva ännu i dag efter så många århundradens hvila i jorden icke förlorat all sin spänstighet, halsringarne kunna än i dag öppnas och igenknäppas o. s. v. Man förstod icke under bronsåldern att smida den smälte metallen, men tack vare hans elasticitet kunde han i kallt tillstånd formas och böjas. Så äro ändspiralerne på de fint arbetade säkerhetsnålarne m. m. hoplagde sedan metallen kallnat.

Den rika orneringen, äfven rena linieornament, äro i de allraflesta fall icke genom gravering anbragta på föremålet, som skulle prydas, utan i formen, hvilken i sådana fall torde hafva varit af ett bildbart ämne, t. ex. vax, och de hafva således tillkommit genom gjutning. Tunna guldskifvor pressades, så att de fingo upphöjda ornament. Om man i Sverige äfven förstod att på samma sätt pressa bronsbleck är icke säkert utrönt. De ränder, som uppkommo vid gjutningen i springorna mellan formens delar, bortputsades, men annars torde en eftergravering allenast ytterst sällan hafva förekommit. Lödning var okänd; man fick nöja sig med nitning eller omvridning eller "zinkning". I allmänhet vitna de lappade fornsaker man funnit icke om mycken färdighet i denne väg. Allenast till en viss tid gick det att lappa; i fynden hafva flere gånger förekommit föremål, som synas varit utdömda och ämnade till omsmältning.

Bronsåldern hade i Sverige helt visst ingen obetydlig varaktighet. Vid en närmare granskning finner man, att det mellan detta tidehvarfs äldsta former och dess yngsta råder en icke obetydlig skiljaktighet. Man har derföre med skäl talat om den äldre och den yngre bronsåldern. I museet äro fynden från de två tidehvarfven icke söndrade från hvarandra; museet är ännu mycket för fattigt, för att en sådan delning skulle kunna genomföras.

Att i detalj genomföra denna delning är ock mycket vanskligt. I många afseenden kunna vi i de svenska fynden

se, hur en form föder den andra af sig, det är ett fortgående sammanhang, som omfattar så väl den äldsta som den yngsta formen. I dessa fall måste vi antaga, att hela utvecklingen fortgått inom Sverige utan afbrott — annars skulle vi icke i fynden finna hvartenda af utvecklingens stadier representeradt. I andra afseenden kunna vi icke i fynden spåra samtliga mellanlänkar mellan de äldsta och de yngsta formerna. Då denna brist är partiel, beror hon måhända allenast derpå, att fynden ännu äro för få och på grund deraf vår kännedom om bronsåldern i Sverige alltför bristfällig.

Bronsålderskulturen utvecklades i Norden, men utvecklades nedåt. Ädlare former aflöstes af sämre, finare af gröfre. Skilnaden är icke obetydlig. Vignetten öfver och vignetten under detta kapitel visa huru olika ornamenten voro, med hvilka fornsakerna plägade prydas. De äldres ornament äro regelbundna, mera harmoniska, och derigenom trots sin stränghet behagliga; de yngres hafva icke samma fasta, men på samma gång behagliga hållning, de äro oregelbundna, mera slappa och vitna icke alltid om god smak. Ännu bättre framstår skiljaktigheten, om man jämför t. ex. den utsökt vackra dolken från Vestergötland och svärdfästet från Vermland (se figurerna å följande sida) — en mängd andra jämförelser att förtiga.

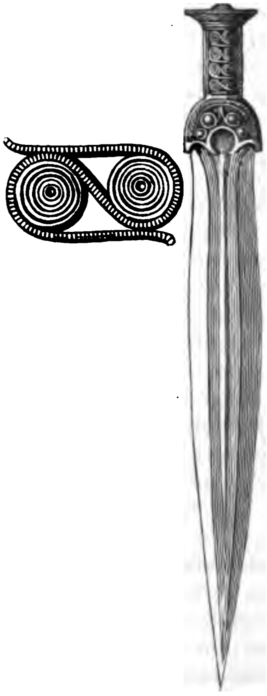
Men hur skall detta förklaras? Var bronsålderns folk, som först nedsatte sig i våra trakter, redan så utlefvadt, att det hade sin hela odlings- och blomstringstid bakom sig, hvadan här uppe för det ej återstod annat än att tyna och dö?

Troligt synes icke detta. Det finnes ock en annan förklaring.

När det invandrade bronsåldersfolket bosatte sig i Sverige, måste det träda i någon beröring med landets tidigare inbyggare. Detta kunde blifva antingen fiendligt, då nykomlingarne skulle sträfva efter att utrota sine företrädare eller drifva dem undan till aflägsnare näjder, eller ock mera fredligt, då man lät den äldre befolkningen stanna qvar, kanske såsom trälar eller med någon mindre grad af frihet än den de invandrande egde. När de förre inbyggarne längre tid varit i beröring med de nye och med deras fullt utbildade kultur, kunde de försöka småningom närma sig till denna. De måste antaga bronskultur, de kunde icke vilja vara de andre underlägsne. Men de blefvo då nybegynnare i konsten, deras alster blefvo icke så goda. Men liksom stenåldersfolket var underlägset i skicklighet, så stod det ock efter invandrarne i smak. Derföre skulle den nya

bronskulturen, som uppkom efter invandringen i de nordiska landen, blifva mindre ädel till sin stil. Men icke många äro de fall, då man röjer dylika bemödanden. Till dessa få vi räkna den å följande sida afbildade yxan.

Under förutsättning, att tvenne kulturer här möttes och tvenne folk, kunde, då den inkommande kulturen var så öfverlägsen, att den gamla var alldeles urståndsatt att hålla sig vid

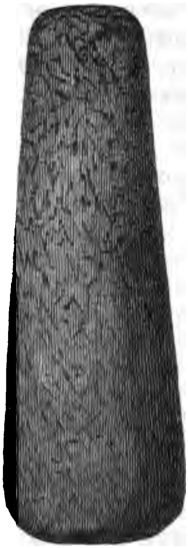
21.

22.

hennes sida, ännu ett annat inträffa. Den qvarvarande stenåldersbefolkningen smälte småningom samman med den nyinkomne stammen, en blandning försiggick mellan det till bildning vida öfverlägsna, men antagligen till antalet vida underlägsna bronsfolket och den äldre befolkningen, och då måste den genom blandningen uppkomne stammen i sin verksamhet utveckla och förverkliga anlagen och traditionerna från

såväl den tidigare stenåldern, som från den inkomna bronskulturen. Men stenålderns folk var alls icke vandt vid metallens behandling och stod vida lägre i smak. Den nya tiden måste då utmärkas af ett tillbakagående, om också under detta, på den lägre ståndpunkten till hvilken bildningen sjunkit, en fortsatt utveckling kan spåras.

23.

Var det verkligen så, kunna vi lätt fatta en viss ojämnhet uti utvecklingen. Här kunde den utifrån inkomna bronsålderskulturen hålla sig längre vid makt, der uppenbarade sig blandningskulturen tidigare. Så skulle det kunna hända, att månget fynd med saker af äldre bronsålderstyp är samtidigt med andra af bestämdt yngre typ, så ock, att i ett och samma fynd förekomma vid sidan af hvarandra föremål, som tillhöra skilda stadier af totalutvecklingen. Om de nyss påpekade försöken från stenåldersfolkets sida att på egen hand förvandla sin stenålder till en bronsålder kunna vi säga, att de stå helt och hållet vid sidan af de stora utvecklingsserierna.

Må vi hoppas, att under den kommande tiden rätt många fynd må komma i dagen, som kunna i museet komplettera serierna och göra bilden af kulturen mångsidigare och fullständigare. Det kan väl behöfvas!

Med säkerhet kunde vi icke uppgifva stenåldersfolkets namn. Så mycket visa oss fornsakerna, att bronsålderns folk icke ursprungligen var detsamma som stenålderns, om det än måhända blandade sig med detta. Hvad heter bronsålderns folk? Hvarifrån kom det? När kom det?

De äldsta bronssakerna äro synnerligen väl arbetade. De vitna ingalunda om några första försök uti bearbetning af metallerne, utan förråda tvärtom en fulländning, som är beundransvärd, och som måste hafva bakom sig en tidigare period, genomlefd icke i Sverige, utan utom Sverige. Bronsålderskulturen kom tydligen fullt utbildad till vårt land.

Man har sagt, att den europeiska bronsåldern tillhörde de keltiske stammarne, hvilke under början af den historiska tiden bodde i Irland, Brittannien, Frankrike, södra Tyskland, Österrike och norra Italien. Man fann nämligen uti dessa keltiska

land fornsaker af brons. Men å ena sidan äro i dessa vestra och södra Europas land aldrig funna bronssaker, som äro alldeles lika våra äldste — de afvika tvärtom ganska mycket — och å den andra sidan påminna de nordiska bronserna i vissa afseenden om bronser, som alls icke tillhöra de keltiske stammarne. Måhända skulle man få framställa saken så. När de s. k. indo-europeiska eller ariska folken (till hvilka äfven vi, liksom Greker, Romare och Kelter höra) vandrade från Asien in i Europa, förde de med sig kännedomen om bronsen, hvilken är sammansatt af koppar, som förekommer i Asien, och af tenn, som likaledes förekommer i Asien. Inkommen i Europa delade sig den inträngande folkströmmen och så uppkom i olike delar af Europa olike former af bronsålderskultur, den grekiska, den italienska (eller de italiska och den etruskiska), den keltiska, den dakiska (i Ungern), den nordiska (anonyma) o. s. v., hvilka stodo den ursprungliga ståndpunkten mer eller mindre nära, och af hvilka några förr eller senare förvandlades till jernålderskulturer, d. v. s. folken blefvo bekanta med jernet och detta började i vissa fall uttränga bronsen. * Detta skedde dock icke i Norden, hvarest bronsåldern aldrig öfvergick i, utan aflöstes af en jernålder af alldeles främmande ursprung.

Är detta antagande grundadt, hvaröfver framtiden med hennes nya fynd och hennes rikare vetenskapliga utbildning skall döma, skulle således en gren af den indo-europeiske stammen, som gjorde sina vapen af brons, en gång i forntiden hafva bosatt sig söder om samt mellan Östersjön och Nordsjön. Detta folket kände icke skrifkonsten — åtminstone har det icke lemnat några skrifna urkunder efter sig — och det omtalas ej hos något annat folks med det samtida författare. Dess namn har således icke kunnat åt efterverlden bevaras. Alla försök att det oaktadt vilja gifva det ett namn äro icke riktigt ärliga — man vill lysa med en kunskap, som man icke har och på vetenskapens nuvarande ståndpunkt icke kan hafva.

Och tiden?

Sveriges jernkultur, till hvilken vi nu genast skola vända oss, går tillbaka åtminstone till tiden för Christi födelse; kanske något längre, men tills vidare kunna vi icke med trygghet gå längre tillbaka. Först bortom denna tid ligger bronsåldern,

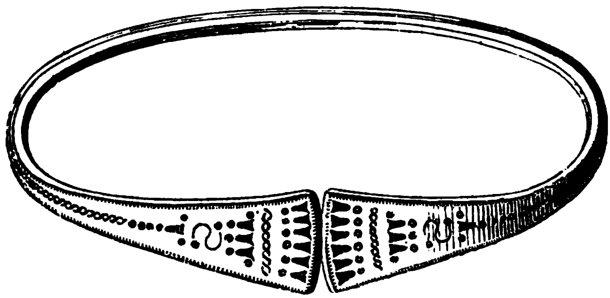
---

* Samma antagande är från de klassiske archeologernes sida framstäldt af Conze i Wien och efter honom af Conestabile i Perugia, från språkforskarnes af Schleicher.

således bortom tiden för Frälsarens födelse. Af hvad vi sett är tydligt, att under bronsåldern egde en ansenlig utveckling rum, hvilken helt visst kräft sin tid. Men hur lång den tiden var, veta vi icke. Vi ega alls ingen utväg för att mäta varaktigheten af bronsåldern, således ej heller för att bestämma, när bronsålderskulturen först vann insteg i Sverige, än mindre för att säga, huru många århundraden stenåldern varat. Alla siffror, som i detta afseende uppgifvas, äro gripna ur luften — de äro möjliga, men de grunda sig icke på minsta försök till bevisning, och hundratals andra siffror äro lika möjliga. Att nämna en siffra kan medföra den vådan, att allmänheten tror sig veta hvad ingen vet och i närvarande stund ingen kan veta.

24.

25.

Den äldre jernåldern.

Fortsättning af Norra galleriet.

Vi komma nu åter till ett nytt tidskifte, hvars kultur följer omedelbart efter bronsålderns, men utan att utgöra hans fortsättning. Om vi undantaga hålcelterna af jern, som här förekomma, och som något påminna om bronsålderns hålcelter, men äro mycket gröfre, och om vi undantaga tvenne cirkelformiga spännen, som alldeles bära bronsålderns prägel, men på undersidan hafva märken qvar efter en jernnål och som således tyckas hafva begagnats under jernåldern, finnes här i museet intet från jernålderns begynnelse, funnet på vårt fastland eller på Öland, som genom sin form eller sin utsirning bestämdt anknyter sig till bronsålderns typer och dess ornamentik. Dermed har jag icke velat neka, att ett och annat simplare ornamentsmotiv är gemensamt för den äldre jernåldern och för bronsåldern, men innan man framhåller detta, måste man tillse, om det icke är gemensamt för så godt som alla folk och alla kulturer, hvadan denna likhet ingenting bevisar.

De äldsta jernålderssaker, som hittas i våra bygder, äro

icke de första försöken, som ett folk gör, hvilket just håller på att göra sig bekant med jernet. Redan de äldsta jernvapnen äro mästerligt arbetade och vitna om stor vana vid metallens behandling. Den vanan kunde icke vara vunnen under bronsåldern, ty då kände man icke jernet eller dess förädlade form stålet, utan måste denna vana följaktligen hafva uppstått i något annat land. Derjämte, om än bronsfolket hade på ett underbart sätt helt hastigt satt sig in i jernberedningens och jernbearbetningens svåra konst — hvilket de icke gjort, ty fornsakerna vitna, såsom vi här se, om motsatsen — det hade blifvit dess uppgift att småningom höja hela sin bildning från det gamla stadiet till det nya, som betingades af bekantskap med jernet och dess användande. Men granska vi samtliga dessa jernåldersfynd, det är som vore bronsåldern, hans traditioner, hans former helt bortsopade. Då hundraden och åter hundraden af fornsaker och fynd i Sverige och i Nordens andra land visa detta, betyder det intet om man kan framdraga ett och annat tiotal fynd eller former, hvilka synes göma hogkomster från bronsåldern. Sådana fynd äro allenast sällsynta undantagsfall; hur de skola förklaras, få vi se, innan vi lemna jernålderssamlingen.

Ehuru den äldre jernåldern ännu är helt fattigt representerad i vårt museum, så mycket finnes här likväl, att vi kunna se, att hans kultur varit vida spridd i Sverige och varit uti de olika bygderna ganska starkt utvecklad. Vi kunna äfven se, huruledes en form utvecklar sig ur den andre, och då vi finna här uti de med allenast svenska fynd fyllda lådorna, utvecklingens olika stadier representerade, draga vi deraf helt enkelt slutsatsen, att den utveckling, hvars alla detaljer lemnat spår efter sig här i landet, måste äfven hafva i landet försiggått. De som arbetade hufvudmassan af den äldre jernålderns föremål måste hafva bott i Sverige. Och då vi uti fynden icke finna föremål, som tillhöra bronsålderns bildning, vid sidan af dem, som äro för den nya tiden charakteristiska, och ej heller från de förra till de senare några öfvergångsformer, då står oss ej annat åter än att säga: detta den äldre jernålderns folk, som bodde i våra bygder, från Skåne till Medelpad, måste hafva kommit hit in från främmande land och här fortbildat en odling, som i dessa främmande land haft sin vagga. Hvar denna vagga stod, derom äro vi knappast berättigade att söka upplysningar i detta museum, som innehåller allenast i Sverige

funna fornsaker; om vi dock äfven här finna antydningar, hafva vi så mycket mera skäl att fröjdas.

Under den nya tiden voro de materiela tillgångarne större. Man kände och bearbetade fortfarande brons, men denna egde nu en annan sammansättning; tennet spelar en mindre betydande rol, det ersättes af bly och zink. För att komma i besittning af desse metaller och af den genom deras förening uppkomna bronsen var man ännu beroende af förbindelser med utlandet, men den olika legeringen låter oss ana, att dessa förbindelser nu följde andre vägar. Tvifvelsutan kom man äfven ofta i besittning af de tidigare inbyggarnes redskap och vapen, hvilka man antagligen nedsmälte, för att forma om dem till smycken, som anstodo den nya tidens och det nya folkets smak. Guld användes ännu som under bronsåldern; helt visst äfven det af främmande ursprung. Men dessutom kände man nu äfven silfret, också importeradt, och jernet, för det nya tidskiftet den vigtigaste metallen, hvilken man sannolikt snart lärde sig att söka på bottnen af våre sjöar och kärr.

26.

Vi vända oss till skåpet på höger hand. Nederst se vi en myckenhet af ovala stenredskap, trubbiga eller spetsade mot ändarne, vanligen omgifna af en längs hela kanten gående fals, mycket ofta försedda å hvardera sidan med en kort, sned fåra. Hvartill användes de? Tidigare hänfördes de till stenåldern, men man har nu allmänt öfvergifvit denna åsigt, på grund deraf att desse stenar regelbundet hittas samman med jernredskap eller åtminstone föremål från jernåldern. På en af de här förvarade stenarne sitter i falsen en jernribba, hvilken vid ene änden afslutas med en ögla. På ett par andra ses ännu i falsen spår af jernrost. Man antager, att de användes till bryning af spjut- eller knifuddar, hvarföre de kallas **ovala brynen**, samt att de plägade hänga uti bältet.

I öfrigt finnas här och i det bortom skåpet stående låga bordet jernvapen. **Svärden** voro af tvenne slag. De voro långa, breda, och temligen tjocka, tveeggade och försedda med en temligen tvär udd. Vid öfre änden utgår från klingan en tånge, hvilken måste hafva varit trädd in i ett handtag af trä, ben e. d. Parerstången och knappen, när en sådan fans, voro oftast af

brons, ibland rikt ornerade med graveringar, förgyllning o. s. v. Eller ock voro svärden eneggade med krum rygg och platt tånge, vid hvilken sjelfva handtagets tvenne sidostycken fästes medelst naglar. **Spjuten** äro väl arbetade, af ganska harmonisk form, ofta försedda med skarpt ryggade åsar på holkens öfre del. I grafvar med brända lik finner man svärd och spjut mycket ofta sammanböjda. Tydligen lades de in i elden, i hvilken den döde brändes, och böjdes derefter. Till hvad nytta? Måhända låg derunder en tankegång lik den, som låter vapenskölden krossas öfver den siste ättlingen af en adlig slägt. Måhända ville man, att liksom den döde invigdes genom eldens heliga inverkan, äfven de vapen, som fingo följa honom i grafven, skulle helgas.

Försvarsvapnet var **skölden**, af hvilken allenast beslag och annat, som var af metall, blifvit bevaradt. Sjelfva skölden torde hafva bestått af trä och var, att döma efter de kantbeslag, som här förvaras, icke synnerligen tjock. Dessa beslag hafva formen af temligen långa raka eller lindrigt böjda halfrör och var skölden således, åtminstone ofta, icke rund utan aflång, oval. Midt på undersidan satt handtaget, en jern- eller bronsribba, som var kullrig och torde åt skölden till hafva varit fylld med ett trästycke e. d., hvilket kunde fast omfattas af handen. För att gifva plats för denna måste ett hål göras i sjelfve skölden och öfver detta fästes en s. k. **sköldbuckla** (umbo), hvilken dels skyddade handen, dels ock med fördel kunde användas, när man ville gifva en framträngande fiende en stöt för bröstet. Skölden kunde således rent af brukas till anfall i en strid på mycket nära håll. Några sköldbucklor af jern äro försedda med en hög cylindrisk spets, hvilken just torde hafva gjort sådan tjenst, som nyss nämndes, andra, af bronsbleck, med behagligt rundade former, äro uteslutande ämnade att skydda handen. De visa, att man under denna tid visste att med god smak arbeta äfven sådant, som i sig icke hade någon annan betydelse än den rent praktiska.

Jernspjuten påminna visserligen till sin hufvudform om bronsspjuten, men detta är helt naturligt, ty begges grundform är den enda lämplige, hvadan vi ock finna honom utbredd öfver hela verlden. Dock visa jernspjuten en större vexling i konturerna och de skarpe ryggarne, som åstadkommos med hammaren, saknas alldeles på de gjutna bronsspjuten. Jernsvärden deremot tillhöra en helt annan typ än bronssvärden. De äro icke bredast något ofvan midten, de smalna icke af till en

mycket lång och fin udd. Man blir då öfverraskad när man — som redan nämndes — här i skåpet liksom i ett bord finner ett redskap eller vapen, hvars form synes vara direkt lånad från bronsåldern, **hålcelterna**, som utförda i jern äro tunga och grofva. **Yxorna** åter afvika från bronsålderns. Eggen förlängdes vanligen nedåt i en spets och på ömse sidor af skafthålet går åtminstone nedåt, stundom äfven uppåt en spetsig flik, tydligen för att åt skaftet gifva en större stadge.

Bland graffynden i bordet ligger något, som man näppeligen väntade sig finna hos den döde — lemningar af dryckeshornen. Dock synes seden att i grafven nedlägga dessa under lifvet ofta använda föremål hafva varit till en tid mycket allmän. Finner man beslag till sådana horn i en graf, kan man vara viss, att hon tillhör den äldre jernålderns tidigare skede. Sjelfva "hornen" torde oftast hafva varit af horn; kanske voro de ibland af trä, som var beklädt med tunnt, siradt bronsbleck. —

Vi gå vidare. Här finna vi verkligen antydningar, ja tydliga, omisskänliga vitnesbörd om de utländska förbindelserna och deras vägar. Fornsakernas vitnesbörd jäfvas icke af historien, ty dessa fornsaker, om hvilka vi nu tala, tillhöra en tid, om hvilken vår historia icke har att säga oss ett ord.

Här i skåpet på höger hand finnes t. ex. en bronsstatyett af Juno med drottningsdiademet, ett bronshandtag till en vas med bladornament och ett särdeles vackert Bacchus-hufvud, en tjur af brons, allt af romerskt arbete. Här står en bronsvas af en ganska behaglig form, med rika ingraverade ornament på sidorna och med en inskrift, som säger, att vasen blifvit åt Apollo Grannus, den i Romarerikets keltiska land dyrkade, helsogifvande solguden *, skänkt af hans tempelföreståndare; den är således kommen från en keltisk provins, der man byggde tempel åt Romarnes solgud. Här finnes ett fragment af en bronsskopa, försedt med en romersk fabrikants stämpel och funnet — i Helsingland, m. m. Att Romarne icke sjelfve kommit till Sverige, är helt visst — derom vitna *Romarnes* historia — men Sveriges inbyggare stodo uppenbart i förbindelse med folken söder om Östersjön, dessa åter handlade med sine grannar o. s. v. ända intill Donau och Rhen, det romerska rikets

* Aachen, hvars helsokällor tidigt voro kända, kallades efter dem och efter denne läkekonstens gud *Aquisgranum.*

gränser. Det är således en lång berättelse, som hvart af dessa föremål har att förtälja oss. —

Under dessa förbindelser med utlandet infördes icke allenast bronser, utan äfven andra föremål, hvilka här uppe voro sällsynta och derföre helt visst mycket eftersökta. Se t. ex. på denna kopp af grönaktigt, med små blåsor fylldt glas, icke blåst, utan gjutet, och ornerad på det sätt, att halfvarme glastrådar lindades om honom och lades i hvarjehanda figurer. Förfärdigad i någon af det romerska rikets nordliga provinser, har denne bräcklige kopp gätt helt visst ur mången hand till en annan genom Tyskland, kom så till Östersjön, fördes sedan öfver till södra Öland och stannade der hos en i Stenåsatrakten bosatt man. Hur ofta visade han icke sin klenod för de besökande! Också sattes den ned vid hans hufvud i grafven, och stod der skyddad af hennes hällar, under det måhända halftannat årtusende genomförde sina förändringar i den öfre verlden. Då hittades han sent omsider oskadd och fick en plats i museet att der inför en sen efterverld berätta sin saga.

27.

Förslagsvis nämndes 1500 års hvila i grafven. Ett i fönsterbordet nedlagdt fynd visar, huruledes man kan sluta sig till tiden för införseln af dessa romerska föremål, en införsel, som naturligtvis försiggick, innan det romerska väldet upplöstes, ja — hvilket fornsakernas egen charakter röjer — innan den constantinska tiden med hennes halfromerska smak, hennes platthet och petighet hade inbrutit i södra Europa. I bordet ligger ett fynd af icke mindre än 550 romerska silfvermynt, funna i sydöstre delen af Skåne, samt preglade för kejsarne Nero — Septimius Severus; ett är här afbildadt, bärande kejsarinnan Faustina

28.

d. yngres bild *. Det är naturligtvis den siste kejsarns tid, som bestämmer fyndets ålder, ty skatten kan tydligen icke hafva blifvit nedlagd i jorden förr än denne siste kejsares mynt hade hunnit hit upp. Det var 193, som Septimius blef cæsar; hans mynt i fyndet synas dessutom vara präglade före 198, då det romerska silfvermyntet plötsligt och grundligt försämrades. Fyndet tillhör således slutet af det andra eller början af det tredje århundradet. Till samma tid höra en mängd andre myntskatter, funne i svensk jord, och af denna myckenhet och af dessa samstämmande vitnesbörd få vi sluta, att vi icke hafva att göra med enstaka företeelser, utan med en hel kedja af verkligheter, och dermed växer ock sannolikheten, att dessa mynt inkommit till Sverige icke synnerligen långt efter det de blefvo präglade. Att de voro i flitigt omlopp ses af den nötning de undergått, hvilken ock gör att på månget mynt kan icke en bokstaf af omskriften läsas, under det kejsarens eller kejsarinnans välkända drag visa för hvem myntet slogs.

Uti åtta fall af tio — jag tror icke att jag öfverdrifver — framkallar iakttagelsen, att romerska föremål hittas i Sverige, denna tanke: nå ja, det hafva väringarne tagit hem. Men väringarne tillhöra vår hednatids slutperiod och det byzantinska kejsaredömets dagar. Till ett långt tidigare skifte höra dessa fynd. Nå väl, de röfvades af vikingar och bragtes så in i landet. Det vare långt från mig att förneka den dådkraft och derjämte den lynnets vildhet, som ledde de gamle nordbor till härfärder kring land och vatten; dessa egenskaper funnos helt visst uti det tredje århundradet liksom i det tionde. Men det torde icke vara nog att tänka på härfärderna såsom uteslutande hjelpmedel för införseln af denarer och andra romerska föremål. Särskildt myntfynden kunna efter sine yngste beståndsdelar ordnas i grupper, som visa, huru de förbindelser, som bragte dem in i landet, oafbrutet fortgingo under en viss tid. Men denna oafbrutna, regelbundna fortgång talar snarare för en fredlig förbindelse än för en krigiskt-härjande.

Men om nordborne under loppet af tredje seklet genom handel, och icke uteslutande genom rof, kommo i besittning af främmande folks alster, då synas de icke hafva varit så

---

* Åtsidan har inskriften *Faustina augusta* (kejsarinnan F.), frånsidan visar en qvinna med ett barn på hvardera armen och två vid sidorna samt omskriften *fecund*(itas) *augustæ* (kejsarinnans fruktsamhet). Det afbildade myntet är mycket nött, hvarigenom bilderne förlorat något af sin ursprunglige charakter.

odeladt vilde sällar, som vi tänkt oss dem, tack vare gamla röfvarehistorier, hvilkas anda gått in äfven i våra allvarliga historiska arbeten, t. o. m. i de flesta läroböckernas korta sammandrag, såsom något hvilket man icke får förbise? Kanske få vi icke tänka oss ens tredje seklets nordbor som vildar, hvilke voro nöjda att kring sine halfnakne kroppar svepa en björnhud, hvilke med förakt sågo på fredliga värf, lemnande dem åt qvinnor och trälar? Kanske få vi alldeles göra om våra begrepp om den hedniske nordbon?

Ja, ljuder det enstämmigt från hvarenda låda, hvartenda skåp i den återstående delen af rummet, — ja. Mycket är det, som vi ur jordens sköte upptagna fornsaker icke kunna vitna om, men likväl kunna vi, sedan vi blifvit sammanlagda till jämförelse, som här, visa, att under alla vår tideräknings århundraden var den hedne nordbon en skicklig arbetare. Så mycket större vigt få vi lägga dervid, som under vår hedna tid icke fanns ett särskildt handverkarestånd, utan var det nu i allmänhet husslöjdens gyllene tid.

Det finna vi redan vid granskningen af samma fönsterbord, i hvilket det stora denarfyndet ligger. Vi lemna allt annat å sidan, för att uteslutande gifva akt på de många här framlagda **spännena**, hvilka — med undantag för det redan nämnda paret, hvilket synes vara direkte lånadt från bronsåldern — hafva icke det minsta slägttycke med bronsålderns spännen, utan tillhöra ett helt annat system. Bronsålderns spännen bestå, som vi sett, af tvenne stycken, nål och bygel, de äldre formerne af spännena här bestå af allenast ett stycke, bygeln lindar sig vid sin ena ände i en spänstig spiral och från denna utgår nålen. Den formen är urgammal uti södra Europa, gick från de förromerske bildningsformerne in i den romerska bildningens verld och synes derifrån hafva kommit till jernåldersfolket, ty mycket hos dessa spännen, utom sjelfva grundtypen, bär åtminstone ett minne af romersk smak. Ur den för Sveriges jernålder äldste formen utvecklade sig en mängd andre, mellan dem alle spårar man ett sammanhang. De höra alle till en mångsidigt, under upprepade intryck utifrån, men det oaktadt harmoniskt sig utbildande kultur.

Det skulle kräfva lång tid att här tala om alla spännen. Vi vilja särskildt fästa oss vid några. Se här ett! En bygel (jämför figuren å följande sida) med rak nedände; genom ett hål i den andre änden går en ten, som afslutas med tvenne knappar; om denne ten lindar sig en metalltråd i spiral och

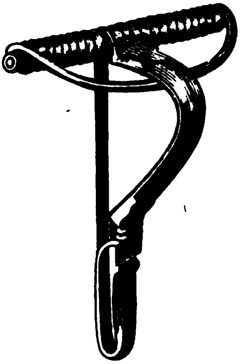
går till sist ut som en nål, hvilken hvilar i en under bygelns nedre del anbragt hylsa. Det hela är gjordt af brons, gjutet, delvis hamradt, ciseleradt och glättadt. Hvar skedde det? Genom jämförelse med samlingar i andra land finna vi hvad redan spännets detaljer förråda, att denne form fått sitt ur-

29.

sprung inom den romerska verlden; jfr. t. ex. det här å följande sida afbildade spännet, som hittats i nordvestra Tyskland jämte romerska föremål. Det ofvan afbildade exemplaret är funnet på Öland, det största och det prydligaste inom en hel grupp spännen från denna ö, hvilka alla sinsemellan ega det närmaste slägttycke. Emedan vi här kunna på ett ställe se en sådan myckenhet spännen af samma slag från samma trakt,

sluta vi, att detta slag måste på Öland varit ganska mycket omtyckt, och dermed blir det åtminstone *sannolikt*, att man äfven visste på Öland förfärdiga dessa spännen, som man tyckte så mycket om.

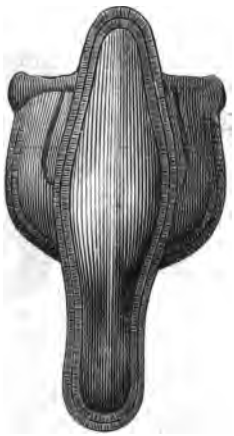

30.

Se här ett annat (figur 31)! Bygeln är qvar, den nedre, räta delen likaså, men han är här uppböjd, nålhylsan har blifvit ytterligt förlängd, så att hon är den del af spännet, som mest faller i ögonen. Derigenom har denna hylsa kommit att spela en helt annan rol än den blygsamma, undangömda, som var hennes egentliga; detta förråder en skämd smak, som icke åt hvar del gifver den naturliga utvecklingen. Men å andra sidan se vi en stor finhet i detaljarbetet. Detta spänne är af silfver och prydes med fina, krusade silfvertrådar.

31.

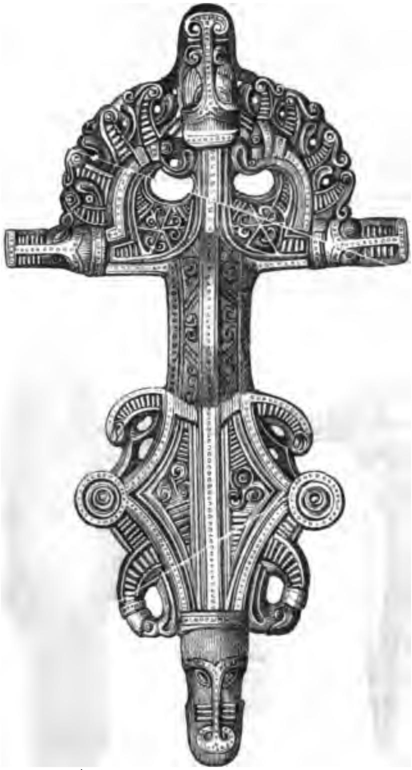

32.

En ny form (se figur 32)! På de två föregående sågo vi en metalltråd, som utgick från tvärstafvens båda ändar och gick i båge under bygeln. Denna båge har nu blifvit platt och bred samt har sammanvuxit med bygeln. Listerna på detta spänne, hvilka följa de gamla konturerna, och en blick på de

andra spännena, låta oss ana hela sammanhanget. Detta är en form, som uppkommit i Norden och inom denna synes tillhöra ett helt litet område, sydligaste Sverige, Bornholm och Gotland. Detta spänne är gjutet, ciseleradt och glättadt. Det är af brons, men nålen har varit af jern.

Nu icke ett steg, utan flera och vi stå inför en ny och

33.

rikt utvecklad form, hvilken står i sammanhang med de föregående, men helt visst tillkommit under ett rätt starkt inflytande utifrån. Allt har blifvit bredare och rikare deladt, det hela är prydligt, dess konturer äro smakfulla och dess ornering fin, vitnande om en bestämdt utpreglad smakriktning. Det här

afbildade exemplaret är, såsom det första och det andra af de här granskade spännena, funnet på Öland. Det består af silfver och är delvis förgyldt; * på kanterna löpa nielloband d. v. s. i silfret inlagda trådar af svafvelblandadt silfver.

Utvecklingen var således betydlig och i viss mon beroende af impulser utifrån. Redan här eller samman med de äldste formerne, hörande till den nordiske äldre jernåldern, finna vi romerska föremål eller ett romerskt inflytande. Men det romerska riket föll, den egentliga romerska kulturen hade spelt ut sin sjelfständiga rol, regeringens säte flyttades från Rom till Constantinopel. I det nya riket, under Constantinernes tid, utbildade sig en ny smak, fin i detaljarbetet, men föga kraftfull och understundom förlorande sig i petigheter. Äfven den tidens smak uppenbarar sig i Norden och utöfvade der ett ganska starkt inflytande.

I midten af det norra galleriet står ett bord, hvars tio lådor äro fyllda med guldföremål, funna i Sverige. Alla tillhöra jernåldern; dock se vi nu blott på dem, som tillhöra den äldre.

Först vilja vi då betrakta dem, som tillhöra den för-constantinska perioden.

Vi finna här en samling af ormhufvudringar, som varit ämnade för halsen eller för hufvudet eller, om de lades i spiral, för armen; här finnes t. o. m. mindre, som tydligen varit ämnade att bäras på fingret (se figuren). Alle desse ringar bestå af en trind ten, som mot hvardera änden vidgas till en långsträckt skifva; ett par hafva en dylik skifva äfven på midten. På en af desse ringar hafva skifvornas yttre ändar form af orm- eller drakhufvud, på några af de andre se vi spår af sådana hufvud (ögonen och nosen äro tydliga), men småningom — vi kunna säga småningom, emedan här finnas flere öfvergångsformer — försvann äfven de sista spåren af ormhufvudet, och det återstod allenast en lancettlik skifva, såsom på den här afbildade fingerringen. Öfvergångsformerne visa oss, att typen med det tydligt utpräglade hufvudet är äldst; de andra allenast försämringar af denne, hvilken försämring måste hafva försiggått i Sverige, emedan vi just i de svenska fynden finna exempel på den gradvist

34.

* Förgyllningen förutsätter bekantskap med qvicksilfver.

fortgående förändringen. Men när det talas om försämring, får det icke fattas så, som skulle de yngste af desse ringar vara dåligt gjorde; visst icke, de vitna väl, att man öfvergifvit den ursprungliga typen, men ock att man efter detta förstod att, medelst hamring, pressning, inslagning med puns och äfven i viss mon med ciselering, göra ett ganska godt arbete — allt detta i Sverige, före slutet af 300-talet. Hvem trodde väl för 50 år sedan, att fynden skulle bevisa sådant?

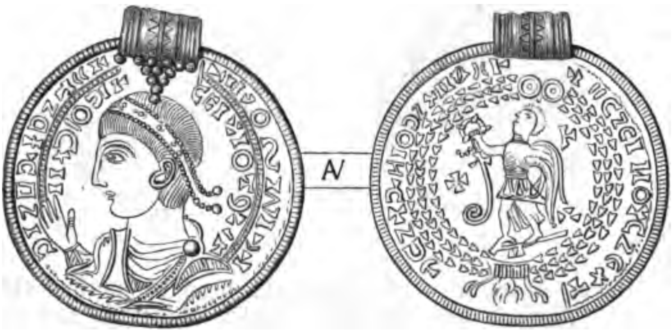
Under det desse ringar ofta blifvit funne i Sverige, någon gång i Norge och Danmark, allenast en gång, så vidt jag vet, utom Norden, under det således fyndet af en sådan ring *utom Norden* bör räknas som ett undantagsfall, måste vi om en guldring af en annan typ, som blifvit funnen på Öland, säga, att han *bland våra fynd* utgör ett undantagsfall. Äfven denne ring består af en trind guldten, men ändarne äro ett godt stycke omlindade med en spirallagd fin, strierad guldtråd, hvarjämte denne ring kunnat sammanhäktas, hvilket aldrig var händelsen med de nyss omnämnde ormhufvudringarne. Allenast en sådan ring är funnen i Sverige, men i Österrike-Ungern äro flere funne. Det ser således ut, som skulle detta enda exemplar här vara kommet från Södern.

Det kan man deremot icke säga om den guldring, som är afbildad öfver begynnelsen af detta kapitel. Särskildt hans ornament hafva allsintet klassiskt tycke. Men så mycket är visst, att denne ring brukades på en tid, då man i Sverige mottog föremål från Södern: han är funnen på Gotland samman med ett mynt af den år 81 aflidne kejsaren Titus, Jerusalems eröfrare, »menniskoslägtets älskling och fröjd.»

Till samma tid höra de tre fingerringarne, som framtill hafva en oval karneol infattad i guld. Infattningen å alla tre har en klassisk prägel, men sjelfve ringen å två synes vara af inhemsk tillverkning. Till samma tid och likaledes af ovisst ursprung äro de päronformiga guldhängsmyckena, af hvilka ett här afbildas vid kapitlets slut. Seden att förfärdiga och med filigran d. v. s. med pålödda tråd- och kornornament pryda hängsmycken förekom redan under den etruskiska forntiden, han uppenbarar sig ock i qvarlefvorna af den halft romerska halft barbariska (germanska) kultur, som hittas i Ungern och tillhöra vår tideräknings första århundraden. I sammanhang med dessa i Ungern funna hängsmycken måste vi visserligen sätta de i Sverige hittade, men härvid bör dock ihogkommas, att smycken *alldeles* lika dessa nordiska äro *aldrig* funna i Un-

gern eller Österrike, hvadan man måhända får i de nordiska se vitnesbörd om en i Norden försiggången bearbetning af en utifrån tagen modell. I alla händelser är den som förfärdigat dessa smycken värd allt erkännande för den finhet och den noggrannhet, med hvilken han arbetat.

De tydligaste vitnesbörden om förbindelser mellan Sverige och de constantinske kejsarnes rike äro deras mynt, som blifvit i våra bygder hittade, dock icke i stort antal. Utom mynt hittar man äfven afbildningar af mynt; man kan icke egentligen kalla dem falskmynt, ty de voro helt visst icke ämnade att gå i handeln, utan gjordes för att tjena som prydnader. Derföre tog man ej heller så ofta till mönster de egentliga mynten, utan föredrog de stora medaljonerna, som särskildt under Constantinernes tid voro ganska vanliga; de sågo vida ansenligare ut. En sådan efterbildning af en medaljon är här åter-

35.

gifven; man ser i hvartenda drag en försämring af urbilden, liksom äfven bokstäfverna blifvit alldeles meningslösa tecken. Tydligen har detta smycke blifvit förfärdigadt af någon, som alls icke kunde uppfatta och derföre ej heller arbeta i den romerska smaken, hans försök att göra efter blef derföre ett fuskverk, men han höll sig likväl så pass troget till sin förebild, att hans arbete har helt charakter af en copia, knappt något kan anses vara ett uttryck af handverkarens personliga smak eller folkliga charakter.

Hur vigtig beröringen med den constantinska periodens konstindustri var, se vi just af den vidare utbildningen af dessa efterhärmningar. Man afbildade afbilden, men i stället

för att låta de nya kopiorna blifva allt meningslösare, stannade man vid en viss grad af försämringen och fasthöll den typ man på detta sätt vunnit, och utvecklade honom. Man hade som minne af de gamla medaljonerna kejsarens hufvud, ej längre likt, utan sådant, som de nordiske, de svenske handverkarne kunde åstadkomma ett menniskohufvud, men till detta hufvud fogade man hvarjehanda andra figurer, en häst eller oxe eller get eller bock — bestämningen af djuret är icke alltid möjlig —, en fogel, symboliska tecken o. s. v. Ofta förekommer äfven en liten runskrift, hvarjämte numera allenast den ena sidan af det runda smycket är försedd med bilder och tecken (se figurerna). Utvecklingen gick dock ännu längre; det hela upplöstes då uti oredigt om hvarandra slingrade ormkroppar.

36.

37

Dessa smycken — de hafva alla form af en rund skifva och äro försedda med en ögla, medelst hvilken de fästes vid ett snöre — kallas, derför att man först jämförde dem med de ensidiga mynt, som under en del af medeltiden voro ganska vanliga, **brakteater,** men dessa guldbrakteater hafva dock icke den egenskap, som ursprungligen gaf de ensidiga mynten deras namn, de äro icke tunna som löf (på latin *bracteæ).* De äro tvärtom ofta ganska tjocka; ornamenten äro inslagna med rörlige stämplar. Öglorna och deras fästpunkter äro mycket ofta filigranprydda.

Här i guldbordet äro tvenne lådor i det allra närmaste fyllda med guldbrakteater, alla funna i Sverige *. Lägg dertill, att sådana brakteater äro äfven i Norge och Danmark allmänna, samt att de utom dessa tre land väl icke äro osedda,

* Andra guldbrakteater omtalas i sammanhang med den gotländska jernåldern.

men mycket sällsynta, och man kommer oundvikligen till den slutsats, att de äro i Norden, äfven i Sverige arbetade. Derföre har denna grupp en så stor betydelse för vår kulturhistoria. Vi kunna bedöma forntidens inhemska arbetsfärdighet efter hvad dessa brakteater hafva att visa, och vi få således, om vi finna i svensk jord ett konstrikt smycke, hvilket icke förutsätter andra redskap, andra arbetsmethoder och icke förråder annan smak än hvad brakteat-arbetarne hade, och hvilket dessutom icke eger i utlandets kända fynd några fullkomlige likar eller tydlige föregångare, vi få om detta smycke antaga, att det är alster af inhemskt arbete. Mot denna på faktiska förhållanden grundade bevisföring betyda de gamla föreställningarna om det forntida barbariet i Norden intet.

Med flit har jag så lagat, att vi gingo till brakteat-lådorna innan vi stannade vid den midtersta lådan å bordets motsatta sida, hvarest de tre stora **guldhalskragarne** ligga. De äro af den vigt, att vi måste granska dem litet närmare. År 1827 fann man vid Olleberg det ena af dessa smycken — en halsprydnad, bildad af trenne på hvarandra lagda ihåliga guldrör. Baktill finnes en ledgång, så att ringen kan öppnas och slutas; vid öppningens ena sida öfvergå rören tilll spetsige uddar, som vid tillslutandet skjutas in i den motsatta sidans öppna rör. Rören äro man kan nästan säga öfverspunna med ytterst fina guldflätor, delvis dessutom sirade med pålödda korn och trådar. I fogarne mellan rören äro fästade hvarjehanda små fina, med filigran prydda figurer af guldbleck. Det materiela värdet är icke obetydligt, ty smycket väger nästan 1½ skålp., men om vi tänka äfven på arbetets kostbarhet, äro vi färdiga att utbrista: ett verkligen kungligt smycke, som i den samling, med hvilken det blifvit införlifvadt, är en af hufvudskatterne!

Äfven *ett* sådant smycke är något stort i en samling; ingen samling utom Sverige kan uppvisa ett liknande. Men i vårt museum finnes ännu två! Ett hittades år 1860 på vestra kusten af Öland (vid Färjstaden), och det består af fem rör. Det tredje hittades år 1864 i Möne socken, i Ulricehamnstrakten, och det består af sju rör. Detta sistnämnda fördes af hittaren till Göteborg, för att realiseras hos en guldsmed, men der hänvisades han till landskansliet. Man har således skäl att anse detta kostbara smycke vara räddadt för fosterlandet och dess vetenskapliga samlingar genom den lag, som påbjuder, att guldfynden skola hembjudas åt kronan.

Om redan det är af intresse, att tre sådane ringar blifvit

funne i Sverige. så växer intresset, när vi här få sinsemellan jämföra de tre ringarne. På den först hittade har hvart af de i fogarne mellan rören insatta ornamenten sin gifna betydelse, vi se der råttor, hackspettar, sköldar, en dansande menniska, tvehöfdade ormar m. m. På det andra i ordningen äro snart sagdt alla figurerna meningslösa, försämrade kopior af f. d. verkliga figurer. På det tredje äro figurerna i allmänhet icke så tydliga som på det första, men de äro vida tydligare än på det andra. Vi kunna derföre säga, att det tredje är en något försämrad upplaga af det första och det andra en icke litet försämrad upplaga af det tredje och första; det blir dermed det yngsta. Månne icke detta, att de tre i Sverige funna smyckena af detta slag tillhöra tre stadier af en — låt vara nedåt gående — utveckling, är af vigt, om vi vilja söka utröna hvar dessa smycken gjordes, i synnerhet om vi dertill lägga, att deras makar icke äro funne utom Sverige?

Men kan någon verkligen på allvar vilja påstå, att dessa fina arbeten äro utförda i Sverige?

Jag tror, att det skall blifva svårt att vederlägga ett sådant påstående. Vi behöfva icke tänka på andra än det första smycket, ty de bevis, som kunna gifvas för detta, gälla i ännu högre grad de andra, som äro sämre arbetade.

Hvad färdigheten, hvad arbetsmedlen, hvad smaken beträffar, finna vi här intet, som öfverstiger brakteat-arbetarnes förmåga. Halskragen *kan* således vara arbetad i Sverige. Ingen af de här förekommande figurerna har någon klassisk prägel, den tvehöfdade ormen spelar tvärtom en ganska framstående rol bland Nordens ornament, det finnes dermed intet, som *tvingar* till att antaga en främmande — i detta fall betyder främmande romersk eller romersk-byzantinsk — upprinnelse. Att det oaktadt sjelfva den technik, som utmärker denne ring ursprungligen är lånad söderifrån, är tydligt, och att om den förste af halskragarne arbetades i Sverige, hvilket jag håller för icke otroligt, var det under stark inverkan af en annan, högre kultur. Denna direkta inverkan fortfor allenast en kort tid, och derföre blefvo de två andre ringarne, trots den finhet som utmärker dem, allenast sämre afbilder.

Den första halskragen torde få hänföras till den egentliga constantinska perioden i Norden. Vi kunna säga den egentliga, ty den smakriktning, som uppstod i Sverige genom en från det fjärran liggande constantinska väldet utgången inverkan, fortlefde der någon tid. Så finna vi alster af denna smakriktning

tillsammans med det femte århundradets öst- och vestromerska guldmynt, af hvilka ett är här afbildadt*. Under det i södra

38.

Europa Hunnernes framträngande och alla de deraf vållade omstörtningarna söndra ifrån hvarandra den constantinska perioden och den, som inledes af Theodosius den stores söner, har i det afsides liggande Sverige, åtminstone i visse delar deraf, utvecklingen under denna tid försiggått oafbruten.

Till inskränkningen "i visse delar" synes man vara berättigad af följande omständigheter. Ormhufvudringarne hittas i Skåne, på Öland, i Bohuslän, i Närike och i Uppland, ja en biform är funnen ända upp i Medelpad. De tre fingergulden med karneolskifva äro funna i Skåne, Vestergötland och Södermanland. Under för-constantinska perioden synes således en och samma kultur hafva rådt i södra, sydöstra och sydvestra Sverige som vid Mälaren och ännu längre i norr. Se vi åter på den efter-constantinska periodens typer, finna vi, att af de för denna så charakteristiska brakteaterna är allenast en funnen norr om Tiveden och Kolmården, och är den hittad i sydöstra Södermanland. Under brakteat-tiden rådde således *icke* samma kultur i södra Sverige och i Mälaredalen. Då efterbilden af en constantinsk medaljon blifvit funnen i Uppland, synes afbrottet häruppe hafva inträffat något efter det den constantinska periodens smak börjat uppenbara sig i Norden. Förslagsvis kan således år 400 nämnas för detta kulturafbrott i Svealand.

I det södra Sverige fortgår emellertid utvecklingen och det är icke allenast brakteaterna, utan äfven andra senare former som saknas i Svealand.

Hvilken yppighet och hvilken prakt fanns icke i den tidens Sverige! Vi hafva sett, huru man bar kostbare ringar på fingret, på armen, kring halsen kanske ock på hufvudet. Och lik-

---

* Åtsidan: *D*(ominus) *N*(oster) *Libivs Severus pius felix augustus*. Frånsidan: *Victoria avggg* d. v. s. kejsarens seger. *Com* betecknar Constantinopel som myntstad, *ob* angifver vigten.

väl äro ingalunda alle former här omtalade, ej heller tillåter utrymmet att nu omtala dem. Jag vill blott fästa uppmärksamheten på en grupp af fingerguld, som i museet representeras af exemplar från Medelpad (se figuren), i Småland och Vestergötland; desse ringar äro af intresse, dels emedan de äro en utveckling af de spirallagde ormhufvudringarne, dels emedan de, till en del på grund deraf, måste anses vara i Sverige arbetade. Här ligga ock store halsringar bestående af tvenne halfvor, som baktill äro hopfästade medelst tvenne öglor och hvilkes främre, tjockare delar ligga till en del parallelt med hvarandra. På en af desse ringar, den vackraste af dem, sammanhållas halfvorna med tvenne guldringar, som kunna skjutas upp och ned. Sådane ringar synas hafva varit temligen länge i bruk.

39.

Man prydde icke allenast sin person med guld. Vi se här, hur man slösade guldsmycken på det mest fräjdade af krigarns vapen, på svärdet, dess fäste och dess skida. Det filigranprydda guldet ersättes understundom af granater eller klarröda glasbitar, infattade i guldramar.

Främmande mynt funnos i Sverige, men här fanns näppeligen någon, som kunde läsa deras inskrifter. Man betalte efter vigt, man visste om mynten, att de gemenligen hade den eller den vigten och finheten; den senare egenskapen pröfvades väl efter färgen. Men man använde som betalningsmedel äfven annat guld, tenar och trådar lagde i spiral, af hvilke stycken afskuros, vägdes och lemnades i betalning. Här finnas flere sådane **betalningsringar**; det stora antalet visar, att detta betalningsmedel allmänt användes. Här ligga tvenne store ringar, den ene spirallagd, på hvilken smärre betalningsringar hänga. Hvar af de större ringarne kan derföre med skäl kallas en "porte-monnaie" eller en penningebärare; ehuru antagligen äfven en sådan porte-monnaie var bestämd att användas i penningars ställe.

Om den romerska skriften var för nordborne obegriplig, så voro de derföre icke utan skrifkonst. De hade **runorna**. Allmänt bekanta voro måhända ej ens dessa; åtminstone se vi af mången brakteat, att den som arbetade den, näppeligen förstod den inskrift, hvarmed han försåg sitt arbete. En i Östergötland funnen brakteat har kring kanten hela runalfabetet, "de en-

faldige till tjenst“. Bland dessa runor finnes en och annan, som synes vara lånad från det grekiska alfabetet, men i sådant fall försiggick lånet ganska tidigt, ty samma slags runor förekomma i Sverige före och efter den constantinska periodens förbindelser med Södern.

Vanligen inser den, som i jorden finner guld, att det funna har värde. Tack vare denna omständighet och tack vare forna tiders visa lagstiftning, har den svenska statens museum blifvit riktadt med ganska många och ganska intressanta guldfynd. Silfret torde icke under den äldre jernåldern hafva spelat så stor rol som guldet, ehuru det användes till arbetande af praktspännen och till prydnader på svärdet och dess tillbehör; derföre äro silfversakerna från denna tid, ehuru deras värde gemenligen inses af hittaren och lagen fordrar deras hembjudande, icke så många i samlingen. Föremålen af oädel metall anser hittaren oftast vara af alltför ringa värde för att tillvaratagas och lagbudet om deras hembjudande till staten — allt sedan 1867 inskränkt till bronsen — blir derför icke alltid iakttaget. Också är den bild vi få af kulturtillståndet under den äldre jernåldern i Sverige litet skef. Brons- och jernfynden äro mycket för få i förhållande till guldfynden. Vi få mera studera den tidens menniskor i deras högtidsdrägt, än i deras hvardagslif, men för bedömande af kulturtillståndet är hvardagslifvet med dess tillhörigheter icke mindre vigtigt, nej, det är vida vigtigare än högtidsdagarne med deras festkostym. Det är derföre af yttersta vigt för den fosterländska forskningen att denna lucka så fort och så fullständigt som möjligt fylles.

Under den äldre jernåldern begrof man de döde obrände, de nedlades stundom i kistor bildade af resta hällar — eller de brändes och benskärfvorna gömdes i jorden, ofta, icke alltid, nedlagda i en kruka. Sådana krukor finnas här i skåpen **36** och **85—87**. Dessa **lerkärl** äro mindre än bronsålderns, mera utvecklade till formen, ornerade och bättre arbetade.

När vi från det svenska fastlandets äldre jernålder — till fastlandet räkna vi ock Öland — gå öfver till den yngre, märka vi ett tvärt afbrott. Vi finna en mängd fornsaksformer i de åt denna period egnade skåpen och lådorna, men de äro för oss fullkomligt nya. Vi sakna ock bland dem fortsättnng af den äldre jernålderns utvecklingsserier. Fornsakerna, både vapnen och smyckena, ornamenten äro olika, runorna äro oliika.

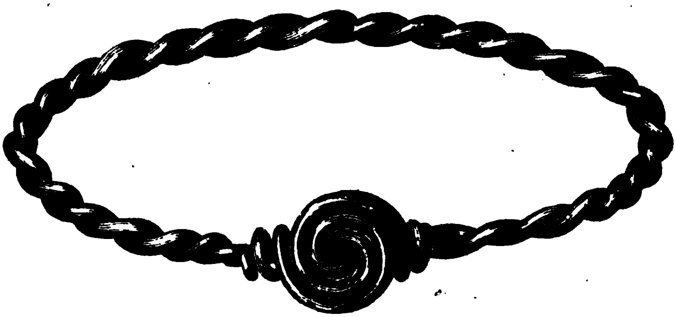
Återstår allenast att fråga: när inträffade detta afbrott? De yngsta fornsaker hörande till den äldre jernåldern som

kunna med visshet dateras äro det femte och det begynnande sjette seklets öst- och vestromerska guldmynt. När de kommo till Norden, rådde den äldre jernåldern ännu i Sverige. När deremot de arabiska mynten — se i nästa kapitel — kommo till vårt land, herrskade der den yngre jernåldern. Hur länge den senare då hade der rådt, veta vi icke, ej heller kunna vi med visshet säga, huru länge den äldre jernåldern öfverlefde utgången af det femte århundradet.

Många sätta som tidgräns mellan de tvenne åldrarne år 700. Årtalet är valdt godtyckligt, utan att på minsta sätt stödja sig på någon archeologisk bevisföring. Det borde derför aldrig skrifvas utan ett beledsagande frågetecken. Det synes mig, som om årtalet vore för Sverige försent. Dervid få vi icke förgäta, att den yngre perioden helt visst icke aflöste den äldre inom hela Sverige på en gång, utan att man måste söka fastställa tidgränser för landets särskilde delar. Det är redan antydt, huru i Svealand den äldre jernåldern upphör vida tidigare än i Götaland.

40.

41.

Den yngre jernåldern.

Norra galleriet.

Vi hafva talat om mynt, som kommo in till Sverige från Rom och från det byzantinska riket. De yngsta mynten af dessa grupper tillhöra början af 500-talet. Två guldmynt för Justinianus I (527—565) äro funna i Sverige, men intet från hans företrädare Justinus. I allmänhet upphöra guldmynten hos oss med Anastasius † 518.

I guldbordets tvenne bortersta lådor ligga en del guldringar, som äro alle dem, hvilka vi hittills sett, mycket olika. De vitna om en helt annan smak, och som de aldrig hittas samman med de ringar vi förut betraktat, kunna de sägas tillhöra en annan tid än de. De fleste af desse ringar äro bildade af smale om hvarandra vridne tenar, liksom den öfver detta kapitel afbildade armringen af silfver. De jämna tenarne och sättet, på hvilket ändarne äro hopfogade till en konstig knut, förtjena allt erkännande.

Vända vi åter våre blickar till de lådor, som omgifva det bredare parti af det norra galleriet, i hvars midt guldbordet står, betrakta vi alla dessa lådor fyllda med silfversaker,

återfinna vi samma typer, och vi se således, att det icke är fråga om några enstaka former, utan om en hel, sammanhängande, rik grupp. Så mycket vigtigare är det att närmare studera henne, att finna till hvilken tid hon hör o. s. v.

Fynden i silfverlådorna äro ordnade landskapsvis. Vi finna således genast, att under det en låda tillfallit Finland — d. v. s. finska fynd anträffade före 1809 — Norrland och Dalarne, en låda Gestrikland, en låda Uppland, en låda Södermanland, en låda Närike och Östergötland, en låda Dalsland, Vestergötland och Småland, halfannan låda Blekinge, en half Bohuslän, en Halland, komma på Skåne fyra, på Öland tre och på Gotland nästan nio. Hur än dessa silfverfynd skola förklaras, så mycket är visst, att de förhållanden, som framkallade all denna rikedom af silfverskatter, starkast verkat på Gotland.

Till många af dessa fynd höra ock mynt, men i de flesta fall hafva mynten blifvit införlifvade med myntkabinettet; här och der ligga likväl några qvar. De gifva oss vigtiga upplysningar. De myntskatter från slutet af vår hednatid, som man hittar i Sverige, tillhöra tvenne olika grupper, dels äro mynten arabiska, präglade i Asien, dels äro de europeiska, till större delen vesterländska, präglade i det byzantinska riket, Ungern, Böhmen, Tyskland, Belgien, Nederland, England, Danmark och Sverige. I allmänhet tillhöra de tvenne olika perioder; de arabiska mynten började redan under loppet af 800-talet komma in i vårt land och till en tid utgöra de de enda mynten i skatterne. Men småningom, under loppet af 900-talet började äfven de vesterländska mynten komma. Till en början icke ymnigt, utan uppkom det en öfvergångstid, under hvilken de arabiska mynten äro i fynden de öfvervägande. Småningom vexlar förhållandet, till dess man finner några få kufiska mynt vid sidan af en stor mängd europeiska. Ännu vid pass år 1000 äro de arabiska mynten de öfvervägande. De vesterländska myntens period fortgår derifrån till omkring 1070; Vilhelm eröfrarens mynt höra till de yngsta i våra fynd.

Med tillhjelp af mynten kunna vi i detalj datera alla dessa fynd, datera de smycken, som i dem förekomma, följa den smak, som under tidens lopp undergår skiftningar. Emedan vår lagstiftning gynnat fyndens sammanförande till en stor samling, kunna vi få ett något när riktigt intryck af den rikedom som yppade sig i våra bygder mot hednatidens slut, af de ansenliga och fredliga förbindelserna med utlandet, om den stora arbetsskickligheten inom landet.

Vi vilja betrakta lådorna något närmare. Vi skola dervid finna, att de smycken, som voro under den äldre jernåldern vanliga, nu alldeles försvunnit. Det är icke allenast något nytt, som kommit in, utan det gamla är liksom bortsopadt.

Det är icke mer än billigt att vi begynna vår öfversigt med Gotland, det silfverrikaste området.

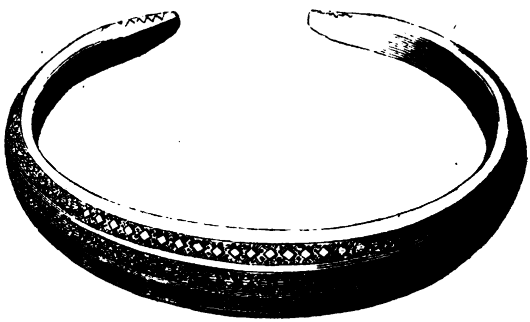
Vi se genast prof på flätade ringar, liknande dem vi nyss sågo af guld. De enklaste bestå af tvenne, om hvarandra vridne tenar; några hafva i sänkningen mellan tenarne en silfvertråd. Andre äro bildade af flera par på sådant sätt vridne tenar eller trådar; tenarne äro här i allmänhet lösare vridne och ringarne äro i följd deraf mjukare och böjligare. Andre ringar åter äro flätade, så att trådarne bilda riktiga maskor; desse äro de mjukaste af alla. På armringarne äro de yttersta ändarne vanligen förenade med en enkel eller invecklad knut. Hals- och lifringarne hophäktades vanligen, och äro partierna närmast innanför haken och hyskan oftast platta, ovala och försedda med inslagna ornament. Äro dessa ringar svenska, d. v. s. i Sverige arbetade? Så vidt jag vet, finnes för ögonblicket intet annat som kan tjena som bevis för ett ja eller ett nej, än den omständigheten, att desse ringar äro i Sverige så ytterst vanlige, och att de hittas tillsamman med andra föremål, som äro fullt ut lika konstfärdigt utförda och derjämte äro otvifvelaktigt svenska. Vi torde således kunna, utan att löpa mycken fara att taga miste, säga, att åtminstone de fleste af dem äro i Sverige arbetade. Det är egentligen ett, som hos dem vitnar om synnerlig skicklighet hos arbetaren — den jämnhet med hvilken hvar ten smalnar mot ringarnes ändar.

De oftast förekommande fingerringarne under den yngre jernåldern hafva denna form — tvenne om hvarandra vridne mot ändarne smalnande och vanligen ytterst hopsmidde tenar med en mellanliggande tråd. Flere sådane fingerringar af guld finnas i museet.

Utom de flätade armringarne, af hvilka en är afbildad öfver detta kapitel, finnas s. k. armbyglar (se figuren å följande sida), hvilke äro massive och ganska breda, smalnande mot ändarne, som aldrig äro förenade. På yttersidan äro rader af ornament inslagna med puns; på insidan ser man någon gång ett märke, angifvande ringens vigt. En af desse byglar, funnen samman med kufiska (arabiska) mynt, har vigten angifven i enlighet med det i Sverige under medeltiden vanliga mark-öre-örtug-systemet, hvilket fanns således redan före vår egentliga historias begynnelse. Då desse byglar äro så allmänne på Gotland — vi kunna se det

just deraf att här i museet kunnat framläggas 62 ex. funna på denna ö — och utom Gotland ganska sällsynta, torde vi få anse dem vara på Gotland arbetade.

Äfven det bästa smycke användes som betalningsmedel, om behofvet så kräfde, och dervid räknades gemenligen metallen som allt, arbetet som intet. Man hade tydligen den tiden icke lärt sig inse, att äfven tid är pengar. Men från början voro till betalningsmedel bestämde ett slags spirallagde ringar, bildade af en fyrkantig ten, som, när han ännu var ostyckad, hade s-formigt omböjde ändar. * Sådane myntringar äro under hela den äldre jernåldern osedde. Äfven förekomma silfvertackor, ämnade till bearbetning, men derjämte helt visst använda som betalningsmedel.

42.

Vår tids s. k. schalnålar äro ytterst lånade från hednatiden. Vi se här flera från Gotland: något ovale ringar, med ändarne nästan hopgående eller något aflägsnade från hvarandra, med, desse ändar jämnt afskurne eller bildade som djurhufvud o. s. v. Nålen är vanligen stor och grof. För några af dess söljor kan man icke bevisa att de äro arbetade i Norden, ehuru de mycket väl kunna vara det. Andra ega i arbetets detaljer mycket, som påminner om de afgjordt inhemska armbyglarne och torde på grund deraf få räknas äfven de som inhemska. Andra, som äro så godt som hästskoformade med uppstående ändar, vanligen i form af mångsidiga knappar, äro på grund af

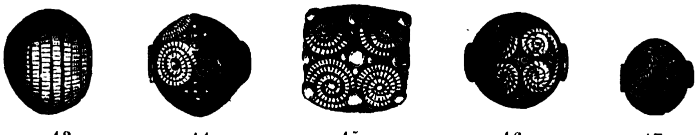
* Ett par af dessa penningespiraler äro att anse som »falska pengar». Tenen har den vanliga formen, men består af en tunn silfverplåt öfver en tjock bronsten.

formen, hvilken vi återfinna bland samma tids bronssöljor, att anse som inhemska, särskildt som gotländska.

Fynden äro af växlande storlek. Somliga äro helt små, andra ansenliga. Bland de största är ett från södra Gotland, funnet i en sandgrop vid vägen mellan Vamblingbo och Sundre kyrkor. Det vägde öfver 16 skålp. och innehöll öfver 1900 arabiska mynt från åren 705—958 jämte ett från år 992, samt vidare en mängd betalningsringar, en ornerad armbygel, nålen af en stor sölja o. s. v. Fyndet är äfven derföre vigtigt, emedan det innehåller alle desse former, men jämte dem intet europeiskt, utan allenast arabiska mynt.

Småningom föra oss dessa fynd öfver från den hedniska perioden till den christna. Samma kultur rådde under de siste hedne och de förste christne konungarnes tid. Korsformade smycken börja visa sig, ett och annat med bilder af den korsfäste, råe afbilder af stela byzantinska mönster. Mynten i flera fynd hänföra dem till den stenkilska ättens, till Inge den äldres dagar.

För några ögonblick vilja vi stanna vid tvenne gotländska fynd. Det ena är funnet vid Fölhagen i Björke socken, vestra Gotland. Att i detalj granska allt, som der hittades, toge allt för mycken tid, ty föremålen äro många och det hela vägde öfver 9 skålp. Till detta fynd höra den här förut afbildade armringen och armbygeln; icke mindre än åtta armbyglar funnos i fyndet. Här förekom vidare ett band af små silfverperlor, af silfverbleck eller silfvertrådar, nästan alla prydda med de finaste filigran-sirater, om hvilkas beskaffenhet de här afbildade kunna vitna. Här förekom ett halssmycke af silfver-

43. 44. 45. 46. 47.

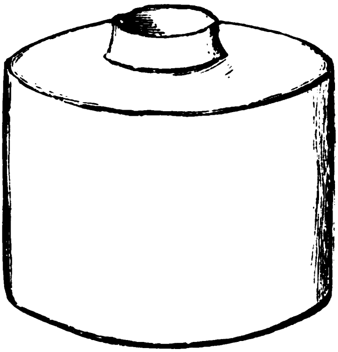
ornament, med konturer af ormhufvud och med ett menskligt ansigtes drag (se figuren å följande sida), alla arbetade på samma sätt. Här förekommo andra hängsmycken och en mängd fint arbetade ringar, hvilke blifvit styckade i små bitar. Här förekom ock en stor myckenhet mynt, öfver tusen, och af dem är intet enda prägladt efter år 1000. De arabiska mynten voro

835 till antalet och präglade under åren 837- 971; deribland förekom ett, som hittills varit okändt och som till historien om den sassanidiska dynastien lägger namnet af en ny usurpator. De i Europa präglade mynten äro till antalet 300. Vi finna bland dem mynt för Sachsen, Mainz, Speier, Würzburg, Köln, Deventer, Metz, Schwaben, Strassburg, Augsburg, Baiern, Böhmen, England och det byzantinska riket. Det hela låg i en kopparask, som under tidernas lopp gått sönder. Hur han såg ut, ses af nedanstående figur.

48.

Det andra gotländska fyndet anträffades vid Lilla Valla i Rute socken. Mynten i detta fynd äro yngre än de i Fölhagenfyndet. Af stort intresse är en hamrad silverskål, väl arbetad, kring ytterkanten och i bottnens midt förgyld. Under förgyllningen finnas ingraverade drakslingor af en form, som uteslutande tillhör i Norden. Då man på grund deraf måste antaga, att dessa ristningar äro utförda i Norden, är det sjelfklart, att äfven förgyllningen måste vara här utförd, hvilket åter förutsätter, att man hade qvicksilfver att tillgå.

49.

Vi skola nu kasta en hastig blick på de andra landskapens lådor.

I hvad mon vi få anse de i fastlandets olike delar funna silfversmyckena vara *inom orten* arbetade eller vara ifrån Gotland införda, må tillsvidare lemnas derhän. Kunde man utföra dessa arbeten på Gotland, torde det icke heller hafva varit omöjligt annorstädes i Sverige. Men då i allmänhet typerna äro hvarandra mycket lika, kunna vi icke f. n. draga några bestämda slutsatser. För så vidt i fynden förekomma främmande mynt, få vi uti dem se vitnesbörd om förbindelser inom landets olike delar och ytterst med utlandet. Af sådan anledning äro af intresse icke så mycket de norrländska fynden, ty de äro hit-

tade i vattendragens nedre delar, som det från Järna socken i Dalarne, liggande långt upp vid vestra Dalelfven — ett fynd vägande öfver 1½ skålp, och innehållande 350 utländska mynt.

Från Gestrikland, fordom räknadt som ett bihang till Uppland, finnes här ett mycket rikt fynd, hörande till gränstiden mellan hedendom och christendom.

Upplands- och Södermanlands-fynden äro flera, till en del rätt intressanta. Störst är Venngarnsfyndet, från trakten af det nuvarande Sigtuna, vägande 10 skålp. Det intressantaste från Södermanland är utan tvifvel det stora Eskilstuna-fyndet af år 1833, hvilket, jämte andra mynt, innehöll icke mindre än 137 präglade i Sigtuna för Olof skötkonung. Med skäl få vi således i detta fynds smycken se prof på dem, som under Olofs tid brukades. Vi se här de ofvan beskrifne flätade ringarne, en bit af en armbygel o. s. v. Anmärkas må ock, att man i Stockholms närmaste grannskap gjort ett par stora fynd.

Få äro fynden från Närike och Östergötland; bland de senare äro att märka dels en flätad halsring, som man att döma efter mynten i samma fynd, torde få hänföra till konung Erik segersälls tid, dels ett silfverspänne, gjutet och ciseleradt, som utan tvifvel är arbetadt i Sverige, emedan samma ornamentsmotiv — en drake, som med en hand griper i en arm eller ett ben — är ytterst vanligt under vår yngre jernålder, äfven på bronssmycken, hvilkas likar man icke träffar annat än undantagsvis utom Sverige och Norge.

Så mycket rikare är Öland. Derifrån äro komne vackre, flätade ringar, hvilke måste hänföras till tiden före Olof skötkonungs regering. Från Öland kom redan år 1780 en särdeles fint arbetad hammarlik prydnad, hängande i en kedja (se figuren å följande sida). Helt visst få vi i smycket se en som amulet buren bild af Tors välsignelse-bringande och faraafvändande hammare och i sjelfva smycket torde vi då äfven — i trots af förträffligheten af dess utförande — få se ett inhemskt arbete.

Ännu rikare är Skåne. Typerna äro de vanliga, men exemplaren äro särdeles prydliga och vi kunna följa utvecklingen från tiden strax före Erik segersäll till den hedna tidens slut. Vi finna här inhemska motiv, väl utförda, samman med arabiska mynt, hvilket tyckes visa, att när beröringarna med den arabiska kulturen uppstodo, var den yngre jernålderns egendom-

liga smak redan fullt utpräglad lika väl som det nordiska vigtsystemet.

Från Blekinge ligga här ett par fynd. Det ena, från Johanneshus, väger drygt 14½ skålp. Bland de mer än 4000 mynten funnos ett par af konung Anunds (den s. k. Anund Jakobs). I några smycken se vi byzantinska motiv, i andra åter inhemska och till en del sådana, som vi mångengång finna inristade på våra runstenar. Vi kunna deraf sluta till samtidighet för några af runstensristningarna och detta fynd från Anunds dagar.

50.

Men huru fattigt är icke i detta afseende det vestra Sverige, Halland, Bohuslän, Vestergötland, Dal och Vermland! Helt visst få vi i detta förhållande se icke allenast något tillfälligt.

Under slutet af den yngre jernåldern kommo, som sagdt är, vesterländska mynt till Sverige. Hvad hade varit naturligare än att de, framför allt de angelsaksiska, hade kommit till vestra Sverige? Just dessa stora massor af angelsaksiska mynt i våra fynd leda nödvändigt våre tankar hän till nordbons förhållande till England just under den tiden, till de allt sedan slutet af 700-talet pågående härnadstågen och den slutliga eröfringen. Men i dessa härfärder till England deltogo i främsta rummet Norrmän och Danskar; det oaktadt äro Norge och Danmark icke så synnerligen rika på fynd af angelsaksiska mynt. De förekomma vida mera i Sverige, mera i östra Sverige än i vestra, mer på Gotland än på Sveriges fastland.

Vi kunna, under sådana förhållanden, icke tänka oss, att desse angelsaksiske skatter äro direkt inkomna i sammanhang med härtågen, de skulle då finnas mer i Danmark och Norge,

mer i vestra Sverige. Att en stor del af desse skatter ursprungligen kommo till Norden i sammanhang med de täta härnadstågen och de deraf beroende förbindelserna, är troligt, men såväl desse som den del, hvilken kom hit tack vare en fredlig samfärdsel, drog sig småningom, tyckes det, öfver till Gotland, som i följd af de tidigare förbindelserna med Östern hade blifvit en kommerciel medelpunkt för Östersjön, den rikaste silfverort i Norden — detta innan Visby var vorden en stad, långt innan hansan uppstod.

I det närmaste hvartenda af dessa silfverfynd är att betrakta som en nedgräfven skatt; i grafvarna finner man dem icke, hvilket annars vore af vigt, alldenstund de skulle gifva oss god hjelp till bestämmande af graffyndens ålder. Skatterne finner man inneslutne i kopparkärl eller liggande mellan kantstående hällar eller instoppade i oxhorn o. s. v. Man kan derföre aldrig med något hopp om framgång leta i jorden efter desse skatter; de hittas alltid af en tillfällighet.

Vi öfvergå nu från den lysande sidan af vår yngre jernålders kultur till arbetena af jern och brons m. m; de kunna se mera oansenliga ut, men äro fullt ut lika märkliga, emedan de gifva lika goda, ibland t. o. m. bättre vitnesbörd om våre fäders arbetsskicklighet.

Först se vi här **kärl** af brons och lera. Af de förra hafva några inneslutit silfverskatter. Lerkärlen hafva innehållit den brändes ben, de äro i allmänhet ytterst simpla och föga ornerade. Från gränstrakterna mot Norge finnas här tälgstensgrytor, hvilka också varit använda som grafkärl.

Vapnen äro i allmänhet kraftiga och väldiga, sådana som vi väl kunna tänka oss dem i vikingarnes händer. Det gäller såväl svärden, som spjuten och yxorna.

Svärden från den yngre jernåldern hafva följande utmärkande drag. Klingan är lång, bred, tveeggad och längs midten försedd med en insänkning. Parerstången är regelbundet af jern, knappen, som består nederst af en ribba, liknande parerstången, och deröfver en tresidig knapp, hel eller bestående af tre flikar, den mellersta högst, är också af jern och temligen stor. Klingan visar ibland damasceradt arbete. Parerstång och knapp äro icke sällan belagda med tunn, strierad brons eller med silfverinkrusteringar o. d. Mellankaflen har väl i allmänhet varit af trä, eftersom han alltid gått förlorad. Mellan den yngre och den äldre jernålderns svärd finnas ganska stora skiljaktigheter. De eneggade svärden saknas alldeles

under den yngre jernåldern. Sådana parerstänger och sådane knappar, sådane former och sådana ornament äro hittills icke en enda gång funna på den äldre jernålderns svärd, likasom å andra sidan den äldre jernålderns bronsparerstänger och bronsknappar med deras egendomliga prydnader eller deras små kulor eller runda skifvor öfverst på tången äro alldeles främmande för den yngre jernåldern.

Äfven **spjuten** under de två perioderna äro hvarandra ganska olika. Under den äldre ser man nästan alltid holken fortsättas ända till spetsen af bladet med en skarp rygg. Bladet har ofta större bredd nedtill och sammanknipes vid eller något nedom midten. Icke sällan äro den äldre jernålderns spjut försedda med tvenne skarpt utstående hullingar. Den första egenskap hos dem, som faller i ögonen, är skärpa. Under den yngre jernåldern saknas den skarpkantade ryggen, som fortsätter skaftholken, den starka profileringen och dermed äfven uttrycket af skarphet hafva försvunnit för att ersättas af ett uttryck af större tyngd och kraft. På de bättre utförda exemplaren är skaftholken ofta försedd med djupa, mot båda ändarne hopgående refflor.

Yxornas form varierar ganska mycket. Eggen är oftast mycket lång, vid sidorna af skafthålet, i synnerhet på den undre sidan, utgå gemenligen tvenne flikar, tydligen i ändamål att gifva ökadt stöd åt skaftet.

I öfrigt finnas här piluddar, sköldbucklor, store stigbyglar, sporrar och knifvar, hvilke senare dock antagligen varit afsedda icke för krigiska utan fredliga ändamål.

Samman med dessa föremål få vi taga **brynena**, de flesta helt små, bestående af smala, fyrkantiga skifferstycken med hål i den öfre ändan. De under den äldre jernåldern så vanliga ovala brynena äro i Sverige främmande för fynden från den yngre jernåldern.

Till redskap från denna tid få vi ock räkna en besman af jern, funnen i en bohuslänsk grafhög, samt vidare en slägga, hammare, fil, såg, således smed**redskap**, funna dels i norre delen af Småland dels uti Södermanland.

Men det var icke allenast striden och tillverkningen af det nödvändigaste, som ådrog sig uppmärksamhet af den tidens nordbor. De egnade sig ock åt nöjen. Synnerlig lust måste man haft i ett slags bräd**spel**, hvars brickor bestodo af halfva benkulor, hvilka fästes på piggar i brädet och hvilkas flyttning bestämdes medelst tärningskast. Af brickorna i spelet var en

utmärkt med ett metallbeslag och torde hafva kallats för konung, drottning e. d. Tärningarne voro åtminstone ofta tre och derjämte icke såsom våre, kubiske, utan aflånge; ettan och tvåan förekomma på de mindre ändytorna, på hvilka tärningen naturligtvis allenast med svårighet stannade.

Till ett högre område än lifvets nödtorft höra de fint och väl utarbetade smyckena, hvilka äro mycket egendomliga såväl till utseende som till utsirning. Som vanligt, är det nålen, hennes mer komplicerade former (säkerhetsnål, brosch o. d.), som gaf anledning till denna rika utveckling.

Vi vända oss först till de **ovala spännbucklor**, hvilka se ut som aflånga, upp- och nedvända skålar med ornerad öfversida och nålfäste på undersidan. Dessa ovala spännen äro alldeles främmande för den äldre jernåldern. De äro allmänna i Sverige och Norge, sällsynta i Danmark, osedda i Tyskland, men de hittas i de näjder af verlden, dit Svenskar och Norrmän under vikingatiden kommo — i det inre af Ryssland, i Normandie, England, Skottland, på Island.

Deras utstyrsel varierar. Om vi se bort från en och annan mera sällsynt form, kunna vi säga att dessa spännen tillhöra tvenne stora grupper. Gemensam för båda är formen af omvänd skål, hvilken är försedd med en ornamentslist utmed nedre kanten, men i öfrigt är alldeles kal, hvilket nödvändigt förutsätter lösa ornament, som kunde ditsättas.

Den första gruppen består af spännen, på hvilkas kala öfveryta äro fastnitade enstaka figurer, gjutna hvar och en för sig; en sådan figur är afbildad vid slutet af detta kapitel. Öfverst förekommer ett af fyra korslikt förenade armar bildadt ornament. Ett sådant spänne är afbildadt å följande sida.

Den andra gruppen utmärkes derigenom, att den kala öfverytan betäckes med ett enda, i ett gjutet, ciseleradt och genombrutet ornamentstycke. Men detta är af två olika slag och derföre måste vi inom denna andra grupp urskilja tvenne underafdelningar.

Gemensam för båda är en högt uppstående, likaledes genombruten midtknapp. På den ena afdelningens spännen ser man kring denna fyra uppstående ornament, hvilka måhända skola föreställa öfverdelen af en fogel med omböjd hals. De fyra figurerna äro fastbundna med raka band och midt på hvart band sitter eller har sutit ett rundt nagelhufvud. Från hvart figurpar utgår och ett cirkellagdt band åt spännets hvardera ände och på detta bands ytterste del ser man ock märken

efter nagelhufvud. Ett sådant spänne är här afbildadt från sidan; se nästa sida.

Den andra afdelningens spännen hafva fyra genombrutna knappar, alldeles lika den i midten, placerade en mot hvardera

51.

ändan och en midt på hvardera långsidan. Två knappar bilda således en rad tvärt öfver midten af spännet. Mellan midten och ändknappen finnas ibland tvenne andre knappar, likaledes tvärt öfver spännet, eller ock två smärre, numera vanligen

bortfallna ornament. De två sidoknapparne pläga vara isolerade, de andre äro förenade af band, som tillsammans bilda en kantig åtta. Äfven ett sådant spänne är här afbildadt från sidan; se figuren nästa sida.

52.

Ett par af dessa spännen — de förekomma nästan alltid parvis — är på Öland hittadt tillsammans med ett arabiskt silfvermynt präglad år 287 efter hedjra, hvilket svarar mot år 908—9 efter vår tideräkning.

Till denna andra gruppens andra afdelning hör ock en biform, som har de till en kantig åtta förenade banden, har ock ofta, men icke alltid, smärre uppstående ornament i vinklarne (se nästa sida). Ett sådant spänne är funnet uti Ångermanland

53.

jämte tvenne silfvermynt präglade af kejsar Ludvig den fromme, således af samme man, som sände den h. Ansgar till våra bygder. Att döma efter dessa två fynd skulle denna form vara den äldre af de två, hvilket dock af andra skäl ej styrkes.

Om vi jämföra dessa spännen med andra spännegrupper, kunna vi antaga, att bortom alla dessa i museet förvarade former bör finnas en, som var enskalig och försedd med ingraverade ornament. Enskaliga ovala spännen finnas här visserligen,

55.

men de ega icke det utseende, som man kan vänta sig finna hos denna saknade äldre typ och hos mellanlänkarne mellan den och de former, som äro i samlingen representerade. Bland den äldre jernålderns fynd saknas helt och hållet den ursprung-

liga typen liksom i dem helt och hållet saknas ovala och omvändt skåliga spännen. När så är, måste vi deraf draga den slutsatsen, att ursprunget till dessa spännen icke är att söka i Sverige, liksom ej heller i Norge och Danmark, ty i dessa land äro f. n. de archeologiska förhållandena så pass väl kända, att man är skyldig att gifva akt äfven på fyndens negativa vitnesbörd. Då dessa spännen lika väl som allt annat menniskoverk, måste hafva sin historia, måste hafva de tidigare former, som den senare utvecklingen nödvändigt förutsätter, återstår icke annat än att antaga, att dessa tidigare former uppstått och funnits utom Sverige. Så pass äro ock fyndförhållandena i Europa söder om Östersjön, i hela det södra och vestra Europa kända, att vi deraf att desse urformer der ej hittats, få sluta till att de der icke funnits. Då återstår allenast ett väderstreck, inom hvilket vi kunna vänta att finna dessa spännens och i allmänhet den yngre jernålderskulturens tidigare skeden, och det är östern. Må vi hoppas, att kommande fynd stadfästa den slutledning, till hvilka man af fyndförhållandena i de tre nordiska landen och i det öfriga Europa vester om Weichseln och Karpatherna tvingas.

Det finnes äfven enskaliga spännen af de olika här omtalade grupperna i icke ringa antal framlagda i museet, men dessa visa sig genom råheten i orneringen tillhöra ett mycket sent stadium och derjämte en mycket låg gren af det inhemska arbetet under heden tid.

Under det dessa ovala spännbucklor äro i Norge och Sverige, som redan nämndt är, ytterst allmänna, äro de i Danmark och redan i Skåne mycket sällsynta. Så mycket mera är detta värdt uppmärksamhet, som man en och annan gång funnit i Skåne ovala spännen, hvilkas ornering betydligt afviker från den vanliga. De synes vara mindre väl lyckade försök att eftergöra den för Skåne så godt som främmande, men i grannlandskapen, Blekinge och Småland, mycket vanliga spänne-typen.

Det är för öfrigt icke allenast formen för dessa ovala spännen, som är för den äldre jernåldern främmande, äfven deras ornament äro inom denna kulturperiod osedda. Jfr t. ex. det vid slutet af detta kapitel afbildade.

Vanligen hittas dessa ovala spännen två och två, emellanåt voro de förenade af en kedja. Antagligen suto de på bröstet, öfver hvilket de sammanhöllo kappan. Men derjämte finner man ofta i grafvarna ett tredje spänne, af annan form,

hvarmed antagligen bältet hopfästes. Äfven dessa spännen, som tillhöra tre olika grupper, äro ganska vigtiga att studera.

56.

Vi hafva dels de **treflikiga spännena**, hvilka man ofta kallar klöfverbladformiga. (Se fig.) Äfven denna form och de ornament på honom pläga före komma, äro fullkomligt främmande för den äldre jernåldern. I dessa spännen hafva vi således ett nytt vitnesbörd för det tvära afbrottet mellan de två jernåldrarnes kulturer.

57.

De **runda spännena** (se fig.) gifva hvad formen beträffar icke ett lika bestämdt vitnesbörd om denna skarpa åtskilnad, ty runda spännen förekomma inom snart sagdt hela den germanska verlden. Det må emellertid framhållas, att i Sveriges, Norges och Danmarks äldre jernålder äro de runda spännena nästan osedda, allenast fyra finnas i detta museum, men de två hafva såsom redan är omnämndt en starkt utpräglad bronsålderscharakter, och de kunna derföre knappast betraktas som vår äldre jernålders tillhörighet. Allenast på Gotland förekomma de ganska allmänt. Vi behöfva derföre icke uti den yngre jernålderns runda spännen se en hogkomst från den äldre jernåldern. I öfrigt hafva dessa runda spännens prydnader alls intet gemensamt med den äldre jernålderns motiv.

Ett minne från den äldre jernålderns former dröjer dock måhända qvar i de s. k. **likarmade spännena** (se figuren å nästa sida). Likheten består deri, att dessa spännens begge halfvor äro förenade medelst en båge, men dertill inskränker sig hela

likheten. I öfrigt äro dessa spännens hela utstyrsel fullständigt af den yngre jernålderns charakter. Dessa spännen äro utom Sverige ytterst sällsynta.

Man torde vara berättigad antaga, att samtliga de i det föregående omtalade brons- och jernarbetena äro i Sverige utförda. De visa stor färdighet i gjutning, hamring, ciselering, förgyllning och försilfring. Tviflen på deras inhemska ursprung grunda sig naturligtvis på förträffligheten i arbetet,

58.

en egenskap, som man dragit och ännu drager sig för att tillerkänna våre förfäder. Men då desse former uteslutande tillhöra Norden, då de der förekomma i stor myckenhet och i en mängd skiftande varieteter, står ingen annan möjlighet åter än den att anse dem vara inhemska arbeten.

Dock finnas enstaka föremål i museet, hvilka synas vara importeradt gods. Som sådant är att anse ett stort smycke, bestående af flere med ändarne i tvenne skifvor hopfästade kedjor; vid den ena skifvan hänga prydnader, deribland en kamlik. Detta smycke är det enda af sitt slag funnet i sjelfva Sverige och är således att anse som i Sverige ovanligt, då deremot fynden i Estland och Lifland visa, att sådana smycken äro der ganska allmänna. Man tvingas då till antagandet, att detta i Sverige funna exemplar ursprungligen var ett lån från den estiskt-liviska kulturen.

Man har med skäl påpekat betydelsen deraf att detta smycke är funnet på Munsön i Mälaren, d. v. s. på en ö, som ligger helt nära **Björkön**. De ytterst talrika och storartade fornlemningarna på denna ö, de månge grafhögarne och den vidsträckta "svarta jorden" med hennes förråd af kreatursben och äfven fornsaker, vitna otvetydigt derom, att här funnits en anläggning vida större än en vanlig by. Då derutöfver historiens torftiga uppgifter om Birka ganska väl kunna tillämpas på Björkön, men deremot svårligen på någon annan af de orter, som tid efter annan varit föreslagne, torde man kunna med så stor trygghet som i denna fråga kan vinnas,

påstå, att dessa storartade lemningar på den icke stora ön tillhöra den stad, der den hel. Ansgar uppträdde och der erkebiskop Unne dog — hvilket fordom allmänt antogs af våra häfdaforskare — men hvaröfver grundlig förödelse hade gått före år 1060. Detta styrkes ock deraf, att i Björkös svarta jord hittas väl arabiska mynt och med dem samtida byzantinska men — så vidt jag vet — inga angelsaksiska eller andra vesterländska. Den förödelse, som gifvit upphof till denna svarta jord synes således hafva försiggått innan de vesterländske myntskatterne hade hunnit till Mälaren, således ock före Olof skötkonung hvilken lät prägla mynt efter angelsaksiskt mönster.

Till den yngre jernåldern höra de flesta fornlemningar på Sveriges fastland. Man finner dem i allmänhet helt nära intill den nuvarande befolknigens bostäder. I Sveriges allra flesta provinser finnes en sådan fornlemningsplats vid hvarje gård, som man icke vet vara i senaste tid anlagd. Dessa **fasta fornlemningar** hafva i olike landsorter något olika charakter. De vanligaste äro högar, som ibland äro stenblandade, ibland ersättas af rösen. Dessa äro runda, ovala eller fyrkantiga. Derjämte finner man kretsar af stora stenar eller fyrkantiga ramar af smärre stenar, skeppsformiga stensättningar, treuddar, bötastenar o. s. v. Icke sällan står en runsten vid graffllocken, men man kan derföre icke vara viss, att den, till hvars minne stenen restes och ristades, ligger här begrafven Ty ofta synes den döde hafva varit christen och torde således hafva varit begrafven å christen kyrkogård, men de efterlefvande ville resa minnesstenen bland eller vid sidan af ättens gamla grafvar.

Liken lades ner i jorden brända eller obrända.

De arabiska och vesterländska myntens tid belyses således af spridda strålar af historiens dag, liksom tydligen äfven en och annan af den yngre jernålderns typer fortlefde något in under den christna medeltiden. Vi kunna derför med fog draga den slutsats, att denne yngre jernålder tillhör det svenska folk, som uti de isländska sagorna, som uti medeltidens äldsta urkunder, som än i dag kallas det svenska.

Men före denna kultur fanns i Sverige en annan, som tillhört, äfven hon, Germaner, men hvilken tydligen haft en ganska nära frändskap till de germanska kulturer, som funnits i södra och vestra Europa, tillhör således en kulturgrupp, hvilken man med skäl kan kalla den sydgermanska, mot hvilken

den allenast i Norden hemmastadda yngre jernålderskulturen bildar en skarp motsats. Hvilket folk tillhörde denna sydgermanska kultur i Sverige?

Då Isländingarne, Nordens förste häfdatecknare, gjorde en skarp skilnad mellan Svitjod — hvad i vår tid kallas Svealand — och Sveaväldet — hvad i vår tid kallas Sverige —, då i Sveaväldet innefattas jämte Svitjod äfven Götaland d. ä. Götarnes land, ligger redan deri en antydan om att Svearne en gång utbredt sitt välde öfver ett land, som icke från begynnelsen var deras. Detta förutsätter en annan stams, Götarnes besegrande, och då ligger det nära till hands att fråga: månne icke den äldre jernålderskulturen tillhör Götarne? Den klassiska forntidens författare omtala Götar såsom i Sverige bosatte under den tid, som enligt myntfyndens vitnesbörd just är den äldre jernålderns.

Sveaväldet slog grundlig rot äfven i de götiska bygderna. En folklig förening mellan de två stammarne måste hafva inträdt, hvarvid det yngre elementet visade sig mycket kraftigt, ty trots det underlag af äldre jernålderskultur, som fanns särskildt i Götaland synnerligen starkt, märker man mellan de olika provinsernas fornlemningar från den yngre jernåldern — Skånes och antagligen äfven Hallands undantagna — knappast någon skiljaktighet. När en sådan kultur-enhet hade uppstått redan under hednisk tid, hafva vi icke skäl att förvånas deröfver, att vi icke i våre dagars folkspråk i Svealand och i Götaland finna mycket betydande skiljaktigheter.

De fynd, hvilka framtiden skall bringa i dagen, skola helt visst sprida ökadt ljus öfver dessa frågor. Hvart fynd är en ny verklighet, på hvilken vi hafva att pröfva den här ånyo framlagda theorien med hvad till henne hör. Det är nu sju år sedan jag först uttalade henne, dessa sju år hafva icke bragt i dagen något fynd, som vederlagt henne; tvärtom har under deras lopp denna åsigt blifvit styrkt deraf, att iakttagelser af de norska fynden ledt en norsk archeolog till framhållandet af den stora skilnaden mellan äldre och yngre jernålderskultur i Norge och till antagande af en invandring som motiv för det tvära afbrottet. Emellertid är det uppenbart, att derest dessa för uppfattningen af vårt folks äldsta tid om hvilken historien tiger, vigtiga frågor skola kunna på ett ännu bestämdare sätt lösas, är det af yttersta vigt, att Statens Historiska Museum oupphörligt riktas med nya fynd, på det serierna må blifva rikhaltigare och derigenom slutsatserne säkrare. Äfven det

minsta och oansenligaste föremål, äfven ett fragment kan vara af stor betydelse, just emedan det måhända bättre än något annat sammanknyter länkarne af en annars afbruten kedja.

Ett är, oberoende af allt annat, fullkomligt klart, sedan vi hunnit hit under vår vandring genom museet — icke voro våre fäder, om hvilke sagorna tala, råe vildar, som hade sin lust uteslutande i krig och rof, och med förakt för fredliga idrotter, öfverlemnade dem åt orkeslöse och omyndige. Tvärtom se vi här, att våre fäder utmärkte sig inom det fredliga arbetets område, att de arbetade mycket, arbetade väl och arbetade sjelfständigt.

Vore ej någon annan vinst att draga ur de i museet framlagde skatterne, månne icke redan denne kan anses ovärderlig? Men vore icke museet så rikt, så hade icke denna vinst der kunnat hemtas.

59.

60.

Den gotländska jernåldern.

Östra delen af norra galleriet.

Hvad det svenska fastlandets jernålder beträffar, hafva, enligt hvad vi ofvan sett, fornsakerna gifvit oss ganska värderika upplysningar. Fornsakerna gifva oss hvad Gotland beträffar en upplysning, som vi på grund af de historiska källorna näppeligen kunnat ana — den nämligen, att på Gotland fanns under vår tideräknings första tio århundraden en egen kultur, hvilken synnerligen mycket afviker från den, hvilken på fastlandet förekóm. Då på fastlandet mot den hedna tidens slut enahanda kultur fanns ifrån Blekinge upp till Ångermanland och Jämtland, således inom ett ansenligt område, mellan hvars olike delar samfärdseln kunde vara förbunden med ganska stora svårigheter, vida större än de, som mötte förbindelserna mellan fastlandet och Gotland, synes det som borde vi få söka anledningen till olikheterna mellan fastlandets och Gotlands kulturformer uti något helt annat än öns afskilda läge.

Gotland betyder Gutarnes eller Gotarnes land och någon annan germansk befolkning på denna ö känner historien icke. Ej heller finna vi hos fornsakerna denna bestämda fördelning i tvenne grupper, som förekommer på fastlandet och som i ansenlig mon vinner uti betydelse derigenom, att vi på Gotland kunna se, huru samma typer utveckla sig under hela

jernålderns alla århundraden. Och dessa de gotländska fornsakernas vitnesbörd väga ganska mycket, alldenstund det icke finnes någon svensk provins, hvars forna kulturförhållanden äro så väl representerade i vårt museum som Gotlands. Likväl finner man äfven här, när man vill i detalj följa utvecklingen af de olika typerna, ytterst kännbara luckor, hvilka man ännu kan allenast genom försigtiga gissningar utfylla.

Under de sista åren har man fått synnerligen god kännedom om fornsaksförhållandena på en annan af Östersjöns öar, Bornholm. Äfven der har man kunnat med ganska stor noggrannhet följa utvecklingen i hennes olike delar. Amtmann Vedel, som utfört undersökningarna på denna ö, anser sig der hafva funnit bevis derför, att bronsålderkulturen småningom, under fortgående utveckling, förvandlades till en jernålderskultur och att således på Bornholm, liksom annorstädes i Norden, bronsålderns och jernålderns folk är detsamma. Men de verkligheter, som han uti den synnerligen noggranna redogörelsen för sina undersökningar framlagt, bevisa oriktigheten af detta hans antagande. De visa nämligen, att redan under den äldre jernålderns äldste del fanns det en öfvervägande mångfald af typer, hvilka äro för den föregående bronsåldern alldeles främmande. Dessa förutsätta således ett främmande ursprung och de äro alltför många och af allt för vexlande form för att kunna anses vara allenast genom handelsförbindelser inkomna. Se vi på hela förrådet af fornsaker från denne äldste jernålder i Norden och från bronsåldern, måste vi urskilja tvenne bestämdt olika grupper, hvilka sinsemellan icke hafva någon organisk gemenskap.

Men hr Vedel har uppvisat att grafvar finnas, om hvilka man icke vet, huruvida de böra hänföras till brons- eller jernåldern. I alldeles lika byggda grafvar hittar man än föremål af bronsålderns brons än af jern. Han har ock uppvisat — hvad man tidigare känt ur nordtyska fynd, som förvaras t. ex. i museet i Hannover, der jag studerade dem år 1870 — att man rent af hittar fornsaker, hvilka hafva fullkomligt bronsålderns former, men äro af jern. Detta visar ju tydligen en öfvergång, visar, att bronsålderns folk blef bekant med jernet och sålunda utvecklade sin kultur.

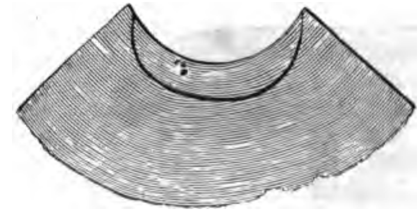
Dervid är dock ett att besinna, att desse från bronsåldern lånade former äro ytterst få vid sidan af de synnerligen månge, hvilke äro för bronsåldern alldeles främmande. Öfvergången är således allenast partiel, det är en öfvergång vid sidan af

den stora kulturrevolutionen, som förde in det nya i det gamlas ställe. Likaledes saknas under jernålderns första tid alla dessa typer, som voro för bronsåldern särskildt utmärkande. Föremålen, som så att säga stå på gränsen mellan de två kulturperioderna, äro jämförelsevis färglösa och ovigtiga. Och hur en sådan sidolöpande öfvergång kunde uppstå, är mycket lätt att inse. Åttlingar af bronsålderns folk, som lefde qvar, när den nya stammen kom in med sin jernålderskultur, sökte närma sig till denna och sökte under användandet af jernet bibehålla de gamle från fäderne ärfde former. Eller det nya folket, som fann före sig en äldre kultur, tog sig före, att i någon mon efterbilda hennes arbeten. Dessa försök att närma tvenne kulturer till hvarandra eller dessa accomodationer äro något helt annat än den jämna, fulla, harmoniska utvecklingen från ett stadium till ett annat; de äro, i synnerhet der de förekomma i en så ringa skala som på Bornholm — och vi kunna tillägga inom Norden i öfrigt — att anse allenast som tillfälligheter. De lära oss intet med afseende på den organiska utvecklingen, men i ett afseende äro de af vigt — de visa just genom sjelfva sin beskaffenhet att här hafva tvenne kulturformer mött hvarandra. De visa således i detta fall, att de jernåldersfynd, i hvilka eller samtidigt med hvilka desse s. k. öfvergångs-, rättare accomodationsformer förekomma, tillhöra den allra första jernåldern, den som följde omedelbart på bronsåldern. I stället för att bevisa sammanhang, bevisa de just motsatsen, nämligen kulturskilnad och afbrott i utvecklingen.

Jag har trott mig kunna här tala litet vidlyftigt om dessa bornholmska fynd, ehuru de tillhöra Danmark och således icke finnas i vårt museum, ty vi hitta på Gotland vid sidan af en myckenhet jernålderstyper, som äro fullkomligt främmande för bronsålderns kultur, enstaka accomodationsformer. En sådan har dr Montelius redan påpekat: samman med en jernyxa har man funnit en dolkklinga af bronsålderns form och bestående af brons, men hennes brons är icke af samma art som bronsålderns, utan visar en blandning, som tillhör just jernåldern. Detta förklaras enklast så, att en man, som var i besittning af jern och jernåldersbrons, hade kommit öfver en gjutform från det föregående tidehvarfvet, och göt deri en klinga, men använde naturligtvis den metallblandning, som var under hans tid den vanliga.

Förlidet år införlifvades ett fynd med vårt museum, som gaf en ny accomodationsform. Jämte ett par spännen af afgjord jernålderscharakter hittades en halfcirkelformig knif af tunnt jern,

hvilken har en viss likhet med den här afbildade bronsknifven, (se fig. 61), som utan fråga tillhör bronsåldern. Vi se att sammanhanget med bronsålderskulturen äfven här allenast är ensidigt, ty t. ex. redan de två spännen — af hvilka ett är här afbildadt — som hittades samman med denne halfrunde jernknif stå

61.

62.

utanför detta, och de allra flesta fynden från jernålderns början visa icke minsta spår ens af sådane accomodationsformer.

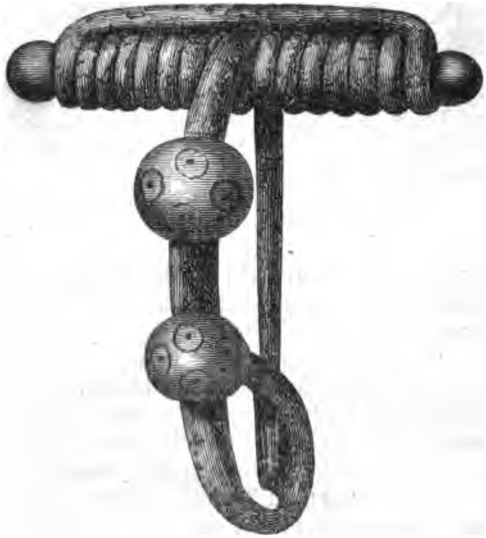
Vi kunna således följa den gotländske jernåldern så långt tillbaka, att vi kunna säga: här är hans äldsta tid, här inträffar beröringen med bronsålderns kultur, hvilken beröring föll så ut, att denna kultur förqväfdes, för att aflösas af den nya.

Men detta är icke den enda likheten mellan de äldsta gotländska och de äldsta bornholmska jernåldersfynden. De visa oss väl icke ännu en fullständig enhet i former, dock en mycket stor öfverensstämmelse, så att vi skulle kunna säga, att under en tid, jernålderns allra tidigaste skede, herrskade en och samma kultur på de två öarna, hvilket skulle kunna på annat sätt uttryckas så: till de båda öarna öfverflyttade en och samme stam; de skiljaktigheter, som finnas, uppkommo först efter bosättningarna i de två skilda områdena.

Denna allra äldsta jernålderskultur på Gotland har ända intill den sista tiden varit fullkomligt okänd. Af en lycklig händelse hafva under de senaste åren flera fynd, till det yttre helt oansenliga, från denna tidiga period, kommit till museet, och tack vare vår fyndlag, som åt kronan förbehållit inköpsrätt äfven till de i materielt hänseende obetydliga bronsfynden, har, då nu en jämförelse blef möjlig, vårt vetande om de nordiske stammarnes forntid blifvit riktadt med ett nytt kapitel.

Hur tidigt jernåldern begynner på Gotland är ännu icke möjligt att säga, men så mycket se vi, att redan samman med

sådane spänneformer, som på Bornholm höra till de äldsta, förekomma på Gotland romerska föremål. Med ett sådant spänne som figuren visar är t. ex. den stora, $6,_3$ tum höga med flera inslipade rundlar prydda glasbägaren funnen, hvilket helt visst är att anse som ett romerskt arbete.

63.

Dessa förbindelser med Södern voro tydligen ganska vigtiga för Gotland. Det finnes intet annat landskap i Norden, hvarest man funnit så många romerska silfvermynt som här; deras antal uppgår f. n. till öfver 3,400. Och hvad vigtigare är, genom att ordna de stora fynden efter den sista i dem representerade kejsaren, kunna vi se, att de förbindelser, som förde alla dessa mynt till Gotland, fortgingo under en viss tid; de tyckas hafva begynt under kejsar Marcus Aurelius (161—189) och sedan fortgått ungefär 50 år. Men med mynten synas icke så många romerska fornsaker hafva kommit till Gotland; hvad man der hittills funnit är åtminstone obetydligt mot hvad man i Danmark hittat. Som prof på de romerska föremålen i gotländska fynd kan en vid Siguls i Lye

socken funnen skopa (se figuren öfver kapitlet) tjena. Jämte henne hittades i den af stenflisor bildade grafven kant- och ändbeslag till två dryckeshorn; sådana beslag äro utmärkande för jernålderns början lika väl på Gotland som på det svenska fastlandet.

Om den äldsta jernålderskulturen å Gotland och Bornholm var gemensam, så upphörde snart samstämmigheten, bildningen utvecklade sig på Gotland i en särskild riktning; de för Gotland utmärkande formerne äro hittills aldrig sedda på Bornholm, de äro främmande för öfrige delen af Danmark, för Norge och för det öfriga Sverige. Som prof på desse särskildt gotländske former skola vi taga **spännena**.

När vi betraktade fastlandets äldre jernålder funno vi der en mängd bågspännen af hvilka ett är afbildadt figuren 64. En för Gotland egendomlig biform har, såsom figuren 29 visar, undergått en temligen stor omskapning. Mångfacetterade kulor begränsa bygeln upptill och tvärstafvens båda ändar. På bygelns topp finnes en platt skifva. Spännets nedre del är tunn och platt.

64.

65.

På fastlandet äro **runda spännen** under den äldre jernåldern sällsynta. På Gotland äro de allmänna. Här är ett afbildad (se figuren 65); dess öfre yta prydes af ganska behagliga slingor. Vi se här de för vår hednatid så egendomliga drakslingorna, och denna varietet af dem är så mycket intressantare, som man kan visa, att den fanns på Gotland under de romerska förbindelsernas tid, således redan under andra och början af det tredje århundradet.

Dessa runda spännen utvecklades. De blefvo allt högre, öfverytan fördelades i flera fält, som fint utsirades, sidopartierna gåfvo ock anledning till anbringande af vackra ornament. Ett sådant spänne är här afbildadt.

66.

Utvecklingen gick ännu längre. Spännet blef högre, vidare, tyngre. Det ger icke längre ett så godt intryck som helhet, under det hvarje enskildt parti genom dess finhet

67.

i arbetet har billiga anspråk på vår beundran. Det stora med inläggningar af pressadt guldbleck, dessutom med filigran prydda och med pålagdt silfver utsirade spänne, som här är afbildadt, saknar midtornament på öfre sidan, hvadan ett

sådant från ett annat liknande spänne är här afbildadt uppifrån och från sidan. Dessa spännen äro samtida med den yngre jernåldern på fastlandet.

68.

69.

Efter detta blefvo dessa runda eller dosformiga spännen sämre, arbetet var mycket underhaltigare, ornamenten simplare och otydligare — se figuren här nedan. Dessa spännen hafva nu tydligen spelt ut sin rol.

70.

Spännen af det slag, som fig. 64 afbildades, gåfvo upphof till en mängd nya former. Den under spännets midtstycke bakböjda tråden sammanväxte med detta midtparti (se fig. 71) vi hafva sett samma utveckling försiggå inom fastlandets äldre jernålder (fig. 32). Men man gick längre på Gotland. De mellan midtstycket och sidoarmarne förekommande hålen fylldes, men på spännets yta bevarades minnet af dem genom en konturteckning (se fig. 72), och det stannade icke ens dervid,

utan spännet blef allt högre till dess det fick utseende af ett svinhufvud (se figuren 73). Det här afbildade exemplaret med dess rika ornering påminner om det dosformiga spännet fig. 67; och det något sämre djurhufvudformade spän-

71.

72.

net (fig. 74) påminner hvad arbetet beträffar ganska mycket om det dosformiga spännet fig. 70; vi se, hur utvecklingarna af de två spänneformerne gingo hand i hand.

73.

Men vi se ock, att desse former, som icke äro fastlandets, begynna redan under den romerska samfärdselns tid och fortlefva sedan med sina flerfaldiga modifikationer ända till hedna tidens slut, och samma långvarighet egde ock de stora båg-

spännena på Gotland, hvilka till formen något afvika från de på fastlandet under den äldre jernåldern förekommande. Jag har sagt det förut, men jag tror mig kunna upprepa det än: månne icke denna obrutna utveckling af de gotländska spännena sätter oss i stånd att rätt uppfatta hvad afbrottet på fastlandet mellan den äldre och den yngre jernålderns former vill säga — att det är ett verkligt afbrott?

De för fastlandets yngre jernålder egendomliga spännena äro mycket sällsynta på Gotland. Att likväl enstaka exemplar der hittas är helt naturligt, då Gutarne stodo i lifliga förbindelser med fastlandets inbyggare.

74.

Ehuru historien nästan alldeles tiger om de hedne Gutarnes handelsförbindelser, börja vi nu känna dem rätt bra, tack vare fynden. Vi hafva redan sett på de här framlagda denarfynden; vi få icke förbise ett fynd, som innehåller utom ett spänne från denartiden fyra små kauri-snäckor, komna från Ostindien, — sannerligen långväga främlingar. Gotland synes icke hafva blifvit mycket berördt af förbindelserna med det constantinska riket och dess grannar. Efter det romerska rikets fall bragtes romerska och byzantinska guldmynt, s. k. solidi, upp till Norden, men först mot 400-talets slut började dessa mynt blifva allmänna på Gotland. Det är först under de arabiska myntens tid som Gotland blir en stor handelsstat

*) Ett sådant är afbildadt i Svenska Folket under Hednatiden s. 36; andra förekomma i tredje häftet af Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, fjerde delen. Ett på Gotland funnet spänne, hvilket dock icke är af den specielt gotländska typen, har en runskift med den äldre och längre radens runor.

med vidsträckta förbindelser, och detta fortfor, hafva vi redan sett, intill hednatidens slut. Derefter först blef Visby en mäktig handelsstad. Fornsaker af obestridlig gotländsk upprinnelse förekomma i den ryska Östersjökustens provinser.

Lika stort, om icke större intresse bjuder en granskning i detalj af hednatidens gotländska arbete. Vi skola nu deråt egna någon uppmärksamhet.

Först och främst, det runda spännet fig. 65 ser ju ut att vara särdeles väl gjordt, och det tillhörde, hafva vi sett, jernålderns första tid. Här ligger i museet ett annat sådant spänne, hvars öfveryta är lika rikt ornerad, och likaså en del af sidokanten, men på resten af denne se vi allenast en med ett skarpt instrument utförd konturteckning, mönstret till den tillämnade, men aldrig utförda gravyren. Icke drömde den man, som en gång i detta spänne aflade ett prof på sin utmärkta färdighet att på en slät yta gravera rika ornament, att man ungefär 1500 år efter hans tid skulle liksom öfverraska honom midt i hans arbete.

Under den tid, som svarar mot fastlandets yngre jernålder, finna vi uti arbetets detaljer en och annan ganska märklig nyhet, vi finna otaliga bevis för den stora handverksskicklighet Gutarne egde.

Brakteater, hörande till den efterconstantinska tiden och till fastlandets äldre jernålder, förekomma äfven på Gotland, och förete inga märkligt afvikande former. Men i en tid, då man på fastlandet i Sverige, i Norge och i Danmark hade upphört med att arbeta egentliga brakteater d. v. s. sedan den äldre jernåldern blifvit ersatt af den yngre, bibehöll man på Gotland smaken för dessa smycken, men man gaf dem en helt annan ornering. Ibland har brakteaten en midtrundel, inneslutande vanligen tre korta ormkroppar, och derutanför en bred, rund skifva. Ibland består brakteaten af en slät guldplåt, på hvilken små korn med en kringliggande ring och fina guldlameller äro pålödda; de bilda lågt uppstående ramar, som tillsammans utgöra ett rikt mönster af bugtade fyrkanter, cirklar o. s. v. Arbetet är underbart fint. Den förre af dessa typer förekommer utförd i så väl guld som brons, den senare alltid i guld; af den förra äro få, af den senare inga exemplar funna utanför Gotland. Om vi på grund deraf känna oss benägne att anse Gotland vara dessa brakteaters hemland, blifva vi styrkte i detta antagande genom att granska fyndförhållandena. Här ligga framlagda tre fynd, anträffade inom Alfva och Hemse socknar

— ingen af fyndorterna ligger längre än en half mil från de andra — hvilka innehålla icke mindre än 25 brakteater, deribland ingen af den äldre jernålderns typ.

På dessa brakteater med uppstigande ramverk ser man ofta invid och strax nedanför öglan ett pålödt guldbleckstycke, hvarest med filigran är utförd en tillstymmelse till en menniskobild. Man kan tydligt urskilja hufvudet med näsa och öron, ibland äfven mun, konturerna af axlarne och tvenne uppräckta ar-

75.

mar, hvilka dock få en viss ornamental afslutning. Alldeles samma slags figurer och alldeles samma slags arbete återfinna vi på öfverskifvan af flera dosformiga spännen. Se t. ex. på den här afbildade öfverskifvan, hvilken tillhör samma spänne som förut är afbildadt fig. 67. Det blir deraf tydligt, att, dessa brakteater och dessa spännen måste tillhöra samma tid. Arbetet är i allmänhet ganska fint utfördt och måste, då det förekommer på afgjordt gotländska spännen, vara inhemskt.

Uti ett fynd, som år 1869 inkom från gården Smiss i Eke socken förekommo tvenne små formar, hvilke tydligen varit ämnade att pressa dylika guldblecksskifvor; till fyndet

hörde ock ett dosformigt spänne, hvilket icke var fullt färdigt. Sidostyckena äro försedda med ormslingor i relief, men de äro just sådana de kommo ur gjutformen, de äro ännu icke ciselerade. De fyra sidostolparne fattas, hålen för deras fästande äro ännu icke anbragta. På öfre sidan finnas tomrum för de pressade och filigranprydda guldblecksornamenten. Vi kunna häraf sluta oss till att fyndet måste hafva tillhört en fabrikant d. v. s. enligt gammalt språkbruk en smed, och detta styrkes af de öfriga föremålen i fyndet. Här finnes nämligen en tång, två stora vigtlod af jern och kroken af en besman. Här finnes ett stort bågspänne, tidigare lappadt och sedan åter söndergånget samt, som det synes, dömdt till omsmältning. Här finnas tre små runda spännen, hvilkas sirater blifvit efter gjutningen ciselerade; de tre äro stöpta i samma form, och arbetaren hade ännu icke fått tid att skära bort de tenar, som förbinda dem sinsemellan. Här ligger en jernnyckel med ett aflångt, upptill vidgadt och rundadt samt rikt orneradt bronsskaft, men ornamenten äro helt orediga — de hafva efter gjutningen icke blifvit ciselerade. En hälft af ett dylikt skaft med väl ciselerade sirater förekommer ock i fyndet. Här ligga äfven tvenne ovala spännbucklor, en stor sällsynthet på Gotland; den ena har icke riktigt lyckats i gjutningen, metallen flöt icke ut öfver hela formen, utan det uppstod en litet hål. Man hjelpte detta med att öfver hålet fastnita en tunn bronsplåt, hvilken nu visserligen är bortfallen, men de små nitarne sitta qvar. De öfriga i fyndet förekommande sakerna äro alla värda uppmärksamhet, icke minst det lilla lådformiga hänglåset af jern. Smiss skulle på fastlandssvenska heta Smedby.

Man egnade tid, omtanke och arbete äfven åt det simplaste, man ville icke att något, som *kunde* orneras skulle vara simpelt. De ringar och de dermed sammanhängande beslag, som under det nittonde århundradet förena remmarne i en officers gehäng, äro helt torftiga. Figuren vid kapitlets slut visar, hur man på Gotland ungefär på 900-talet utsirade dylika beslag.

Under det allt, som kan föras under rubriken smycke är så olika fastlandets former, finna vi hos jernvapnen ganska stora öfverensstämmelser och enahanda utveckling, hvilket måhända får, hvad de yngsta formerna angår, antagas bero af inverkan från fastlandets kultur. På Gotland oftare än annorstädes i Sverige finna vi seden, att i grafven nedlägga hos det brända liket sammanböjda vapen. Flera sådana finnas

här, deribland svärd så tätt lindade som man i våre dagar lägger samman ett bälte e. d. Grafskicket på ön företer mycken omvexling, man finner prof på såväl bränning som jordande, utan att man för närvarande kan hänföra de olika förfaringssätten till olika tider. Liksom på fastlandet ligga graflockarne bredvid gårdarne; hvar gård hade egen grafplats. Först när en sådan fleck blifvit fullständigt utgräfd och hans samtliga fynd blifvit lagda invid hvarandra, kan man få en fullständig bild af kulturen i hennes utveckling. Till dess få vi nöja oss med de fynd, som tillfälligtvis hittats. För den i museet så rikt representerade gotländska kulturen bringar snart sagdt hvart år en eller annan hittills okänd form, ibland i fynd, som vid första anblicken förefalla ytterst obetydliga, och äfven om fyndet icke innehåller något fullkomligt nytt, bidrager det — hvilket ock är ganska vigtigt — till att visa, hvad inom en viss tid var vanligt, och det är alltid af stor betydelse att se, hvilka föremål förekomma i samma fynd, hvilket, då det är graffynd, vill säga, att de tillhört samma egare och således blifvit använda under samma tid. Det är klart att ett fynd, äfven ett litet, har vida större betydelse uti en stor samling, der det bidrager att komplettera en serie, än i en liten, der det ligger allenast som ett lösryckt prof på utvecklingen eller — hvilket allt för ofta händer — som en kuriositet.

Uti grafvarna förekomma ock **lerkärl**. De äro af olika slag. Några utvidga sig betydligt från en liten fot och draga åter hop sig mot den lilla mynningen, andra äro bredare nedtill, med vidgad kropp och något — ej så mycket som de förra — sammandragna vid mynningen samt försedda med handtag, o. s. v. Leran som användes, är ibland svart, ibland grå, ibland rödaktig. Icke blott är leran oftast finare, utan formerne äro i allmänhet mycket behagligare och ornamenteringen vida rikare än på fastlandets lerkärl.

Det är tre graffält, som äro temligen väl representerade i i museet, ett vid Lilla Sojvide i Sjonhems socken, med fynd från början af jernåldern, ett från Hemse annexhemman, med fynd i synnerhet från senare hälften af denna period, ett från Endegårda backe i Endre socken, med något från jernålderns början, präktiga fynd från hans midt och många äfven från den sista tiden.

Vid Lilla Sojvide är funnet ett stort bronsfat med två ringformiga handtag, hvilka nu ligga bredvid fatet. Arbetets art och ornamentsmotiven visa, att det är ett alster af den

antika kulturen, som vi hafva framför oss. Fatet jämte en liten tallrik, likaledes af romerskt arbete, ett jernspjut, ett spänne m. m., hittades under en flat sten inom (tyckes det) ett röse. Ofvanpå stenen låg ett litet hängsmycke af guld. Allt häntyder till jernålderns första skede.

Fatet är visserligen i och för sig af stort intresse, men detta ökas derigenom, att man här kan sammanställa det med en mängd andra bronsfat funna på Gotland, alla tunna med en liten utvikt rand, alla utan minsta spår af klassiskt arbete. Vi få kanske antaga att Sojvide-fatet och några dess likar gifvit upphof åt denna grupp af gotländska fat, hvilka alltid finnas ihop med samma spänneformer, och således höra till en viss tid — den näst sista period, som man med ledning af spännena kan urskilja.

Vid Hemse annexhemman träffades för några år sedan ett fynd, innehållande jämte tre sådana bronsfat, flera spännen, perlor o. s. v. några stenbitar, som uppenbart hört samman; man ser på dem delar af några bilder samt sju runor, som bilda namnet *Kairalf* eller Geralf.

I den midt igenom museet gående salen, som innehåller kyrkliga föremål, hafva vid vestra änden, i brist på lämpligare plats, några större hällar blifvit placerade, alla af kalksten och funna på Gotland. Från en bred bas smalna de småningom af uppåt, men vidga sig åter temligen tvärt och hafva en halfrund afslutning upptill. Största delen af deras yta är betäckt med figurer, platta, men dock upphöjda öfver bottenytan. På de större ser man ett skepp med mast och ett stort, rutadt råsegel; på skeppet synas styret och flere man af besättningen. Vidare ser man långa rader af menniskor, somliga gående en efter den andra, en häst, hvilken omisskänneligen har åtta fötter och således tyckes vara Odins gångare Slepne, o. s. v.; på de smärre stenarne får icke rum så mycket, men aldrig felas skeppet, ehuru ofta det är helt litet och på de sämre exemplaren icke upphöjdt, utan ristadt in i stenen. Man har åt desse stenar gifvit namnet **bildstenar**. De tillhöra uteslutande Gotland och äro af stort intresse, emedan de äro de äldsta i Sverige funna arbeten, hvilka böra hänföras icke till konstindustriens, utan till konstens område.

Bitarne i Hemse-fyndet tillhöra uppenbarligen en sådan bildsten, och det är då af intresse att jämföra hans runor med dem, som förekomma på den likaledes i museet förvarade bildstenen, som hittats vid Tjängvide i Alskogs socken. Hemse-

runorna visa sig vara af alldeles samma slag som de på våre runstenar vanliga runorna, stora, djupt och bredt huggna. Tjängvide-runorna åter hafva ett vida äldre tycke, de äro vida magrare och grundt inristade i stenen. Då vi om Hemse-stenen, på grund af de medföljande smyckena kunna säga, att han tillhör gotländska hednatidens slutperiod, måste vi af runornas form draga den slutsatsen, att Tjängvide-stenen tillhör ett föregående skede, måhända hör till 700-talet d. v. s. till en tid som sammanfaller med eller går något före Karl den stores.

I Hemse-fyndet förekommo ock **perlor**. Dessa äro i de gotlänska fynden mycket allmänna och bestå af en mängd olika ämnen, bernsten, lera, glasfluss, glas, kristall o. s. v. Synnerligen talrika äro mosaikperlorna. I en glasmassa insattes olikfärgade glasbitar, hvilka tillsammans bilda understundom mycket sammansatta figurer. När sammanfogningen var gjord, inlades perlan i en ugn, hvarest under hettans inverkan ytan smälte, fogarne försvunno, det hela fick efter afputsningen utseende af en fullkomligt obruten yta, å hvilken figurerna nästan tyckas vara målade.

Liknande perlor hittas visserligen äfven på fastlandet, men de äro der icke så talrika, de hittas öfverallt inom den germanska verlden, men grafffälten och deras perlor i Vesteuropa tillhöra en icke fullt så sen period, emedan der det hedniska grafskicket tidigare försvann för christendomens inflytande. Hvar äro dessa perlor arbetade? Uppmärksamheten har i senaste tid med större ifver än förut blifvit riktad på denna fråga, och vi må derföre hoppas, att en lycklig lösning icke skall dröja alltför länge.

Utan tvifvel var kulturens blomstring på Gotland stor under den hedna tiden. Och när öns inbyggare blifvit christnade, hade de icke förlorat sina anlag och sin verksamhetslust. Men det är icke så mycket i det dagliga lifvets detaljer, som vi nu märka deras anlag och verksamhet, utan i de kyrkor, med hvilka de prydde sin ö, och uti det sätt, på hvilket de smyckade dem. Liksom Gutarnes hedna kultur intager en särskild plats, så utgör Gotland i vår medeltids konsthistoria en särskild provins, som vi utan öfverdrift kunna kalla den vigtigaste i Sverige.

Alldeles saknas dock icke märkliga metallarbeten från den gotländska medeltiden; det finnes t. o. m. sådana, som visa, hur de gutniske guldsmederne ännu midt under 1300-talet bevarade traditionerna från heden tid. Vi finna dessa smycken i nästa sal.

Innan vi lemna hednatidens fornsaker, vilja vi kasta en blick tillbaka — icke på det hela, ty hvad är allt det föregående annat än en helt kort öfverblick? — vi vilja tänka på arbetssättet, ty derefter kunna vi mycket väl mäta kulturens tillstånd, och vi hålla oss allenast till jernåldern, till det nuvarande svenska folkets forntid, hvilken vi tillsvidare anse begynna ungefär vid tiden för Christi födelse och hvars slut vi sätta ungefär vid midten af 1000-talet. Vi nödgas göra ännu en inskränkning, i det vi fästa oss allenast vid metallarbetena, de enda, som äro talrikt representerade i museet.

Man göt metallerna och man hamrade dem. Man göt väl, ty vi finna månget metallstycke, som är så tunnt och hvars form derjämte är sådan, att endast en van arbetare kunde åstadkomma det. Man hamrade icke blott fint, utan ock noggrannt: stål- och jernskifvor hopsmiddes till damascerade klingor; silfverskålar formades, vi märka hammarslagen öfver hela ytan men ingenstädes finna vi en genom oförsigtighet eller klumpighet i arbetet framkallad ojämnhet; man uthamrade tunna bleckskifvor och tillformade mycket jämna metalltrådar. Lödningskonsten, under bronsåldern okänd, användes nu flitigt; med mycken färdighet fästes silfver- eller bronsornament vid bronsen eller vid jernet. Man glättade och polerade, man ciselerade det gjutna, så att de minsta ornament fingo skärpa och reda. Man graverade linier. Man pressade guldet och silfret, man arbetade fina trådar och de finaste korn, hvilka fastlöddes och åstadkomma god verkan, man förgyllde både koppar och silfver, man framkallade färgvexling genom att inom regelbundna ramar insätta granater eller skurna glasbitar eller emalj eller dylikt, genom att i silfret ingravera ränder och fylla dem med niello. Och vid användandet af dessa medel förfor man konseqvent, man gjorde icke några osäkra försök, utan i allt, äfven i det det minsta, uttalar sig klart och omisskänligt en ande, som vet hvad den vill och äfven vet att utföra sin vilje. En sådan ande, äfven när han uttalar sig i det minsta, kräfver aktning.

Allt detta hafva vi lärt af fornsakerna i museet.

Ehuru så länge insamlats fynd till Statens Historiska Museum och ehuru fyndens antal för hvart år ökats, är det blott få provinser som äro i museet så representerade, att vi kunna säga oss ega af deras kultur en något när rikhaltig öfversigt.

Jämte Gotland förtjenar knappt nämnas annat än Öland. Visst är Skånes stenålder rikt, dess bronsålder temligen rikt representerad i museet, men dess jernålders-föremål äro mycket få. Rikedomen af de gotländska fynden, hvilka äfven ännu i hög grad behöfva kompletteras, låter oss bäst inse, hur mycket från alla landets delar måste insamlas till den stora vetenskapliga samlingen, för att den svenska fornforskningen må få det material hon behöfver.

76.

77.

Medeltiden.

I.

Nordöstra salen.

Historien lär oss, att christen tro förkunnades i Sverige redan under 800-talet, men verkan af denna predikan blef icke långvarig och minnet deraf förvarades uteslutande i historien, icke i folkmedvetandet; den första christendomspredikanten Ansgar fick icke ett rum bland den svenska medeltidens national-helgon.

Under loppet af 1000-talet begyntes en ny predikan. År 1000 döptes Ragnvald jarl i Vestergötland, innan hans svåger den norske konungen Olof Tryggvason anträdde sitt olycksbringande Vendlandståg. År 1008 döptes Olof skötkonung vid Husaby kyrka i Vestergötland; vid midten af samma århundrade utdog hans ätt och på samma gång afslets det nära sammanhanget med den föregående hedna tiden, hvars kultur vi studerat i norra galleriet. Sveriges medeltid kunna vi således begynna med ungefär 1050, ehuru visserligen omvändelseverket då icke

var fullbordadt; detta kräfde inom olike delar af landet mycket olika tid, det försiggick snabbare i södra delen än i den mellersta och norra. Men trots denna olikhet och denna brist på sammanhang under den synnerligen vigtiga omvändelseperioden, står dock, måste stå som den första christna dynastien i vår historia den, som efter sin förste konung kallades den stenkilska.

I Sverige äro medeltid och romersk-katholsk tid liktydiga namn. Den historiska gränslinien mellan denna och den nyare tiden ligger vid år 1527, ehuru visserligen icke inom det året revolutionen på religionens och dermed ock på kulturens område uppkom och genomfördes. Före 1527 ligger en förberedelsens, efter 1527 ligger en genomsyrningens tid — det är dock beqvämt att nämna detta år som gränsbestämmande.

Den svenska medeltidens kultur mottog, som naturligt var, ett starkt intryck från den i det öfriga Europa sedan aflägsnare tider förekommande medeltidskulturen, hvars första perioder voro förrunna innan christendomen blef det svenska folkets religion. Tre perioder äro för det öfriga Europas och för Sveriges medeltid gemensamma, nämligen:

1. Den *romanska tiden* eller *rundbågsperioden* (i Sverige 1050—1230).

2. *Öfvergångstiden* med rund- och spetsbågar (i Sverige 1230—1300), och

3. Den *gotiska tiden* eller *spetsbågsperioden* (i Sverige 1300—1527).

Indelningen gäller, såsom namnen visa, ytterst byggnadskonsten, men det var motsvarande företeelser, som yppade sig inom samtliga kulturområden, hvadan namnen hafva allmän giltighet. Vi böra dock dervid märka, att inom de andra områdena visar sig en mera jämn och obruten utveckling, hvilken når sin spets inemot midten af 1300-talet, således under den gotiska tiden. Under senare hälften af detta hundradetal inträder en viss afmattning, hvilken dock omkring 1430 aflöses af en ny blomstringens tid, som fortgår till medeltidens slut.

Medeltidssamlingarna här äro af tvenne olika ursprung. En del föremål äro, liksom samtliga hedniska föremål, funna i jorden, andra åter äro komna från kyrkorna, hafva tillhört gudstjensten. Under dessa förhållanden är det naturligt, att de kyrkliga fornsakerna skola vara de öfvervägande. Men äfven bland dem finna vi tyvärr alltför stora luckor; dels är det mycket, som ännu finnes i kyrkorna, men som småningom

torde kunna genom gåfva, köp eller deposition, förenas med statens samlingar. Det är dock tyvärr icke att hoppas, att allt, som för museet är af vigt, skall på sådant sätt erhållas, ty mången församling vill, vare sig af tillgifvenhet för sina minnen — något som alltid bör respekteras — eller af ogenhet och simpel krånglighet, beroende på okunnighet om fornlemningarnas rätta betydelse, icke öfverlemna sina kyrkliga fornsaker åt den samling, som är ämnad att inrymma den fosterländska odlingens minnen och att derigenom gagna vetenskapen.

Jag ordnar i detta kapitel föremålen efter grupper, men följer inom hvarje grupp, så vidt så ske kan, tidsföljden.

Redan under vandringen genom norra galleriet fäste jag uppmärksamhet dervid, att de för hednatidens slut utmärkande silfverskatterne fortforo i bruk och fortforo att nedgräfvas in under begynnelsen af den christna tiden, ända in t. ex. under den äldre Inges regering. Fynden i det första af de fristående borden låta oss taga vid just der och låta oss följa medeltidssmyckenas former från början af tidehvarfvet till dess slut. Fynden äro väl icke synnerligen många, men de äro för kännedomen af vår kulturhistoria mycket vigtiga.

Vi hafva här först ett stort fynd från Vårby i Stockholms grannskap, inom Södermanland. Det innehöll allenast några få mynt, arabiska, men dessa äro fästade i öglor, hvadan de kunde som prydnader hafva varit länge i bruk innan de nedlades i jorden. De äro dessutom förgyllda, hvilket icke är händelsen med något mynt, som hittills blifvit anträffadt i ett otvifvelaktigt hednatids-fynd. Om vi således redan på grund deraf måste känna oss benägna att hänföra Vårbyfyndet till den christna tiden, förbjuder oss dock fyndets öfriga innehåll att föra det till annat än hennes begynnelse, ty de allra flesta föremålen i fyndet äro sådana, att de mer än väl kunde förekomma i fynden från hednisk tid; de äro af alldeles obestridlig inhemsk upprinnelse och hafva intet att skaffa med christendomen och med de för hans tid egne formerne. Dessa hedniska föremål äro två stora kretsformiga schalspännen, hvilkas nålar blifvit afbrutna och gått förlorade, ett band af filigranprydda silfverperlor och en mängd hängsmycken, kretsformigt lagda, vidunderligt bildade djur med ögla. Men derjämte hörde till fyndet beslagstycken till ett bälte, hvilkas ornament äro för vår hedna tid alldeles främmande.

En tydlig påminnelse om den hedna tidens former lemnas oss äfven af de klöfverbladformiga spännen, som ligga här i

samma bord. Ett af dessa är i trakten af Kalmar funnet samman med ett aflångt i ena ändan rundadt beslag till ett bälte, och detta beslag har på baksidan en ornamentsranka, som är alldeles främmande för den hedna tiden, men är deremot under medeltidens romanska period mycket vanlig.

Men af vida större intresse än dessa mera enstaka företeelser är den grupp af fynd, till hvilken vi nu öfvergå. I nästan alla dessa fynd förekomma mycket tunna mynt af ett slag, som måste tillhöra de sverkerska och och erikska ätternas tid, således perioden 1150—1250. Silfversmyckena, som äro myntens följeslagar äro cirkelformiga eller ovala. De bestå af en silfverblecksyta, som är slät eller strierad och prydes än med niellofigurer, (se fig.) än med filigran i regel-

78.

bundna rader eller ordnade till mer fantastiska figurer; ibland intages midten af en aflång, ryggad bergkristall. Smyckena med de fantastiska figurerna stå i det närmaste sammanhang med några af den slutande hednatidens smycken, t. ex. med ett som förekom i det af oss förut granskade Johanneshus-fyndet

från k. Anunds tid. Denna likhet är i mer än ett hänseende vigtig. Under k. Anunds tid stod Sverige i lifliga förbindelser med ytterverlden, som föranledde silfverskatternes hopande i vårt land. Under de sverkerska och erikska ätternas tid hade dessa förbindelser upphört. Om man måhända kände sig benägen att anse det anundska smycket vara af utländskt arbete, kan man för de sverkerskt-erikska smyckena omöjligen antaga samma utländska ursprung. Det enda, som under dessa två perioder är gemensamt och således kunde framkalla enahanda alster, är det inhemska arbetet. Likhet råder i öfrigt mellan de olika följeslagarne i de olika fyndgrupperna, mellan perlorna o. s. v. Vi se således, hur det finare "guldsmeds"-arbetets traditioner fortlefde från den hedniska tiden, in under medeltidens romanska period och detta står i bästa samklang med det, som historien lär oss, att först under början af 1200-talet trädde Sverige i närmare beröring med de nordtyska handelsstäderne, och att man just vid den tiden började gynna städerne, efter utländskt mönster, med privilegier, som till dem förlade allt handverksarbete, hvilket blef på landet strängeligen förbjudet.

Här ligga i öfrigt några andra föremål från romansk tid, t. ex. en nyckel med ett bredt, rikt arbetadt skaft, hängande i en kedja, ett guldarmband, slätt, med fint krusade ränder och med en prydlig ornamentsslinga löpande längs midten.

Äfven 1300-talet är här representeradt, i synnerhet af tre stora gotländska fynd, som komplettera hvarandra. Vi skola granska de vigtigaste föremålen. Först hafva vi hängsmycken, t. ex. de stora cirkelformiga, som äro alldes betäckta af de finaste filigran-ornament; till en del återfinna vi gamla mönster, till en del åter äro motiven nya, t. ex. liljorna. Andra hängsmycken bestå af förgyllda imitationer af arabiska mynt. Vidare förekomma här tvenne schalnålar eller söljor, hvilka tydligen stå i förbindelse med de hästskoformiga från jernåldern med uppstående ändknappar, men om stommen således utgör ett arf från forntiden, äro ornamenten af en annan tids smak. Här ligga tvenne armringar af flätad, förgylld silfvertråd, likaledes af ett mönster, som under heden tid icke fanns, här ligga flere fingerringar, af hvilka en är af synnerligt intresse, alldenstund denna form (se figuren å nästa sida) uppenbarligen var under 1300-talet ytterst omtyckt i Sverige. Museet eger af denna typ tolf exemplar, alla sins emellan något afvikande, funna i olika landskap. Vidare förekommer här en silfverskål

med ett svenskt adligt vapen graveradt i bottnen, den s. k. Blå-slägtens, till hvilken hörde t. ex. hr Knut Jonsson, som, efter hr Matts Kettilmundssons aflägsnande, under k. Magnus Erikssons omyndighetstid ledde regeringen, samme man, som k. Birger förgäfves sökt få till medbrottsling i sin våldsåtgärd mot bröderne. Här förekomma flera förgyllda silfverperlor, af hvilka en är här afbildad (se fig. 80). Till sist se vi på de sju skedar, som förekomma i de två af fynden. Skaftet är långt och smalt, afslutadt öfverst med en knapp, nederst med ett drakhufvud, ur hvars mun utgår det fullkomligt cirkelformiga bladet.

79.

Det praktfullaste medeltidssmycke, som museet eger, är det dyrbara guldspänne, som år 1817 hittades i Motala ström. Från en stor slät guldskifva höja sig, till en del på smala stift, först infattade stenar samt heraldiska ornament, (örnar, gripar, lejon), vidare harpyer och fantastiska musicerande qvinnogestalter. Spännet kom upp på en ålref, alldeles kringslutet af dy, rötter o. s. v., hvadan den lycklige fiskaren till en början ämnade kasta åter ned i strömmen hele klumpen och den deri fastnade ålen; emellertid började guldet glänsa fram och han kom snart på andre tankar. Fyndet väckte genast mycket uppseende och man satte det i sammanhang med en sägen, att Linköpings siste romersk-katholske biskop, den myndige Hans Brask, före sin afresa ur landet i strömmen nedsänkt en del af sine skatter. Så mycket rimligare syntes detta antagande, som man gerna antager, att ett sådant spänne näppeligen passat för ett ringare plagg än en biskops guldväfda kåpa.

80.

Fjortonhundra-talet och början af det följande århundradet äro ännu mycket svagt representerade bland museets smycken och finare redskap, nästan uteslutande genom **skedar** och fingerringar. Skedbladen äro nu icke helrunda, utan afsmalnande åt ene ändan, dock icke som våra mot den yttre, utan inåt skaftet, hvilket är kortare än under 1300-talet. Öfverst har det en mångsidig knapp eller en aflång, belagd med prydligt arbetade eklöf; ur dessas toppar sticker stundom fram ett barnhufvud. Bladet är orneradt med graverade ornament, ibland med

figurer, ibland med inskrifter, oftare med meningslösa efterbildningar af sådana.

De vanligaste fingerringarne under denna tid hafva en stor rund framsida bildad af en krans, inneslutande ett par händer, ett hjerta, bilder af Vår Fru med barnet i hel figur eller bröstbild o. s. v. Mot denna midt utvidgar sig den egentlige ringens båda ändar och siras med eklöf e. d. Andra ringar äro jämnbrede och äro i midten försedde med en rund skifva, innehållande i gravyr en bild af Christi hufvud. Ofta hafva ringarne på den inre sidan en mer eller mindre mystisk inskrift såsom *buro berto beriora* eller *Caspar Melchior Balthasar* (de helige tre konungar från Österlandet). Ofta omtalas i testamenten från medeltiden såväl fingerringar, gemenligen af guld, som silfverskedar. I allmänhet torde dock få personer haft många skedar.

Bland prydnader från medeltiden hafva vi särskildt att märka **korsen**, med eller utan bilder af den Korsfäste. Gerna bar man ett kors i ett band om halsen, och i kyrkan fick aldrig på altaret saknas ett kors; i spetsen för de processioner, som förekomma bland den romersk-katholska kyrkans ceremonier, buros ock kors fästade på långa stafvar. Att bära ett kors som smycke kunde icke förefalla de nyomvände mycket underligt; det skulle tvärtom påminna dem om de afbilder af Tors hammare, hvilke man bar som amuleter i band om halsen. Denna Tors hammare — jfr i det föregående figuren å sidan 74 — hade formen af ett ⊥; månget kors, hvilket bars som smycke, saknade den öfversta korsarmen och hade således utseende af ett T. Denna form tillhör dock icke början af medeltiden, utan då voro mera vanliga de likarmade korsen +. Ett enkelt sådant finnes här, bildadt af tre krusade guldtrådar, en lagd midt öfver de två andra, hvardera armen afslutad med tre trådomlagda kulor; denne form tillhör den romanska tiden. Ett annat guldkors från samma tid är en långväga främling; det är funnet i svensk jord, men dess inskrift (å baksidan) på dålig grekiska visar, att det har byzantinsk upprinnelse.

Mången gång bestod korsens helgd icke allenast deri, att de påminte om det heliga; de kunna öppnas i två halfvor och i det inre gömde man en relik. Sådana finnas ock här från olike delar af medeltiden. Här ligger t. ex. ett af silfver från romansk tid, funnet med mynt från sverkerska och erikska ätternas tid. På framsidan se vi den korsfäste Frälsaren, men

icke som vanligt spikad vid korset, utan bunden med vidjor, som utgå från kantlisterna. I dessa slingrande vidjor få vi utan fråga se ett minne af ormslingorna t. ex. på runstenarne. På baksidan finnas bröstbilder af Maria och de fyra evangelisterne. Figurernas linier bestå af niello.

Vid gräfningarna å Riddarholmen för sammanbindningsbanan hittades ett guldkors med tillhörande kedja af fin guldtråd. På den ena sidan ses i gravyr den Korsfäste med öfverskriften Jhesus, på den andra Vår Fru med öfverskriften Maria. Förmodligen har detta kors, som är från slutet af medeltiden, tillhört någon munk i det på Riddarholmen belägna gråbrödraklostret.

Under det detta kors är mycket simpelt arbetadt, visar oss ett annat guldkors från ungefär samma tid ett vackrare prof på svensk arbetsskicklighet. På framsidan är den korsfästes bild i upphöjdt arbete, på baksidan ses gotiska bladornament med spår af emalj-inläggning. Relikerna hafva naturligtvis försvunnit ur alla dessa kors.

Från medeltiden äro så pass många **krucifix** bevarade, att vi kunna urskilja de former, som voro för hvart tidehvarf egendomliga. Under 1100- och 1200-talen var det sed att afbilda Christus som stående på en vid korset fästad skifva, upprätt och med utbredde armar, hvilke äro, liksom vanligen äfven fötterna, med naglar fäste vid trädet. Det är icke den lidande Frälsaren man ville afbilda, utan Konungen, som frivilligt offrade sig. Han har derföre alltid kungakronan på det vanligen något lutande hufvudet, öppna ögon, ett långt nedhängande skynke om midjan och fötterna ställda bredvid hvarandra. Alle desse bilder hafva något stelt uti sig. Prof gifva oss de emaljerade korsen från Södermanland, Vermland, Småland, Bohuslän o. s. v.

Under 1300-talet är det den på korset döde Frälsaren, som afbildas. Armarne hänga ned, kring hufvudet sitter törnekronan, knäna skjuta mycket ut åt höger, midtskynket är vanligen hopbundet med en stor knut på venstra sidan, båda fötterna äro fästa med en spik. Ett prof hafva vi uti det förgyllda messingskorset från Häggeby kyrka i Uppland. På de med liljor afslutade korsarmarne hafva funnits bilder af evangelisterne (blott en finnes i behåll); på baksidan suto grupper af ädelstenar i höga infattningar. Alle stenarne äro borta, men ramarne till ett par grupper äro qvar. På midten af korsets framsida är i metall och emalj utförd en af symbolerna för den lidande

Christus, pelikanen, som med näbben framkallar blodet ur sitt eget bröst.

Under 1400-talet vinnlade man sig om att göra naturtroheten så stor som möjligt. Midtskynket blef mindre; under början af 1500-talet lät man vanligen dess flikar stå rätt ut från sidorna på ett föga naturligt sätt.

På ett par af korsen finnes **emalj**. Färglöst glas förenades med mineraliska färgämnen, pulvriserades, blandades med vatten och ströks så på metallen, som skulle orneras, fastbrändes genom att utsättas för stark hetta i en ugn och polerades.

Emalj fanns redan under den äldre jernåldern, fast mycket sällan. Under den christna tiden blomstrade emalj-industrien i det byzantiska riket och spriddes derifrån till Vestern; så fanns t. ex. vid nedre Rhen en mycket verksam skola. De emaljer, som under denna äldsta tid utfördes kallas émaux cloisonnés. Ytan, som skulle orneras, insänktes och derpå fastlöddes ramar, som bildade konturer för figurerna eller ornamenten, som man ville åstadkomma. I hvart sådant litet rum inlades det fuktade emaljpulvret, som derefter fastbrändes och polerades. Emaljytan är således afbruten af en mängd fina guldlinier. Prof på denna emalj hafva vi på den i midten af salen förvarade biskopsmössan från Linköping; på dennas runda och kantiga metallplåtar förekomma bilder af Christus, apostlarne, englar o. s. v. Arbetet tillhör 1100-talet och är, hvilket särskildt visas af inskrifternas latinska bokstäfver, utfördt i de vesterlänska verkstäderna.

I dessa, vid Rhen och i Frankrike, uppkom en ny grupp af emaljer, de s. k. émaux champlevés. På metallytan bortgraverades allt, som skulle fyllas med emalj, och konturerna till emaljytorna bildades af den qvarvarande metallen sjelf, hvars figurer vanligen voro graverade och, om metallen var koppar, oftast förgyllda. Till denna grupp af vesterländskt ursprung höra de omtalade krucifixen. Till den hör ock det från Spånga kyrka i Uppland inköpta relikskrinet, hvars ekstomme är beklädd med emaljprydda kopparskifvor; man ser på dessa Christus och och Maria, apostlar och englar samt ett ridderligt helgon. Dörren och reliken saknas. Krucifixen och relikskrinet tillhöra 1100-talet, de förra midten, det senare slutet.

Emalj användes äfven under den följande delen af medeltiden, med icke så ofta och den var då sällan så vacker och så rik som under den romanska tiden.

Ett ypperligt prof på den romanska tidens, närmast på 1100-talets, **metallarbeten** lemnar oss det vid ändan af salen uppsatta altar-ornamentet från Broddetorps kyrka i Vestergötland. Altarbordets framsida betäckes af en stor ekskifva (antependium, antemensale), medelst upphöjda ramar delad i flera fält, och klädd med delvis förgyllda kopparplåtar, som äro uppdrifna till figurer eller figurgrupper i hvart fält. I midten se vi Christus, sittande med ena handen upplyftad till välsignelse, i den andra håller Han lifsens bok; nedanför Honom sitta i en lång rad, nederst på skifvan, apostlarne, Hans bisittare i den store sista domen; öfver Honom se vi solen och månen personifierade, åkande i hvar sin vagn. På höger hand se vi i tre rader bilder ur Christi barndomshistoria, bebådelsen, födelsen, de tre österländske konungarnes hyllning, Herodes och barnamordet i Bethlehem samt flykten till Egypten. Å den venstra sidan förekomma bilder ur lidandeshistorien: Jude kyss, Pilati ransakning, fästandet vid och hängandet på korset, uppstigandet ur grafven — Frälsarens högra arm hålles af Gud Faders ur skyn nedsträckta hand — och qvinnornas besök vid den tomma grafven.

Spånga-skrinet är icke det enda reliqvariet (relikgömman) i museet. Vesterås domkapitel har haft välviljan att i museet deponera en **relikgömma**, bildad af en liggande kristallcylinder, uppburen af en kopparställning i spetsbågsstil. Tvenne armbilder af silfver i naturlig storlek hafva inneslutit ben af den h. Eskil och den h. Birgitta. Ett stort, praktfullt kors från 1300-talet, ett byte från det trettioåriga kriget, har öfver Christi hufvud ett litet träkors, hvilket antagligen skall vara en spån af det verkliga korset. Äktheten är naturligtvis tvifvelaktig. Andra reliker finnas, om hvilka icke ens ett sådant omdöme kan fällas, t. ex. denna hand, som blifvit tagen ur relikrummet i Skifvarps kyrkas altare (i Skåne), hvilken helgonhand reducerar sig till att vara bakfoten af en skälhund. I altarbordet fanns ett litet rum för reliker, som täcktes med en stenskifva. Tre sådana finnas här. I öfrigt förvarades relikerna i runda eller sexkantiga koppardosor med högt, spetsigt lock och hög fot; en sådan, från Vestmanland har inskriften SACRARIVM RELIQVIARVM, heligt kärl för reliker. De simplaste relikgömmorna voro små fyrkantiga blydosor.

Men alla kärl af detta utseende voro icke relikgömmor; några användes till förvarande af det invigda nattvardsbrödet. Dessa kärl, kallade **pixider** (i singularis pixis), äro af förgylld

koppar och plägade förvaras i ett skåp i kyrkan; de medtogos när presten gick att besöka en sjuk, och kallades af denna anledning äfven viatica (i sing. viaticum). När nattvarden utdelades, lades brödet, såsom ännu sker i våra kyrkor, på en liten gyllene eller förgylld tallrik, den s. k. patenen.

Alltsedan början af 1300-talet hörde det ock till den katholska gudstjensten att under messan upplyfta och för menigheten visa det invigda brödet. Till den ändan gjorde man ett slags kärl, som kallades **monstranser**. På en hög fot hvilade en upprättstående glascylinder, i hvars nedre del satt en uppåtvänd nymånformig hylsa, i hvilken den runda hostian insattes. Omkring och öfver cylindern anbragtes en luftig byggnad i spetsbågsstil. Ett par sådana monstranser förekomma här.

Patenerna äro, som nämndes, mindre. På kanten fanns nästan alltid ett kors. I midten ses ibland en ingraverad bild af Lammet med korsfanan eller af Christus som verldsdomaren. På en särdeles vacker paten från midten af 1300-talet, tillhörig Vesterås domkyrka, ses i midten en fint utförd bild af Marie kröning.

Kalken består af tre delar, en bred fot, som uppåt afsmalnar, ett skaft med en utvidgning midtpå och en skål. Under den romanska tiden, vanligen äfven under 1300-talet, är foten rund och skaftet cylindriskt, under den följande tiden är skaftet sexkantigt och foten delad i sex rundade flikar. Prof på de olika tidernas smak finnas här. Först t. ex. en stor kalk, funnen i jorden utanför staden Linköping, tillhörig 1200-talet, vidare en rikt förgylld kalk från midten af 1300-talet, från den följande tiden flere, af hvilka den praktfullaste af år 1494 synes vara ett krigsbyte från Sachsen; den är rikt prydd med perlor och stenar.

Sällan lemnades en kalk utan ornament. På hvar enda skulle finnas ett kors utan eller helst med bilden af den Korsfäste. På Linköpingskalken se vi ock Christus på korset mellan evangelisternes symboler i drifvet arbete, som midtlänk i en rad engla- och apostlabilder; derofvanför finnas rika bladrankor, likaledes upphöjda. På Vesteråskalken äro bladpartier ingraverade; på foten äro derjämte fästade små silfverskifvor (icke förgyllda), med fint inristade bilder ur Christi barndoms och lidandes historia; de utgöra således en grupp samman med korsfästelsebilden. På den sachsiska kalken äro bladornament ingraverade; bilder saknas utom korsfästelsebilden, hvilken

är så mycket rikare utstyrd. De tre kalkarne visa mycket tydligt, huru olika man under 1200-, 1300- och 1400-talen behandlade bladranksornamenten. Från skaftets midt utgå vanligen sex knoppar, först runda, sedan kantiga och då ofta emaljprydda ytterst, innehållande hvar sin bokstaf af ordet ihesus. Kring foten läses vanligen en inskrift, t. ex.

DE VERA VITE
FERT HOC VAS POCULA VITE

d. ä. af det sanna vinträdet bringar detta kärl lifvets dryck.

Som kalken under den katholska tiden var bestämd allenast för presterskapet, gjordes skålen vanligen mycket liten, hvilket i de flesta fall vållat de gamle kalkarnes undergång; våra protestantiska församlingar behöfde en vida större kalk. Äfven skålens form förändrades under århundradens lopp: jfr t. ex. de tre här omtalade kalkarnes. Den förstes har nästan halfcirkelformig genomskärning, på den andres äro sidorna mindre bugtiga, mynningen är icke vid och skålen icke hög, på den tredje är skålen högre, har raka sidor och är upptill mindre vid.

En praktkalk eller snarare en praktfull relikgömma med skål af en enda agat, tagen i ett bajerskt kloster 1632, finnes här. Foten af blekt förgyldt silfver är från 1100-talet, de rikt förgyllda beslagen kring sjelfva skålen och det kronlika locket äro ungefär 200 år yngre.

Äfven andra **kärl**, hufvudsakligen kyrkliga, förvaras i museet. Den katholska kyrkan inviger medelst bestrykning med helig smörjelse, den nyfödde, den konfirmerade och den, som ligger på dödsbädden. Här finnas två kärl (s. k. **chrismatorier**) med tre rum för de tre slagen oljor.

Under gudstjensten och äfven i privathus förekommo ofta tvagningar, för presten under messan, för gästen som trädde in i huset, för alla som deltagit i måltiderna; det sistnämnda var så mycket nödigare, som den tiden fingrarne fingo göra tjenst som gaffel. Sådana **vattenkärl** (lavatorier) hade ibland ganska fantastiska former, t. ex. det å nästa sida afbildade i lejongestalt. Andra hängde och hade pip åt två sidor, så att man kunde efter behag hälla ut vattnet åt höger eller venster. Andra större kannor hade i nedre framkanten en pip ofta med ornerad omgifning, ett lejongap e. d.

I det dagliga lifvet förekommo mycket ofta **tennkärl.** Här finnas af tenn några stora kannor samt dessutom två dryckestop, det ena högt och smalt, från 1400-talet, funnet i Skåne, det andra, mera klumpigt från 1500-talet, fordom till-

hörigt guldsmedsgesällerne i Söderköping. På båda äro samma helgonfigurer äfvensom likartade ornament inristade; de på det skånska äro vida bättre än de på det andra.

Till kärlen få vi ock räkna de vida och låga **skålarna** af silfver med pressade eller graverade ornament samt **dryckeshornen.** Af de senare finnas här tre, ett rödmåladt af horn med metallbeslag kring kanten, ett mindre af horn med kantbeslag och med fot i form af en liten byggnad. Det tredje är skuret i trä; spetsen, afslutad med ett djurhufvud, förenas med mynningen medelst en väl skuren grip. Detta sistnämnde horn är afbildadt i Rudbecks Atlantica.

81.

Temligen väl försedt är museet med **rökelsekar** — locket lyftes upp, i bottnen inlades glödande kol och rökelsekornen, karet svängdes hastigt af och an, under det man höll i kedjorna, och den välluktande röken gick ut genom de många hålen.

I munken Theophils redogörelse för tillverkningen af hvarjehanda kyrkliga föremål (från 1100-talet) nämnes, att öfverst

på rökelsekarets lock borde finnas en bild af det himmelska Jerusalem, hvilket vanligtvis afbildades som en hög byggnad, omgifven af vexelvis runda och fyrkantiga torn; på de half-runda, uppstående skifvorna vid nedre kanten borde finnas de fyra evangelisternes sinnebilder, engeln, lejonet, oxen och örnen. På de motsvarande skifvorna på karets underdel borde finnas afbildningar af de fyra paradisfloderna, hvilka plägade återgifvas som liggande män, hvar och en med en kruka vid sidan, ur hvilken vatten strömmar. — Ett sådant rökelsekar finnes här, kommet från en kyrka i Vestergötland; det visar, huru samma seder, samma åsigter gjorde sig gällande äfven i de minsta ting inom den gamla romerskt-katholska kyrkan i vesterlandet. I allmänhet äro dock rökelsekaren af simplare arbete.

De flesta höra till romansk tid. Dock finnas här äfven några från gotisk tid, med spetsbågsmotiv och med gotiska bladornament. De senare hafva af alla den behagligaste formen.

På arbeten af **ben**, elfenben och valrosstand är museet ganska fattigt. Här finnas dock ett par kammar, knifskaft, utskurna till form af en drottning, som på handen håller sin jagthök, ett par schackpjeser, (ridande figurer); dessa sistnämnde höra till romansk, knifskaften till gotisk tid.

I svensk jord lär vara funnet det stora **jagthornet** med djurfigurer inom rundslingor; det tillhör första början af medeltiden. Här förvaras vidare afgjutningar af tvenne horn. Det ena, tillhörigt hr grefve A. Bielke, med prydliga ornament, fantastiska djur och en sköld med det norska vapnet, är från första början af 1300-talet. Det andra, förvaradt i museet i Gotha, har synnerligen väl skurna framställningar af en jagt, ett tornerspel, den h. Georgs kamp med draken och Ivan lejonriddarens befriande af lejonet, som sedermera följde honom och gaf anledning till hans tillnamn. Detta horn, som lär vara funnet i södra Italien, har, att döma efter de på silfverinfattningen förekommande vapnen, tillhört dr. Dorothea, k. Kristiern I:s gemål, hvilken år 1488 företog en vallfärd till Rom.

På arbeten i **läder** är museet ytterligt fattigt — det finnes icke mer än fodralet till en af smörjelsedosorna samt en broderad stöfvel, hvilken uppgifves hafva tillhört biskop Brynjolf i Skara † 1317. I fotografisk bild och teckning är här återgifvet det s. k. kronfodral af pressadt läder med inpressadt aftryck af Birger jarls sigill, som förvaras i en enskild samling

i Hannover. Försök hafva blifvit gjorda att införlifva detta för vår medeltid så vigtiga föremål med Statens Historiska Museum, men de hafva ännu icke ledt till något resultat.

Om **klädedrägten** under medeltiden lemna oss bilderna och målningarna i nästa sal någon föreställning; här finnas några sydda och broderade föremål af kyrklig bestämmelse.

Det äldsta är ett antependium (antemensale) från Biskopskulla kyrka i Uppland. På ett tygstycke (icke det ursprungliga) sitta tre rader af runda medaljoner, åtta i hvar rad, ytterst i hvar medaljon går en förgylld rand med en inskrift, midtpartiet visar på silfverbotten allahanda figurer broderade i guld och silfver, ansigtsdelar och händer hafva haft en naturlig färg, men tråden har under tidernas lopp lidit skada och man ser nu rödt bottentyg. De stela figurerna, kostymen, bokstafsformerne — allt hänför detta broderi till 1100-talet.

Till 1300-talet hör ett broderi på siden, framställande den år 1248 halshuggne Holmger Knutsson, som föll för sin delaktighet i ett uppror mot sin frände k. Erik och dennes högra hand jarl Birger. Den broderade sidenduken har sutit öfver Holmgers graf i Sko klosterkyrka, och det är mycket troligt, att broderiet blifvit utfördt af klostrets nunnor.

I öfrigt måste man akta sig för den vanliga föreställningen, att alla kostbara sömnader och alla broderier, således alla messkläder, äro klosterarbeten; äfven de verldsliga damerna broderade för att med sina händers verk pryda kyrkan och hennes prester, det fanns t. o. m. i städerna en särskild grupp af handverkare, som kallades perlstickare.

Till 1400-talet hör en dyrbar biskopsmössa från Linköping, hvars emalj-ornament redan blifvit omtalade. Men dessa måste ursprungligen, hafva sutit på en äldre mitra, ty den, som vi här hafva under ögonen, med hennes perlbroderier o. s. v. tillhör, att döma efter arbetet, 1400-talet; hon har ock nederst å det ena bandet ett Vasa-vapen, antagligen Linköpingsbiskopen Kettil Karlssons, hvilken vi af historien känna som k. Karl Knutssons envise motståndare.

De öfriga kläderna äro dels messhakar, dels kåpor, som begagnades af prester vid högtidliga processioner; de tillhöra alla slutet af medeltiden. Tyget består af siden eller sammet med inväfd förgylld silfvertråd; tyget pryddes alltid af rika ornament, i den äldsta tiden oftast med fantastiska djurbilder, mot slutet af medeltiden oftast med motiv lånade ur växtverlden.

På messhakens ryggstycke, ibland äfven på framstycket, finns ett stort kors broderadt, på kåporna gingo broderier längs hvardera framsidan och sådana betäckte vanligen äfven den midt bak nedhängande kragen. Broderierna visa såväl enstaka figurer som hela grupper, alla utförda på linne med platta stygn, än direkte på samma duk, än på lösa stycken, hvilka sedan fastsyddes på den egentliga duken. Då man icke använde stramalj, kunde man på det finaste — och man gjorde det med beundransvärd skicklighet — återgifva menniskogestalterna, gifva dem mjuka former och uttrycksfulla ansigten. Sådana loford kunna visst icke gifvas åt alla de här förvarade messkläderna; kåpbroderierna från Folkärna kyrka i Dalarne, som ega stort intresse genom de bland dem förekommande sköldarne, hvilka föra den gamle hr Sten Stures och fru Ingeborg Åkesdotters vapenbilder, äro att anse som ett arbete under medelmåttan.

Med skäl har man kallat medeltidsbroderierna målningar utförda med nål. Mot slutet af medeltiden nöjde man sig icke dermed, utan ville äfven, något som visserligen icke är att godkänna, med sina broderier efterhärma reliefskulpturer, hvilket skedde dermed att de broderade figurerna uppstoppades med linneklutar och således gjordes upphöjda. I allmänhet äro sådana bilder ganska klumpiga.

Bottnen ornerades på ett ganska prydligt sätt medelst silfver- eller guldtrådar, som lades parallelt öfver den yta, som skulle täckas, och fästades två och två medelst stygn af (oftast) rödt silke, och vanligen afpassades stygnen så, att de tillsammans bilda lineära figurer, spetsiga rutor e. d. Sådant kan ses å alla de här uthängda messkläderna.

Till sist må nämnas en stor duk eller tapet, knuten ock delvis trädd, med en mängd danska medeltidsvapen (1500-talet). Duken har från Skåne kommit till museet.

Äfven om **vapendrägten** få vi i denna sal upplysningar. Här skola vi till en början se på de delar af rustningar, som museet eger i original. Här finnes en hjelm, en s. k. salad från 1400-talet. Det är denna, som under k. Erik den XIV:s tid togs af Svenskarne i Trondhjems domkyrka, der han föregafs vara den helige konung Olofs; det är dock godt fyra århundraden mellan den h. Olofs och hans föregifne hjelms tider. Under hela medeltiden användes kläder af sammansatta jernringar, ännu under 1300-talet utgjorde de de vigtigaste vapenplaggen; under 1400-talet spelade de en mindre vigtig rol,

emedan man den tiden gjorde den egentliga rustningen af stålskifvor. Ett par fullständigt bevarade ringskjortor sitta här. En tredje ligger i samma skåp hoprullad, funnen under en sten på ena stupningen af Kongslena-berget i Vestergötland. Det är icke omöjligt, att hon tillhört någon, som flyktat ur slaget vid Lena af är 1208 och under flykten känt sig besvärad af den tunga jernskjortan. I öfrigt finnas här sporrar från olike delar af medeltiden.

Svärden under denna tid voro ganska ansenliga, breda och långa med försvarliga parerstänger, ofta med nedböjde ändar. Ännu under 1300-talet var kaflen måttligt stor, så att den runda och platta knappen nätt och jämnt stack utanför handen. Under den senare tiden gjordes kaflen mycket lång, så att han lemnade utrymme för båda händerna, ehuru svärdet ofta, af ryttare vanligen, fördes allenast med den ena handen.

Bågarne under medeltiden voro af tvenne slag, simpla bågar, bestående af det böjda trädet och strängen, och armborst som dessutom voro försedda med skaft. I allmänhet voro armborsten hårdspända; strängen var icke sällan sammanvriden af ståltrådar. För att spänna armborstet vände man dess öfverdel mot marken, skytten satte sin fot in i en ytterst sittande ring, fäste en domkraft vid skaftet, med hake om strängen, och vefvade till dess strängen kommit att hvila på det rätta stället. Ett par sådana domkrafter ligga i samma skåp som sporrarne.

Till de kanoner, som under medeltiden användes, hade man kulor af sten, somliga af något mer än en knytnäfves storlek, andra åter mycket ansenliga. Prof på sådana finnas här.

År 1434 förstörde Engelbrekt Engelbrektsson ett fäste på en ö i Bolmen kalladt Piksborg. Platsen inom murarne är nu odlad och vid gräfning derstädes har man funnit hvarjehanda föremål, till en del upplysande 1400-talet krigsbruk — större och mindre knifvar, piluddar, sporrar med skarp vinkel (den s. k. tyska modellen); dessutom ett ljuster, en grof dörrhake och en stor nyckekylt samt flera små hänglås. Liknande fynd äro gjorda bland lemningarna af det år 1517 förstörda Stäkets slott i Uppland; deribland må särskildt nämnas kanonkulor, större och smärre, af sten och stycken af glaserade stenkärl, hvilka brukades mot slutet af medeltiden. Då man funnit stycken af sådana bland byggnaderna vid Björkenäs invid Kalmar, visar detta otvetydigt, att den der förekommande an-

läggningen icke varit det gamla Birka. Minnen af ett fredligare lif hafva blifvit uppgräfda bland ruinerna af Vårfruberga kloster på Fogdön, kammar af jernbleck, små saxar af den under forna tider vanliga och ännu för ullklippning använda formen, en liten sked af 1400-talets form, en fingerborg, stycken af målade glasfönster o. s. v.

Af **byggnadslemningar** har museet ännu icke många; prof finnas allenast af orneradt tegel från fönsterramverk och af de långa kullriga takpannorna. I öfrigt förtjenar särskild uppmärksamhet en tegelsten från Lösens kyrka i Blekinge som har den egendomliga inskriften

ᛂᚴᚮ ᛋᚢᛘ ᛚᛂᛒᛂᛋ
ego sum lapes

eller lapis, hvilket betyder: jag är en sten — inskriften ristades naturligtvis före stenens bränning; vidare en sten, tagen ur den n. v. Riddarholmskyrkans, den f. d. gråbrödrakyrkans gamla under k. Magnus ladulås uppförda del och visande konturteckning af en drottning — när den klene artisten kom till ansigtet afstod han från försöket att derå anbringa några drag; och slutligen en bit af en bjelke som sutit i Önums kyrka i Vestergötland, i hvilken bit förekommer en temligen otydlig runinskrift. Jag hoppas att samlingen af hithörande föremål snart skall kunna riktas.

Vi öfvergå nu till profven på **skrifkonsten**. Under medeltiden skref man icke så ofta och så mycket som nu. Materialet var dyrbarare, skrifkunnigheten och skriffärdigheten icke allmän. Bläcket förvarades ofta uti något som efter ordalydelsen var ett bläckhorn — ett kort kreatursborn, som man höll i handen eller satte i ett hål i bordskifvan. Man skref med rörpennor eller gåspennor. Under äldsta tider skref man alltid, under den följande tiden ofta, på fint beredda, glättade skinn; men äfven på det mest glättade pergament var det omöjligt att skrifva en löpande skrift som på vårt papper, utan man måste pränta hvar särskild bokstaf. För att minska mödan och vinna tid använde man en mängd förkortningar, som antyddes med vissa bestämda tecken och således i de flesta fall icke beredde eller bereda den läsande, om han allenast har någon vana, en nämnvärd svårighet.

Det första i Sverige skrifna dokument, som blifvit till våre dagar bevaradt, skrefs under k. Karl Sverkessons och erkebiskop Stefans tid d. v. s. under något af åren 1164—1167. Det första ännu bevarade pappersdokumentet är från år 1345.

Bland bref från medeltiden äro särskildt att märka påfvebrefven eller de s. k. bullorna; en sådan är här framlagd. Pergamentet är i henne mycket fint och hvitt, bokstäfverna sirligt präntade. Namnet bulla tillkom egentligen det runda under brefvet fästade blysigillet, med apostlarne Petri och Pauli bilder å ena, påfvens namn å andra sidan — två sådana bullor är här framlagda bredvid det nyssnämnda påfvebrefvet — men öfverflyttades sedan till hela brefvet.

Vanliga bref eller dokument skrefvos på en fyrkantig pergaments- eller papperslapp, vanligen icke större än att den helt fylldes af skriften. Från nedre kanten voro utklippta eller genom hål i nedre kanten voro trädda pergamentsremsor, på hvilka vaxsigillen hängde. När biskop Hans Brask, som det berättas, då han skulle besegla domen öfver erkebiskop Gustaf Trolle, under sigillet lade en protest "härtill är jag nödd och tvungen", skref han dessa ord antingen på sjelfva remsan eller på en liten lös remsa, som han lade jämte denna. Kring remsan klenades vax och i vaxet aftrycktes sigillet. Biskopen kunde vara viss, att äfven om ett rykte skulle hafva spridt sig om denna hans sluga åtgärd, ingen allraminst hr Sten skulle vara hugad att bryta sönder sigillet för att efterse, om lappen verkligen fanns der, ty i samma ögonblick som sigillet var brutet, var biskopen fri från all delaktighet i domen — och det var just detta han vid tanken på en möjligen stundande efterräkning önskade. Under medeltiden — vi kunna dock undantaga hennes allra sista del — var det nämligen icke bruk att underteckna ett bref, utan stod brefskrifvarens namn i begynnelsen, och det var då allenast genom sigillet eller sigillen, som ett bref vann laga kraft. För att skydda dessa sydde man ofta kring dem lärft- eller yllepåsar. Om ett bref skulle sändas till en annan, veks sigillremsan så, att sigillen kommo in i sjelfva brefvet, som lades i två eller flera veck och sammanhölls genom ett omkindadt snöre.

Då de fleste icke hafva varit i tillfälle att läsa medeltidsbref, meddelar jag här ett, på måfå taget bland de i lådorna utlagda profven. Allt som i detta bref är skrifvet medelst förkortningar är här tryckt med kursiv stil. Det nyckfulla begagnandet af skiljetecken och af större bokstäfver är troget återgifvet. Då den gammalmodiga svenskan torde för mången läsare bereda svårighet, bifogar jag några anmärkningar. Brefvet lyder så:

Alla the men Som th*æ*tta Breff Höra æll*e*r See Helsar

jac Birgitta philippus dotther winlica meth gudh. kungør jac oc kennis openbara meth thesso myno nerwarande opna breffue Swa wel for thøm som effter konna komma som for thøm thær nw æræ, Mik hafua meth kerlik oc gothwilia helbregh[d]a oc berathno moothe[1] wnt[2] oc giffuit mynom kæra ælskelica hosbonda henning vanderly. om han myno liifue længre leeffuer oc barnløøs at skiliomps[3]. alt mit gothz løst oc fast mynna[4] oc mera huat thæt helzst nempnis æller nempnas kan, ther mich i thesse wæreldh meth rættæ til høre oc til høra kan engo wndan takno[5], at haffua oc brwca sigh til gaghn oc vppehelde Swa længe som han leefuer Meth Swa dana forskæl oc wilkor At nar gudz natha wilie til sigher at fornempde myn kære ælskelike hosbonde aff thesse werældh lither oc døther blifwar tha skal thesse forscrifna gafwa inga længre macht haffua at standa, wtan genstan strakx fri oc ombeworna, oplatas oc antwardhas rættom erwingom[6] til thes mere wisso stadhfestilse oc bætre forwaring tha lather jac fornempda Birgitta Philippus dotther mit jncigle meth wilia oc witzskap hengis for thætta breff oc bethis jac til witnisbyrdh welborna manna jncigle Swa som ær pether vlff eggerth vanexen jacob drake jenis thrwitssons, Scriptum Stocholm Anno dominj M° cdxxtercio feria tercia proxima post dominicam quasimodo geniti jn testimonium premissorum.

På de från brefvet nedhängande remsorna sitta fem sigill, hvilka enligt inskrifterna tillhört hustru Birgitta Filipsdotter, Peter Wulf, Eggert van Ekesen eller Exen, Jacob Drake och Jon Troson (Jöns Troedson). Hustru Birgittas man väpnaren Henning van der Ly nämnes i flera dokument från början af 1400-talet.

Då man fann det besvärligt att medelst skrifning mångfaldiga böcker i så stor skala, som det ständigt växande läsbegäret kräfde, uppfanns och utbildades småningom botryckarekonsten. Från Tyskland kommo tryckare och typer till Sverige på 1470-talet; den äldsta i Sverige **tryckta bok** man känner, är en redogörelse för de undersökningar, som gjordes angående den h. Katarinas, den h. Birgittas dotters, lefnad och verksamhet, innan hon blef kanoniserad. Af denna bok ligger här en fotolithografisk kopia.

Äfven ligga här några blad ur messböcker med fyrliniga notrader.

---

[1] berådt mod [2] unnat [3] om han öfverlefver mig och vi skiljas (genom min död barnlösa) [4] mindre [5] intet undantaget. [6] Här skulle finnas punkt.

I samma bord som dessa bref o. d. ligga äfven sigill, dels original i vaxaftryck, dels stampar med moderna lackaftryck vid sidan, dels kopior af aftryck, galvanoplastiska o. s. v.

Sigillen äro i flera afseenden af mycket stort intresse. Först och främst visa de, huru sigillgravyren utbildade sig i Sverige från senare hälften af 1100-talet intill medeltidens slut. Från den första perioden går gravyrkonsten framåt ända till midten af 1300-talet; hur väl man den tiden förstod att arbeta visas af k. Birgers här framlagda vaxsigill. Derefter sjunker konsten, gravyren blir mindre skarp, figurer och bokstäfver sämre. Dock vitna redan k. Kristiern I:s och k. Karl Knutssons sigill om ett nytt framåtskridande, hvilket dock aldrig hann till den finhet som 1300-talets gravörer ådagalade.

Derjämte gifva sigillen värderika upplysningar, i det man genom deras vapenbilder får bestämda vitnesbörd om våre frälsemäns slägtförhållanden, något som är så mycket vigtigare som under medeltiden tillnamn ytterst sällan begagnades, hvadan det, om icke vapenbilderne funnes, vore nästan omöjligt att skilja liknämnde personer.

Till sist lemna oss de bilder, som i sigillen förekomma, värderika bidrag till vår medeltids kulturhistoria. Öfver detta kapitel förekommer en bild af Birger brosa, jarlen som under 1100-talet så mäktigt ingrep i Sveriges öden. Originalet förekommer på ett sigill. Vi se att jarlen hade hjelm med en derifrån nedgående ribba, som skyddade näsan, samt en brynja af läder, tyckes det, belagd med korsade remmar.

Den å nästa sida stående figuren visar oss hertig Valdemar, k. Birgers broder, som fann sin död i Nyköpings slottsfängelse. Han har en rikt prydd hjelm, en ringbrynja och ringbyxor. Han liksom hans häst bära tygkläder, på hvilka hans vapen, lejonet öfver de tre strömmarne — Folkungavapnet, hvilket sedermera antogs vara Göta rikes vapen och som sådant ännu förekommer i vårt riksvapen — är broderadt. Originalet förekommer på ett sigill.

Mot slutet af medeltiden, då man i Sverige reste sig mot unionskonungarne och till den ändan anslöt sig till de fosterländska minnena, framhöll man med mycken ifver den h. konung Erik. Hans hufvud fick plats på Sturarnes mynt, hans bild insattes i rikssigillet. Den s. k. riksklämman i silfver med bilden af den h. Erik förvaras här i museet och denna bild återgifven vid slutet af kapitlet visar, hur en riddare under Sturarnes tid var klädd i stål från topp till tå. Ringbrynjan

spelar nu en mycket underordnad rol; hon sticker fram under nederdelen af bröstharnesket.

Här förvaras ock några **dopfat** af messing, ehuru de tillhöra en senare tid, 1500- och 1600-talen. De allra flesta äro af tyskt ursprung. På många af dem förekomma rader af tecken, hvilka vid första ögonkastet tyckas vara något underligt formade bokstäfver, men som intet annat äro än godtyckliga figurer. I många svenska kyrkor finnas ännu dopskålar af detta slag. Det vore af stort intresse, om man kunde i svenska statens museum förena dem, som äro af bestämdt svenskt ursprung.

82.

Det har af gammalt varit vanligt att framställa medeltiden som en tid af mörker och barbari, föga värd vårt bildade tidehvarfs uppmärksamhet. Vandringen genom denne sal har lärt oss att skåda in i medeltidens lif; särskildt kunde vi här studera medeltids-arbetets historia. Vi sågo först, att den "mörka" medeltiden var så pass full af lif, att vi äfven i de minsta föremålen kunna följa en ständigt

fortgående utveckling, vi finna här som i andra mera aktade perioder ett stigande och ett sjunkande, men icke ett ovisst famlande, utan en utveckling i en bestämd riktning. Icke ens sjunkandets tid är ovärdig vår uppmärksamhet, ty under det somt sjunker vaknar annat till lif, hvilket, under medeltiden fostradt, slår ut och blommar under ett följande tidehvarf.

83.

84.

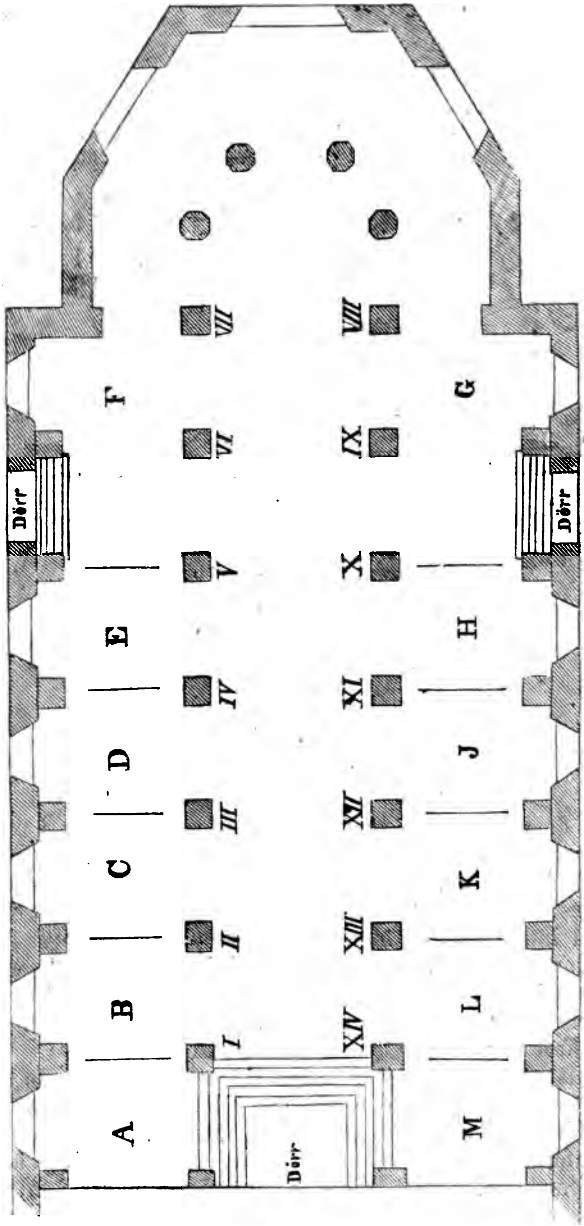
Medeltiden.

II.

Djupa salen.

I denne sal, som medelst två pelarrader delas i tre skepp, och som derigenom får ett visst tycke af en kyrka, äro större hufvudsakligen kyrkliga föremål från medeltiden uppställda, för det mesta sådana som tillhöra de bildande konsternas områden. Då vid inflyttningen i den nya museibyggnaden högst få af de nu i denne sal förvarade föremålen tillhörde museet, kunde ingen chronologisk anordning genomföras. För lättande af öfversigten meddelas å nästa sida planen af salen, till hvars bokstäfver och siffror jag i det följande hänvisar.

Att våre fäder under heden tid arbetade inom de bildande konsternas område är obestridligt; i blothusen voro ju t. ex. snidade bilder af gudarne uppställde. Men om de voro illa eller väl utförde, kunna vi nu ej döma, ty desse bilder äro spårlöst försvunne. Visst visas i Uppsala domkyrka en stympad

A
B
C
D
E
F
G
H
J
K
L
M
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
Dörr
Dörr
Dörr

träbild, som föregifves vara återstoden af en Torsbild från Uppsala gudahus, men det är uppenbarligen resten af en Christusbild icke ens från medeltidens första århundraden.

Visst förekomma på en mångfald af smycken från hedna tiden prydliga ornament, men de kunna näppeligen hänföras till konstens område. Till detta kan räknas allenast en grupp af föremål, de redan omtalade bildstenarne från Gotland med reliefskulpturer, som uppenbarligen framställa hedniska ämnen. Men de stå som konstverk icke synnerligen högt. Man ristade i stenen figurernas konturer och mejslade sedan bort det öfversta af de mellanliggande ytorna; figurerna ligga således i ett högre plan, men de äro fullkomligt platta.

Det var kalkstenens mjukhet, som föranledde detta aflägsnande af mellanytorna. På svenska fastlandet åstadkom man äfven, i synnerhet under christendomens första tid, konturteckningar i stenhällar eller stenblock, men stenens hårdhet medgaf icke något sänkande af det helas grundplan. Det är på runstenarne vi finna dessa figurteckningar; de äro dock icke å dem så vanliga som ornamentsteckningarna, ormslingorna o. s. v. Emellertid, då man i mjukare stenarter åstadkom reliefskulpturer, är det högst sannolikt, att man i Sverige höljde trä-ytor med upphöjda bildgrupper hvilket de isländska sagorna omtala för andre delar af Norden. Men af dessa träsniderier, liksom af gudabelätena, har intet blifvit intill våre dagar bevaradt.

När christendomen under loppet af det elfte århundradet begynte slå fasta rötter i Sverige, kommo från utlandet prester och med dem bekantskapen med den i utlandet redan några århundraden gamla christna konsten, hvilken i öfrigt anknöt sig till den ännu äldre antika konsten och särskildt från denna lånat sin technik. Urgammal var sålunda i södra Europa konsten att med murbruk sammanfoga stenar till store byggnader. I Norden byggde man af trä, till dess man för den christna gudstjensten började uppföra kyrkor af sten, af kalk- och sandsten, der sådant kunde skaffas, annars af gråstensblock, senare äfven af tegel. Skulpturen och måleriet i Sverige — ty vi kunna antaga att våre fäder i heden tid icke voro alldeles obekante med målning, de förstodo åtminstone att färglägga ytor — fingo med christendomen nya motiv, en mängd förebilder och en uppöfvad technik.

Vi skola nu följa utvecklingen, så godt sig göra låter, chronologiskt.

Romanska perioden och öfvergångstiden.

(1050—1300).

Att frambringa rika **ornament** förstod man i Sverige äfven under heden tid och under den christna bibehöll man i någon mon de gamla motiven. Vi se det t. ex. på de under salens chorfönster uppsatta styckena af snidade ekbjelkar från Vrigstads kyrka i Småland. Det inre af kyrkan var siradt med målningar, hvilka till innehåll, framställning, ornamentik visa sig varit alster af en främmande, till Norden öfverflyttad konst. Andra snidade plankor finnas i afdelningen F, af hvilka den ena, från Blomskogs kyrka i Vermland, har ungefär samma åldriga charakter som de från Vrigstad. Öfver allt se vi ornamenten jämnt upphöjda öfver grundplanet; på den sist omtalade bjelken äro de upphöjda banden ornerade.

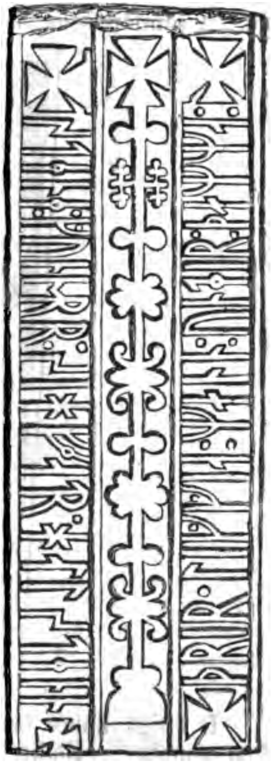
Man är derigenom berättigad att i sammanhang med dessa sniderier nämna en viss grupp af **smidesarbeten**, som här representeras dels af en sakristiedörr från Högby kyrka i Östergötland (H) dels af en kista från Voxtorps kyrka i Småland (F). På trädet äro här nämligen fästa ornament bildade af platta jernband, hvilka liksom de upphöjda partierna å Blomskogs-bjelken äro ornerade — här med rader af inhuggna streck, som följa bandens kanter; dörren har dessutom öfver trät, under jernbeslagen, en beklädnad af läder, som ännu är delvis bevarad. På dörren förekomma allenast lineära ornament, hvilka äro af så mycket större intresse som de hafva en fullkomligt inhemsk prägel d. v. s. vi återfinna dem icke i mellersta och södra Europa. På kistan förekomma äfven figurliga framställningar. Vi se der en jagt af hjort och hare (?) m. m.

Äfven å **grafstenar**, förnämligast i sådana trakter der lättarbetade stenar funnos att tillgå, finna vi enahanda ornamenteringssätt. I synnerhet i det gamla Skara stift, hvilket utom Vestergötland omfattade Vermland och Dal, äro sådane grafstenar vanlige, och de förekomma der under fyra olika former, alle representerade i museet.

1. Öfver grafven lades en ganska bred häll, vidast något nedanför öfre kanten, vanligen med skråkant på sidorna. Midt-

på finnes vanligen ett kors i upphöjdt arbete och vid dess sidor löpa någon gång ornamentsrankor. Allenast en sådan sten finnes i museet och den, genom långvarig frätning af luft och fuktighet, temligen otydlig; han är skänkt till museet af Valtorps församling i Skara stift.

2. Stenen fick mindre dimensioner, blef i synnerhet smalare och kullrig eller ryggad; han hade en menniskas längd och skulle tydligen ligga längs öfver den begrafnes kropp. Vid stenens båda ändar sattes stenstoder, öfverst försedda med hvar sitt kors, hvars vinklar äro utfyllda med cirkelsegment. En sådan grafvård, från Vrigstad i Småland, finnes här (E). Af detta slag äro de grafvårdar på Husaby kyrkogård i Vestergötland, hvilke utan minsta skäl pläga kallas Olof skötkonungs och hans gemåls; de äro åtminstone 100 år yngre än hans tid. Det är i öfrigt alls icke säkert, att Olof begrofs i Husaby.

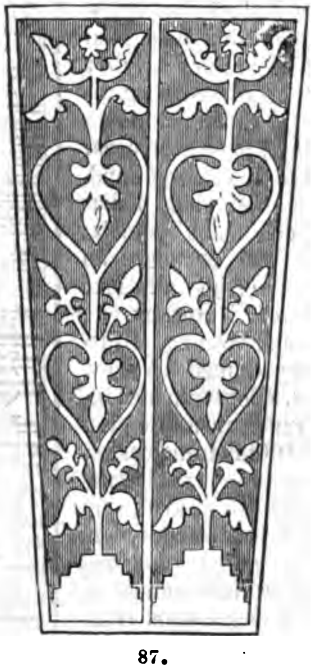

86.

3. Stenens öfveryta är tresidig. Midtdelen är vanligen prydd med ett kors, eller en ornamentsrad, sidoytorna med inskrifter antingen i runor, inristade eller upphöjda, eller med 1100talets majuskler. På en sådan från Ugglums kyrka i Skara stift läses (se figuren) en runskrift, som skrifven med vanliga bokstäfver lyder: Thrir liggia mænn under thæmma stene Gunnarr Sihfatr Hallstenn d. ä. Tre män ligga under denne sten, Gunnar, Sigfat och Hallsten. På en annan från samma kyrkogård läses först med runor och sedan med majuskler Reginmot let gera hvalf ifir Gunnar Esbeornarson d. ä. Reginmund lät göra hvalf öfver Gunnar Esbjörnsson, samt vidare Haraldus me fecit magister d. ä. mäster Harald gjorde mig. På en grafsten af samma slag från Valtorps kyrkogård läses äfven till sist Haraldus me fecit. Denne mäster Harald var tydligen en mycket anlitad stenhuggare; en sten, som nämner sig hans verk,

förekom fordom äfven på Slöta kyrkogård i Skara stift. Denne mäster Harald, en man med nordiskt namn, lefde tydligen under en tid, då man om hvartannat begagnade runor och de från utlandet lånade majusklerna.

4. Grafhällen gjordes helt tunn och sirades med ett kors eller med en bladranka eller med tvenne, som åtskiljas af en list. Af detta slag, som i Vestergötland är mycket allmänt, eger museum allenast ett exemplar, med en ranka; här afbildas för jämförelsens skuld en annan med tvenne.

87.

I öfrigt finnes här en ganska märklig grafvård, som fordom funnits i Botkyrka (Botvids kyrka) i Södermanland och arbetats till minne af den h. Botvids broder Björn, hvilken på sin och broderns fädernegård Hammarby uppförde en kyrka, som vigdes till broderns heder. Den af ett massivt stenblock uthuggne vården har form af en kyrka (med något bugtig ryggås) och med halfrundt chorutsprång i den ene ändan. På takkammen finnes en runinskrift, som nämner att vården var satt öfver denne Björn, på de sluttande takytorna förekomma rika

slingsirater, på sidoväggarna förekomma figurer, som spelade en stor rol i medeltidens symboliska bildspråk, sfinxer o. s. v. samt en framställning af uppståndelsen, Christus i midten med korsstaf och vid sidorna en engel som blåser i horn, döda som uppstiga ur grafvar samt tre par af tillbedjande; på den ena sidan, öfver uppståndelsescenen, läses derjämte i prydliga majuskler* den delvis rimmade inskriften QVI LEGET ET NESCIT VIR NOBILIS HIC REQVIESCIT SIT MVNDVS SORDE BIORN DIC TV XPE** PRECOR TE. d. ä. För den som kommer att läsa och icke vet: här hvilar en ädel man. Säg du, Christus, jag beder dig: var ren, Björn, från syndens orenhet. — Björn lefde ännu år 1129. Vi kunna således hänföra detta prydliga arbete till midten af 1100-talet. Denna grafvård är derför af intresse, att han är det första föremål vi under vår vandring här sett, som har reliefbilder med verklig modellering.

88.

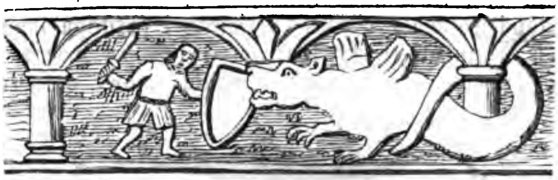
Till denna grupp af tidiga skulpturer få vi ock räkna **dopfuntarne**, som bestå af en oftast rund skål, ett mellanstycke

---

* Då tryckeriet icke eger typer, som troget återgifva de gamla bokstafsformerna måste här vanliga stora bokstäfver användas.

** XPE är en vanlig förkortning för Christe. XP äro begynnelsebokstäfverna af det grekiska ordet ΧΡΙΣΤΟΣ.

och en föt. De flesta hafva i skålens botten ett hål, som går igenom hele den nedre delen och genom hvilket dopvattnet, när det ej mer skulle begagnas, fick gå ned i kyrkans grundvalar. Ofta

89.

är skålen ornerad än med rika rankornament (se fig. å föreg. sida), än med scener ur bibliska historien, än med mystiska djurfigurer, än med symboliska bilder t. ex. riddare, som strida mot

90.

drakar (se fig. 89) centaurer o. s. v. De många dopfuntarne af detta slag visa, huru en ny krets af tankar och föreställningar upptog och beherrskade sinnena. Här afbildas tvenne dop-

funtar, den en med bladrankor, den andra — som dock icke finnes i museet — med figurer, den tredje (se fig. 90) från Burseryds kyrka i Småland, med en lång runskrift som säger, att en Arinbjörn gjort funten och en prest Vidkunn ristat hans runor och sluta med den om den fornnordiska poesiens språkbruk påminnande försäkringen, att här skall den en stund stånda. I museet förvaras f. n. 18 funtar, deraf tio från Vester-, en från Östergötland, en från Bohuslän, en från Småland, en från Vermland, en från Närike, en från Södermanland, en från Gotland och en från Uppland, den siste hörande till slutet af medeltiden. Vi se således, att de olika stiften äro mycket ojämnt representerade, hvilket är att beklaga, då erfarenheten visar, att man just af funtarne kan se, huru olika stenhuggareskolor uppkommo i de olika stiften, hvilket är ganska betecknande, etter som stiften i viss mon kunna anses som efterträdare af de gamla landskapen.

Liksom dopvattnet skulle rinna ned genom funten i kyrkans grund, så ock annat vatten, som användes vid gudstjensten, särskildt det hvarmed nattvardskalken sköljdes. Till den ändan satte man **uttömningsstenar**, antingen i sjelfva altarbordet — en sådan från Sallerups kyrka i Skåne har blifvit satt i ena gafvelväggen af det för Broddetorpsantemensalet uppförda altaret — eller ock gjorde man fristående sådana med egen fot. Det senare slaget är mycket sällsynt, men museet eger dock ett exemplar, som af Vättelösa församling i Skara stift blifvit skänkt till Statens samlingar.

Att vatten användes under gudstjensten till tvagningar, omtalade jag redan under vår vandring genom förra salen. Vatten fanns ock vid ingången till kyrkan, på det den i henne inträdande skulle kunna korstecknande bestänka sig, för att dermed antyda den rening från verldsväsendets smitta som gudstjensten kräfver. Några sådana **vigvattenskärl** finnas här; de hafva utseende af ett kolonnkapitäl med några runda skålar insänkta i den öfre ytan.

Af egentliga konstalster från den nämnda tiden finnes här icke mycket. Nämnas må dock en Mariabild från Forsby kyrka invid Sköfde. Vår Fru sitter, på hufvudet har funnits en krona, håret faller i symmetriskt flätade lockar ned på sidorna, kläderna, d. v. s. linnet, klädningen och manteln, äro snäfva och tätt åtsittande samt falla nedan för knät i stela, parallelt gående veck; hon har i knät haft Frälsaren, men Hans bild är bortbruten. Från samma kyrka har som gåfva kommit till museet

en stympad Christusbild med den bevarade armen uträckt. Denne bild som tydligen hört till ett krucifix, är märklig derför, att han framställer Frälsaren såsom krönt (kronan är nu borta) och iklädd presterlig drägt; det är den lefvande öfverstepresten och konungen, som frivilligt gaf sig i döden, man ville afbilda.

Vidare förekommer här en biskopsbild med regelbundet veckad klädnad och med mer än loftigt långdraget anlete; vi se, hur svårt man hade att åstadkomma något riktigt harmoniskt.

I detta afseende blef det dock bättre mot tidehvarfvets slut. Till detta höra tvenne Olofsbilder, som sins emellan ega ett ganska stort slägttycke, den ena är från Bunge kyrka på Gotland, den andre från Kullerstads kyrka i Östergötland. Konungen sitter med framskjutet underlif; öfre kroppen är rak, hufvudet sitter stelt mellan axlarna, yfviga lockar, men stelt krusade, hänga ned å hvardera sidan. Hvardera bilden visar kungen trampande på en liggande krigare. Det var allmän sed att framställa under en martyrs fötter den, som vållat hans död; man ville tydligen dermed tillkännagifva, att helgonet, ehuru det att döma efter det yttre dukat under för våldet, i verklighet segrat. Mannen under den h. Olofs fötter är tydligen en af dem, som gåfvo honom dödssår i slaget vid Stiklastad, måhända Kalf Arneson. Senare utbyttes vanligen bilden af banemannen under k. Olofs fötter mot bilden af en drake med krönt hufvud. Då uppfattades det hela symboliskt; draken betecknar de mystiska, onda makterna, öfver hvilka trons män segra.

Trettonhundratalet.

Mycket finnes tyvärr ännu icke i museet från denna tid, som dock var den svenska medeltidskonstens mest lysande period. Det lilla, som här finnes, skola vi nu granska.

Det sista från den föregående tiden, som vi besågo, var en bild af den h. Olof. Vi skola här börja med en annan, hvilken af oförståndig välmening öfvermålades innan han af vederbörande församlingsbor insändes till museet. Konungen sitter upprätt med ett välvilligt uttryck i anletet och lyfter handen till välsignelse. Mannen under hans fötter har samma

vapendrägt som på den förre bilden, hvilken vapendrägt i öfrigt återfinnes bland de år 1323 utförda målningarna i Råda kyrkas chor i Vermland.

En Maria-bild från Ugglums kyrka i Vestergötland utmärker sig genom det milda behag, som adlar hennes anlete och uttalar sig i hela den lindrigt böjda gestalten. En vid mantel nedhänger öfver skuldrorna och betäcker knäna; klädningen sammanhålles af ett helt enkelt bälte.

Äfven finnas här sex rutor från gotländska kyrkofönster med inbrända **glasmålningar**. Hvar ruta är sammansatt af flera glasstycken, hvart försedt med allenast en färg. De olika bitarne sammanhållas medelst blyramar. På de sex här framställda se vi: 1. Maria sitter i sängen med det nyfödda, lindade Barnet i händerna, Josef har somnat, i bakgrunden ses oxen och åsnan vid krubban. 2. De tre konungarnes tillbedjan. 3. Det bethlehemitiska barnamordet; soldaterna äro klädda i ringkläder från topp till tå. 4. Christus hänger på korset, Johannes, evangelisten, och Maria, med en dolk riktad mot bröstet, stå vid sidan, ofvan synas sol och måne. Christusbilden har den för 1300-talet egendomliga ställningen; den stora knuten vid venstra sidan fattas dock. 5. En ros, röd och grön i en ruta, som annars är målad i "grisaille" (grått i grått). 6. En Biskop, som då alla attribut saknas, icke kan namngifvas.

I dessa målningar finnes intet, som angifver hvar de äro gjorda, i Sverige, närmast på Gotland, eller utomlands. Det synes mig dock sannolikast, att dessa rutor äro på Gotland arbetade. Det är föga troligt, att det rika Visby eller de gutniska landförsamlingarna, som med så mycken ifver och med så mycken sjelfständighet utsirade sina kyrkor, behöfde gå till utlandet för att skaffa målade glasrutor, en prydnad som var ytterst allmän i kyrkorna på denna minnesrika ö.

Till 1300-talet hör ock en grafsten, ytterst enkel, men likväl af intresse. Inskriften lyder så: HIC IACET NOBILI*s* MILES DO*minus* ULPHO GUDHMARSSON LEGIFER NERICIE QU*ondam* MARITU*s* B*eate* BIRGITTE Q*ui* OBIIT ANNO DO*mini* M°CCCXLIIII° XII DIE MENSIS FEBRUARII *) d. ä. här ligger den välborne riddaren herr Ulf Gudmarsson lagman i Närike fordom gift med den

*) Det med kursiv-stil tryckta är på stenen antydt genom förkortningstecken.

heliga Birgitta, och han dog Herrans år 1344 den 12 dagen i februari månad. Herr Ulf jordades i Alvastra kloster, men grafstenen flyttades under tidernas lopp från sin ursprungliga plats. Då denna icke kunde återfinnas och då den spräckte stenen allvarsamt hotades med förstöring, flyttades han till museet. De rundade prydliga bokstafstecknen stå i fullkomligaste öfverensstämmelse med charakteren af 1300-talets konstnärliga smak.

Slutet af 1300- och början af 1400-talet äro icke representerade i samlingen. Vi öfvergå derför till

Medeltidens slut.

(1430—1527).

Först bland arbetena från denna period vill jag nämna ett litet altarskåp från Järestads kyrka i Östergötland (I), tydligen ett alster af den skola, som bildade sig kring den vid midten af 1400-talet i Köln verkande mästaren Stefan Lochner. Skulpturen i midten, Christus på korset mellan Vår Fru och den h. Johannes evangelisten samt vid sidorna apostlarne Petrus och Paulus, äro af föga mer än medelmåttigt arbete, men målningarna på dörrarna, invändigt bilder ur lidandeshistorien, utvändigt af de två sistnämnde apostlarne, ega i fullt mått den renhet och milda ljuflighet, som utmärker de kölnske mästarne före och vid midten af det nämnda århundradet.

En viss frändskap med detta altarskåp finna vi hos ett annat från Tjällmo socken i Östergötland, hvilket visserligen icke står i konstvärde lika högt som det nyssnämnda, men likväl måste räknas bland de bästa, som blifvit intill vår tid bevarade ifrån vår medeltid. Midtstycket har skulpterade bilder, i midten Vår Frus kröning och vid sidorna Johannes döparen och aposteln Petrus. På dörrarnes insidor förekomma bebådelsen och födelsen, gisslingen och korsbäringen. På dörrarnas utsidor äro målade den h. Birgitta och den h. Olof, den h. Erik och den h. Lars hvars bild tidigt blifvit utplånad och derefter illa restaurerats.

De nordiska helgonen visa, att detta skåp, om det icke blifvit i Sverige tillverkadt, blifvit för svensk räkning beställdt hos en utländsk konstnär. Vare sig detta senare skett

eller en utländsk konstnär utfört detta fina arbete inom Sverige, har det en tydlig frändskap till den kölnska skolans alster. Detta är onekligen af rätt stort intresse, om vi sammanställa det med den omständigheten, att under 1400-talet arbetade kölnske mästare på fullbordandet af Linköpings kyrkas chor.

Det äldsta daterade konstverket inom denna grupp är ett altarskåp, som blifvit inköpt från Öster-Åkers församling i Uppland, men som tidigare antagligen prydt något altare i Stockholms storkyrka. Det är enligt en å midtdelen förekommande inskrift utfördt år 1468 i Lübeck och i bakgrunden af en bland de målade taflorna å dörrarna ser man äfven en vy af denna stad. Det är icke utan, att man i detta altarskåp finner påminnelser om den i Lübecks Mariakyrka kort efter 1463 målade dödsdansen, hvilken visserligen i förra seklet öfverflyttades från trä till väf, men med en den tiden ovanlig pietet mot den ursprunglige, nu okände mästaren och hans stil. I skåpets midt är en bild af scenen på Golgatha, bland folket vid korsets fot förekommer äfven hofnarren med långa ärmar och sid rock, vid foten af korset sitter en skrifvare färdig att efter en annan mans diktamen skrifva öfverskriften till korset. Gruppen är stel, personerna hafva icke nog utrymme. Vid sidorna i midtstycket och på dörrarnas insidor förekomma flere snidade bilder af helige män och qvinnor, deribland af den h. Olof eller möjligen den h. Erik. Samtlige desse bilder ega ganska mycken förtjenst, men de hafva derjämte något stillsamt bundet, de äro icke genomträngde af ett lif som besjälar det hela. Målningarna å dörrarna, framställande scener ur Christi barndoms- och lidandes historia, äro bättre. Här t. ex. sitter Maria med sin Son utanför hyddan i Bethlehem. De tre konungarne från Österlandet komma med sina håfvor. Den förste, en gammal man (se figuren vid slutet af kapitlet) har lagt sin kongliga hufvudbonad på marken och knäböjer, ödmjukt frambjudande ett gyllene skrin, i hvilket Christus nedsänker handen. Maria lyfter, med en min af häpnad öfver de rike skatterne, sin högra hand. Josef står bakom henne. Bakom den knäböjande åter stå de två andre konungarne, den ene helt ung, den andre mer af medelåldern och mörkhydd, båda bärande rikt utstyrda, gyllene pixider. På predellan (understycket) ses i midten den törnekrönte Frälsaren, hvars purpurmantel drages åt sidorna af tvenne englar, bärande den dömande Frälsarens insignier, liljestängeln och svärdet. Vid sidorna äro målade de fyra latinske kyrkofäderne, de h. Ambrosius, Gregorius, Hieronimus och Augustinus, hvar och en

med starkt individualiseradt ansigte. — Mycket svagare är arbetadt ett altarskåp från Sollentuna kyrka i Uppland (enligt en inskrift som fanns på 1600-talet, men nu saknas), utfördt år 1475 af en mästare med namnet Gjörder. Äfven i dess midt förekommer korsfästelsen; grupperingen är lika svag som i det förra skåpet, men de långsträckta figurerna äro mycket mera underlägsna.

Ett altarskåp af tydlig nordtysk upprinnelse har blifvit i museum deponeradt af Västerås domkyrka (E). Öfverst ses Christus på förklaringsberget, nedanför på midtstycket (skulpterade) och på dörrarnes insidor (målade) förekomma flera grupper af helgon, "de heliga jungfrurs chor", "de heliga enkors chor", "de heliga martyrers chor", "de heliga lärares chor" o. s. v. Figurerna äro ganska förtjenstfullt utförda, men mästaren tröttar genom den frändskap, som finnes mellan nästan alla ansigtena.

Att man under 1400-talet mottog en särdeles stark inverkan från norra Tysklands konst synes redan vid granskningen af de få konstverk, som hittills kunnat samlas i museet; flera af dem stå temligen nära det ofvan omtalade Öster-Åkers-skåpet. Detta gäller i synnerhet en sittande biskopsbild från Skepptuna kyrka i Uppland, hvilken af folket betecknades som en bild af den h. Ansgar, men som af en inskrift uppgifves föreställa den h. Thomas Becket, erkebiskop af Canterbury. Det öppna allvarliga ansigtet med det fasta uttrycket kring munnen är tydligen en trogen kopia af en lefvande modell. Men konstnären, som förmådde utföra detta ansigte, ansåg sig icke för god att i öfrigt vårdslösa det skönas fordringar: på det (de nu felande) dörrarna skulle kunna gå igen, gjorde han erkebiskopens knän så indragna, att hela nederdelen af kroppen illa svarar mot den stora och starka öfverdelen.

Ett prydligt arbete från samma tid hafva vi i ett altarskåp från Kumla kyrka i Närike (C). Särskildt äro några af figurerna väl utförda, i synnerhet bilden af den h. biskop Nicolaus med ett synnerligen ädelt uttryck i ansigtet; närmast honom kommer den h. Paulus igenkänlig på det långa skägget, men deremot har den h. Birgitta med enkedoket och den uppslagna boken en något behagsjuk min och den h. Petrus ser litet rädd ut och ler för mycket sött. Dessutom har mästaren ett visst maner: alla hans bilder hafva ögonlocken för litet öppnade, hvadan ansigtena hafva fått ett plirande uttryck, som i de flesta fall stör den välgörande verkan af det hela. Emel-

lertid hafva detta skåps bilder en så starkt individuel prägel, att man med trygghet kan antaga, att derest af samme mästare andra arbeten blifvit intill vår tid bevarade, man lätt skall kunna igenkänna dem. På dörrarna finnas målade bilder ur lidandes-historien. För kännedomen om medeltidens kostymer lemnar detta skåp en synnerligen rik skörd.

Bland de bättre arbetena från 1400-talet må vi räkna ett nyligen till Statens Historiska Museum som gåfva öfverlemnadt altarskåp från Salems kyrka i Södermanland. Midtstycket hyser tre bilder, af Vår Fru, en biskop och den h. Botvid med fisken — Salem är grannsocken till Botkyrka. På dörrarnas utsidor äro målade Vår Fru och Gabriel, på insidorna en konung, antagligen den h. Erik, och den h. Birgitta, ämnena äro således afgjordt svenska. Mot de skulpterade figurerna kunna väl anmärkningar göras, ehuru man ej kan frånkänna dem en förtjenstfull realism. De målade bilderne äro vida bättre; öfver dem hvilar en prägel af ädel skönhet och stilla fromhet.

Band arbetena från denna tid må till sist nämnas den af hr Sten Sture till Gripsholm år 1489 åt Stockholms storkyrka förärade bilden af den h. Göran, bekämpande draken, ett mästerstycke i träsnideri, enligt en sägen antecknad under början af 1600-talet, utfördt af en konstnär från Antwerpen. Den dag var kommen då af alla den cappadociska stadens jungfrur återstod allenast en enda, konungens egen dotter, och draken kom för att kräfva äfven henne till byte. Men han möttes af riddaren den h. Göran, hvilken slungade mot det framkrypande vidundret sitt spjut, som genomborrade halsen. Under våldsam smärta fattar draken med ena framfoten spjutskaftet och bräcker det, kastar sig på rygg, stödjer sig på den andra framfoten, griper med ena foten krampaktigt om sin egen svans och slår den andra in i buken på den framspringande hästen, under det han ur det vidt öppnade gapet med dess skarpa tunga hväser mot fienden. Hästen skyggar åt sidan, men riddaren, en smärt ungdomlig figur, lyfter med en hand det tunga svärdet till ett kraftigt, dödande hugg. Derbakom ligger prinsessan på knä med ett lam i ledband. Hon är klädd i en ytterst dyrbar kostym, men är vida sämre utförd; hennes uttryck passar allsicke för den gripande situationen. Hon knäböjer på ett underlag, som framställer fäderneslstaden med hans tinnar och inbyggare. Att detta konstverk blifvit utfördt för hr Sten kan man sluta deraf, att tre neckrosblad — hans vapenbild — ingå bland ornamenten på hästens schabrak.

Prinsessan har en åtsittande klädnad och deröfver en ärmlös kappa af tung baldakin (guldbrokad). Klädningen är djupt urringad så att bröstet är blottadt, men derjämte så snäft, att det sammantryckes. Samma vedervärdiga mode återfinna vi på en Maria-bild från Eds kyrka i Kalmar län (D).

Om vi nu äfven betrakta en högrest kung Olof från Frötuna i Uppland, hvars ansigtes ädla drag icke förskönas af det glänsande förgyllda skägget, samt bilderne från Alsike kyrkas (Uppland) förstörda altarskåp, kunna vi egna någon uppmärksamhet åt de medelmåttiga arbetena från slutet af 1400- och början af 1500-talet, arbeten, som visst icke sakna all förtjenst, men som jämte det goda hafva mycket, som är högst klandervärdt. Figurerna äro ofta för långsträckta, icke sällan gränslöst smala, ansigtena äro enformiga. Hit räkna vi ett mindre altarskåp från Frötuna med en stor bild af den h. Elisabeth (med kannan i handen) i midten, en maniererad bild af den h. Anna, igenkänlig genom sitt enkedok, från Frötuna, en bild af den h. Stefan från Knifsta i Uppland, en Mariabild från Skarstad i Vestergötland, ett altarskåp från Hammarby i Södermanland, ett från Osby-Garn i Uppland, ett från Hille i Gestrikland, intressant derigenom att under hvar bild är helgonets namn utskrifvet. Till denna grupp få vi ock räkna altarskåpen från Å i Östergötland och från Tortuna i Vestmanland. Dessa båda hafva skulpterade bilder, mot hvilke många och svåra anmärkningar kunna göras; vi se, huru konstnärerne hade svårt att beherrska formen och i den gifva gestalt åt sin skapande förmågas tankebilder. Men kanske hade de inga? Att de hade det, se vi af flera ansigten, i hvilka det lyckades dem att låta en bestämd sinnesstämning uttala sig, men uttrycket i sådana anleten blickar liksom yrvaket fram ur den döda massan. Å-skåpet ger oss ett prof på medeltidens naiva uppfattningssätt. Man behöfde bilderne och betraktade dem i synnerhet som påminnelser om den eller den lärorika berättelsen. Vanligen äro grupperna omslutna af architektoniskt bildade ramar; hvar grupp är då en berättelse för sig. Men ibland äro inom samma ram förenade bilder framställande tvenne till tiden skilda händelser. Midt i Å-skåpet förekommer treenigheten framställd på det under medeltiden vanliga sättet: Gud Fader, en gammal man med påflig tiar, håller framför sig korset, på hvilket Sonen är naglad, och på ene korsarmen sitter den helige Andes dufva; korset är grönt, hvarmed man under medeltiden ville beteckna det som lifvets träd. På ömse sidor stå bilderne

af en biskop och en abbot, hvilkas namn jag icke känner. Deras historier äro framställda i snideri på dörrarnas insidor. På en tafla se vi hur bispen misshandlas och hur han skjutes in i fängelsetornet, på en annan, hur han drages ur detta och hur han halshugges. Ansigtet är illa gjordt, men det uttalar dock omisskänligt en fröjd som öfverlefver döden. På fjerde taflan ligger abboten på knä utanför sin boning och läser i sin bok med så djupt intresse, att han icke märker, hur en drake biter honom i hälen. På samma tafla se vi samme man ligga på dödsbädden; en engel tillsluter hans ögonlock och en annan håller i handen ljuset, som skulle brinna hos den döde.

Ännu sämre är ett skåp från Öfver-Enhörna i Södermanland, hvilket en tid förvarats på Gripsholm. I midten sitter en krönt konung. På dörrarna äro målade historiska scener, hvilka tyckas vara tagna delvis ur den h. Olofs, delvis ur den h. Eriks legender.

Man kan fråga, hvarför sådana arbeten af underordnadt, till och med af ytterst underordnadt värde införlifvas med Statens samlingar. Det är naturligtvis af största intresse att med dessa samlingar införlifva de ypperste alster af medeltidens konst, hvilka i Sverige förekomma, på det man må i dem se denna konst i hennes högsta och fagraste utveckling. Men vid sidan af dessa mera framstående arbeten måste, försåvidt museet skall uppfylla sin bestämmelse att vara icke i främsta rummet ett konstmuseum utan en samling, i hvilken man kan få en så vidt möjligt är fullständig bild af den svenska kulturen i alla hennes skiftningar, äfven de torftiga föremålen få någon plats, emedan de visa, icke hur de store konstnärerne eller deras närmaste lärjungar arbetade, utan hur folket uppfattade de heliga berättelserna, med hvilket handlag, på hvilket sätt det i bild framställde dem. Låt vara att mången bild är allenast en snickares arbete, för en tid så pass aflägsen, så litet känd och så mycket misskänd som medeltiden, är det af betydelse att se äfven hur snickaren arbetade. I öfrigt kan man i desse ofullkomlige bilder, såsom jag nyss antydde, skönja, hvad man den tiden ville, men icke fullt mäktade utföra, och detta synbara bemödande låter oss blicka djupt in i den arbetandes och hans likars andliga ståndpunkt, och äfven misslyckandet i detta bemödande har sina lärdomar att gifva oss.

Tortuna-skåpet är utan tvifvel ett inhemskt arbete och dess upphofsman var måhända en vestmanländing, ty ett

skåp af mycket stor likhet finnes ännu i en annan Vestmanlands-kyrka. Öfver Tortuna-skåpets öfre ram höjer sig en rad af blomsterornament och under denna löper en inskrift så lydande:

Rex a ligno cum regnaret
et malignum debellaret
per crucis dedecora
mater presens substituta
hunc ad bellum subsecuta
est ut Barach Debora.

d. ä. när konungen regerade från trädet och bekämpade den onde, under korsets smälek, följde modern, närvarande, under stående, honom till striden som Debora följde Barach.

Under det begynnande 1500-talet kunna vi urskilja flera konstriktningar. En, som är fullkomligt inhemsk och står temligen lågt, uppenbarar sig uti tvenne uppländska altarskåp, det ena från Knifsta, det andra från Odensala, båda rikt försedda med snidade bilder, som på det förra äro öfverhöfvan långsträckta och smala, och på det senare till öfverdrift fylliga. Midt i Knifsta-skåpet står vår Fru mellan den helige Erik i full riddareskrud med det svenska baneret i handen och en grinande bild af Magnus Henriksson under fötterna, och den h. Stefan, som bär i ena handen tre stenar till vitnesbörd om sin martyrdöd. Bortom desse två se vi den h. Henrik, som trampar på den med yxa beväpnade finnen Lalli och den h. Birgitta, det franska helgonet den h. Martin af Tours, som skär en flik af sin mantel åt tiggaren, samt den h. Karin af Vadstena i Birgittiner-nunnornas drägt med hinden, som frälsade henne från de vällustige romerske ädlingarne, vid foten. På dörrarna äro bilder af apostlarne.

Odensala-skåpet, hvilket enligt en inskrift är utfördt år 1514, visar i midten vår Fru inom en aflång krans af rosor, på hvilken finnas Jesu fem sårade lemmar och från hvilken utgå strålar; till höger och venster ligga skaror af knäböjande andlige och verldslige. Dörrarna fyllas med bilder af apostlar och andra helgon. En del äro mycket dåliga, men hvilka anlag konstnären hade, visar sig tydligt i den å nästa sida återgifna bilden af den h. Olof.

Den andra riktningen ansluter sig till de redan granskade arbetena från 1400-talet, hvilka äro omedelbart eller medelbart alster af en i Lübeck verkande skola. Dennas alster kommo redan vid medlet af 1400-talet till Sverige och det är troligt att denna lübeckska skola i Sverige hade en filial-

afdelning, hvilket likväl icke utestänger, tvärtom gör det högst sannolikt, att man allt framgent underhöll förbindelser med moderskolan i den gamla ännu betydande hansastaden. Till denna skolas alster höra de prydliga altarskåpen från Ed och Lofta, båda i Kalmar län.

Ed-skåpet, enligt inskrift förfärdigadt år 1526, var enligt vapenbilderne en gåfva till kyrkan af riksrådet och östgötalagmannen hr Nils Bosson till Vinäs och fru Anna, en faster till erkebiskopen Gustaf Trolle. Det tillhör således en mycket sen tid och vi märka äfven i en mängd ornament-detaljer, hur en ny tids smak börjar intränga och åstadkomma en revolution inom gotiken. Af fullständig medeltidscharakter äro dock de smärta bågar, som höja sig öfver skåpet och öfverst uppbära bilden af den Korsfäste. Se vi på skåpet och dess fullt uppslagna dörrar, varsna vi en mängd bilder, scener ur Christi lidandes historia. Grupperingen är ofta god, enstaka figurer äro särdeles förträffliga, andra åter hafva betydliga fel och man skönjer derjämte ett till onatur drifvet manér i de långa och smala händerna, i de framsträckta, allt-för bredpanniga hufvudena. Äfven här uppenbarar sig det naiva uppfattningssättet. I midten framställes scenen på Golgatha. Skåpet var icke djupt nog för att alla de der församlade skulle kunna placeras i en grupp; konstnären ställer dem derför i två grupper, liksom i tvenne våningar, men för att visa, att det finnes sammanhang mellan de två, låter han en af qvinnorna i den nedre gruppen sträcka hufvudet öfver kanten, som skiljer, för att se på det som tilldrager sig inom den öfre gruppen.

91.

På dörrarna se vi, såsom ofta, en hufvudtilldragelse afbildad och derjämte i bakgrunden smärre bilder af andra händelser. Så t. ex. på den högra dörren framställes i främsta rummet Christi uppståndelse, men derofvan och bakför se vi dels qvinnorna vid grafven, dels vandringen till Emmaus, dels aftonmåltiden der, dels Judas, som hänger i ett träd med remnad buk; en djefvul har kastat förrädarens själ — själarna afbildades under medeltiden som små barn — öfver axlarne och bär bort henne. Dörrarna till detta skåp äro dubbla. Tillsluter man de innersta, ser man fyra qvinliga helgon, rikt utstyrda i 1500-talets drägt, i nästan naturlig storlek.

Samma drägter och samma manér återfinna vi i ett altarskåp från Sånga kyrka i Ångermanland. I midtrummet står Vår Fru med Barnet; vid fötterna knäböja två musicerande englar, vid sidorna stå i liten gestalt den h. Birgitta med bläckhorn och pennhylsa hängande i gördeln och (troligen) den h. Karin af Vadstena. På insidorna af dörrarna stå tvenne qvinliga helgon, ganska stora, af hvilka den ena är den h. Barbara. De hafva yppiga kläder med mycket lågt, framtill hopsnördt lif, men hals och bröst äro icke blottade, utan täckas af ett tätt åtsittande plagg af som det tyckes ett mycket fint tyg.

Lofta-skåpet är, liksom Ed-skåpet, fyldt med figurrika grupper. Längst ned i midten slumrar Jesse och från honom uppgår en rot och tvenne grenar, som slingra sig kring det midtersta upphöjda rummet och hvars blommor uppbära bröstbilder af menniskor, Christi stamfäder eller (hvilket är vanligare, ehuru alls icke riktigt) de om Christus vitnande profeterna. Der innanför se vi Jungfru Maria på dödsbädden, omgifven af lärjungarne, af hvilke en, som läser ur en bok, har glasögon på näsan. Deröfver se vi Maria sväfvande upp till himmeln och allra öfverst se vi, hur hon krönes till himladrottning. De öfriga scenerna kunna alla hänföras till Marias historia: bebådelsen, mötet med Elisabeth, födelsen, omskärelsen, de tre konungarnes tillbedjan och frambärandet i templet. Dörrarna äro tyvärr i senare tid öfvermålade, hvadan de blifvit borttagna.

Den tredje konstriktningen har sitt ursprung icke i norra Tyskland, utan der hvarest den nordtyska realistiska konsten hade sin upprinnelse, i det flamländska området. Museet eger allenast ett alster af denna konstriktning, altarskåpet från Fröstuna kyrka i Södermanland, hvilket, innan det förvärfvades för

museum, stod på kyrkans orgelläktare och gjorde tjenst som mösshängare för församlingens manlige medlemmar. Midten är fylld af rika figurgrupper. Nederst förekomma tilldragelser ur Jesu barndom: bebådelsen, mötet med Elisabeth, födelsen, konungarnes tillbedjan, omskärelsen och påklädnaden efter denna. Derofvanför se vi korsbäringen, korsfästelsen och nedtagningen från korset, hvilken sistnämnda grupp har en mycket stor förtjenst. Figurerna äro rikt utstyrda. Drägten är väl kanske i vissa delar konventionel och öfverdrifven med hennes puffärmar och utskärningar, men deri torde dock gömma sig månget vitnesbörd om den verkliga samtida klädedrägten i de aristokratiske kretsarne; hr Sten Sture d. ä. klagar öfver det till Sverige inkomma bruket att bära sönderskurna kläder.

Dörrarna äro målade och ega högre konstvärde än de snidade figurerna. Vi se här Christus, som begabbas och gisslas, inför Pontius Pilatus, Christus som af Pilatus visas för folket, vidare Christus, som nedläggas i sin graf, omgifven af modern, Josef af Arimathia, Maria Magdalena, klädd som riddaredam, m. fl., och Christus som uppstiger ur grafven. På baksidorna kan man se Abrahams och Melchisedeks möte m. m., men bilderne här äro genom fukten i kyrkan temligen mycket utplånade. Som prof af dessa målningar förekomma å nästa sida kopior af tvenne hufvud, det ena tillhör en af gisslarne, det andra rikare utstyrda, den romerske höfdingen. De två hufvudena tala för sig sjelfva.

Detta altarskåp tillhör en i mellersta Sverige ganska allmän grupp; det har dock ännu icke varit möjligt att för museet förvärfva mer än ett prof af den, ett prof, som visserligen är ganska godt, men icke ett af de bästa. Då sammanställningen här i museet af altarskåp från landets olike delar möjliggjort att urskilja såväl de olika tidehvarfvens alster som ock de olika konstriktningarna, och då således denna sammanställning, som af mången betraktats med oblida ögon, redan gifvit några för vår medeltids konsthistoria ytterst värderika resultat, må vi hoppas, att museet och dermed vetenskapen skall fortfarande riktas med rike skatter af detta slag.

I denne sal finnas ock några föremål, som kunna betraktas som möbler. Först betrakta vi tvenne rikt skulpterade ekkistor, som fordom tillhört Vadstena kloster. Kistan spelade en mycket stor rol bland medeltidens husgeråd. Inredningen är ytterst simpel; vid ena gafvelns öfre kant förekommer en liten låda (s. k. läddika), såsom ännu är vanligt i kistorna, som vi se i

bondhusen. Snideriernas beskaffenhet visar, att dessa två kistor tillhöra 1400-talet.

Från kistorna gå vi till **skåpen**, de här uppställda från kyrkor, hvarest de användes till förvarande af kalken o. s. v., hvadan de kallades sakramentshus. Ett har utseende af ett litet rum med hög fot och hög tornspira, ett annat mycket simplare har hög fot och spetsgaflar. Sådana skåp äro icke mycket allmänna, emedan man ofta, kanske oftast byggde skåpen inne i sjelfva kyrkmuren, hvarest de onekligen voro vida mer skyddade.

92.

93.

Vidare se vi på **ljusstafvarne**, långa, vridna käppar som uppbära en skifva, på hvilken ett tjockt vaxljus fästes. Somlige äro mycket enkla, med en grof jernpigg, på hvilken ljuset sattes; andre äro mera utarbetade, gotiska ornament förmedla öfvergången från staf till skifva och ofvanpå denna senare står en engel, som håller ljuspiggen. Vridningen af stafven är oftast låtsad, d. v. s. de tre om hvarandra lindade stafvarne äro skurna ur ett stycke. De skilde sig från hvarandra genom olika färg, de liksom sammanhöllos på vissa ställen af band, skurna i form af kransar. Desse stafvar buros i spetsen

för de kyrkliga processionerna. Mångenstädes, der de ännu finnas i kyrkan, göra de tjenst vid bröllopståg och kallas derföre stundom brudbloss.

Om en vigtig period i vår historia och om tvenne framstående personligheter påminner en kyrkstol från Vaksala kyrka i Uppland. På sidostyckena, som upptill afslutas med två kolossala blomknoppar med nedböjda sidoblad, se vi tre sköldar, en med tre kronor, en med hr Sten Sture den ä:s tre sjöblad, en med erkebiskop Jakob Ulfssons örnfot. Vapnen torde icke betyda annat än att stolen förfärdigades under de två nämnde stormännens regeringstid d. v. s. 1470—1497 eller 1501—1503. Vi se, att snickeriet den tiden stod ganska högt.

Från Vesterås domkyrka hafva till museet som depositum öfverlemnats några gafvelstycken af chorbänkar, af hvilka intet står mycket högt som konstnärligt arbete och af hvilka tre icke höra till medeltiden. En jämförelse mellan dem är af ganska stort intresse.

Det äldsta tillhör slutet af 1300- eller början af 1400-talet. Det högresta gafvelstycket afslutas öfverst med en gotisk korsblomma. På ena sidan äro i relief framställda dels Vår Fru dels en tillbedjande, hvars kostym väl må tilldraga sig vår uppmärksamhet. Det är en man i kort rock, hvars ärmar äro nedtill förlängde till en lång flik med utskurna kanter. Från gördeln, som omsluter lifvet, nedhänga i kedjor flera bjällror och andra sådana hänga i en halskedja, som på ryggen delar sig i flera. Vi minnas, att den ene af den h. Birgittas söner bar på sina kläder bjällror, då han förestälides påfven. På detta gafvelstycke se vi ock i främre kanten Simson, som uppfläcker lejonets mun — en framställning, som mycket ofta förekommer på chorbänkar. Detta gafvelstycke har på ena sidan trenne vapensköldar, hängande på en rankas qvistar. Allenast en med upphöjd tvärbjelke och krönt hjelm är ursprunglig. På de två andra äro de ursprunglige vapenbilderne utplånade och på de tomma ytorna äro målade tre kronor samt Vasa-vapnet sådant det ombildades af Gustaf Eriksson som konung (med upptagande af hans mödernevapen och äfven med omändrande af vasens form). En bjelke i skölden fördes t. ex. af fogden på Vesterås hus, den illa beryktade Jösse Eriksson, men han hade näppeligen rätt att pryda sin hjelm med en krona.

Det andra tillhör slutet af 1400-talet. På den ena sidan se vi en rikt skulpterad ranka, som utgår från den på marken

slumrande Jesse och i sina blomkalkar uppbär bröstbilderne af Christi förfäder eller af de om Honom vitnande profeterna. Det tredje, från samma tid, är helt enkelt prydt med ett ornament och med en framställning af Veronicas duk.

Af de tre följande har ett k. Gustaf I:s, ett k. Karl IX:s vapen och initial samt ett årtalet 1625. Hos det första finna vi ganska mycken påminnelse, särskildt i det yppiga rankmotivet, om 1400-talets stil. Det från k. Karl IX:s tid är mycket enklare och torftigare, det från k. Gustaf II Adolfs dagar sämst. Vi få icke förgäta att alla dessa gafvelstycken tillhört en svensk domkyrka, de visa att man äfven i en sådan kunde nöja sig med ytterst simpla arbeten. Att så skedde, att de yngsta gafvelstyckena äro sämre än de äldre, bevisar ingalunda att man efter reformationen arbetade sämre än under medeltiden. Det visar blott att den nya tidens arbete gick i nya riktningar, hvarvid det för medeltiden utmärkande försummades.

En stol med bak- och sidoväggar och takformig resning från Gotland står här bredvid. Öfverbyggnaden tillhör spetsbågstiden, men en del af ornamentsmotiven härstamma från rundbågsåldern. I allmänhet hade de gotländske konstnärerne och konstnärlige arbetarne en stor förkärlek för de gamla motiven — de ådagalägga dermed den sjelfständighet, med hvilken de arbetade — hvadan det ofta kan vara ganska svårt att datera vissa föremål. Medeltidsmotiven lefde t. o. m. in i den nyare tiden. Ett bevis derpå se vi i den i denna sal stående (halfva) s. k. pinnsoffa, längs hvars ryggstycke löper en lång, mångfaldigt bugtad drake. Denna seghet i fasthållande af de gamla motiven under tider, då dessa längesedan voro i utlandet öfvergifna, visar bäst, att den konst, som på Gotland framkallat så många utmärkta verk, icke var allenast en främmande, hvars alster gång efter annan importerades till ön, utan att hon, en gång vid christendomens uppkomst införd till ön, der slagit rot och utveklat sig fast och sjelfständigt, om ock under förnyadt inflytande utifrån.

Smärre ringklockor förvaras i förre salen, en stor, utförd 1471 och fordom tillhörig Nydala cistercienser-kloster i Småland, är uppställd i denna sal. Af de äldre, smala, nästan cylindriska kyrkklockorna finnes tyvärr ingen representant i museet. Några af dem äro dock af det värde, att de ju förr desto hellre borde befrias från vådan af åskeld eller annan olycka, hvarför de äro å sina nuvarande förvaringsplatser utsatta.

Före 1865 fanns i Statens Historiska Museum, som då hade en mycket liten lokal, nästan ingen plats för större föremål från medeltiden. Hvad nu finnes i denne sal är nästan allt insamladt efter det nämnda året. Vi må derföre hoppas att efter några år samlingen skall vara ännu rikare. Ju mer luckorna här fyllas, desto bättre skola vi blifva i stånd att uppfatta hvad vår medeltid var, hennes sträfvanden, hennes goda sidor och hennes brister.

94.

95.

Den nyare tiden.

Sydöstra salen.

Med skäl kan man som inledande bild öfver detta kapitel sätta det sigill hr Gustaf Eriksson förde, innan han upphöjdes på fäderneslandets thron. Silfverstampen, funnen i Uppland år 1694, förvaras i museet. Den i sigillet förekommande sköldformen, som tillhör början af 1500-talet, ansluter sig ganska nära till de tidiga medeltidssköldarne. Vi se här således i den nya tiden en direkt fortsättning af det gamla. Och så var det i många afseenden. Ända in under 1530-talet målade man helgonbilder i våra svenska kyrkor och ännu på 1530-talet bibehålla sig medeltidsformer. Det torde dock vara skäl, som jag redan sagt, att låta år 1527 beteckna gränsen mellan medeltid och ny tid.

De moderna samlingarna i Statens Historiska Museum hafva en tvefaldig uppgift — de skola dels visa, så mångsidigt och så fullständigt som möjligt, svenskt arbete och svensk sed under vår nyare tid, dels förvara minnen af våre konungar och af andre, som varit af betydelse för vårt folk. Det är icke allenast kulturqvarlefvor, som här förvaras, utan ock minnen af personer.

I båda hänseendena är museets moderna samling bristfällig, det är der rätt många luckor att fylla. Till den serie af föremål, som skola belysa svenskt arbete och svensk sed, hör allt det, som är i Sverige arbetadt eller under förgångna århundraden åtminstone varit i Sverige brukadt. Icke allt, som kan illustrera det moderna arbetets historia, har i denna samling sin plats, utan allenast det som är på det ena eller andra af de uppgifna sätten svenskt. Arbeten i silfver — i synnerhet sedan de hithörande föremålen ur k. Karl XV:s till staten skänkta samlingar blifvit här deponerade — i viss mon äfven i trä (kärl o. s. v.), arbeten i elfenben, bernsten, kristall och andre stenar äro ganska bra representerade, men här finnes så godt som intet af stengods, fajans och porslin, så godt som intet af glas, ytterst litet af oädel metall, ytterst litet af möbler, ytterst litet af broderier och sömnader. Alla dessa tomheter måste fyllas, om denna moderna samling skall kunna på ett för Sverige värdigt sätt fylla sin bestämmelse.

Vi skola nu först se på de särskilda grupper, som äro här någorlunda representerade, sedan taga en chronologisk öfversigt af det hela.

Vid inträdet i det moderna rummet varsna vi först en mängd **runstafvar** o. d. Den tid, då tryckkonsten var okänd eller hennes alster icke mycket spridda bland folket, var detta nödsakadt att medelst skrifning skaffa sig mycket som vi nu för några ören köpa i boklådorna. Till vår tids nödvändighetsartiklar hör almanachan; i forna tider var denna sällsynt, ännu tidigare saknades hon alldeles, men man kunde dock icke umbära en tidmätare, som angaf årets månader, månadens veckor, veckodagar och märkelsedagar. Man ristade sig almanachor i ben eller trä, och dervid användes runorna, hvilka således långt in i den nya tiden förblefvo i bruk. I aflägsna orter lär man ännu kunna finna en och annan bonde, som har och förstår sin run-almanach.

Man betecknade veckans dagar med de sju första runorna ᚠᚢᚦᚮᚱᚴᚼ, hvilka upprepades till dess man hade fått de 365 dagarne tecknade. Den första januari hade således alltid tecknet ᚠ och man behöfde allenast för hvart år hafva reda på, hvilken af årets 7 förste dagar var en söndag, för att kunna sluta till veckodagarne. År 1873 betecknar ᚠ alle onsdagar, ᚱ söndagarne.

Runtecknen ordnades ibland efter månader på aflånga trä- eller benskifvor, som hopfästes med snören eller remmar i ena

långkanten eller midt igenom långsidorna eller i ena smaländan; med snörets långe ändar kunde denna almanach hängas upp på en pinne eller, om man ville taga den med sig, hängas i bältet. Utsidorna, särskildt på ben-almanachorna, pläga vara betäckta med enkla, men prydliga ornament. Ännu beqvämare för den, som ville taga run-almanachan med sig, var att rista tecknen på en staf, åttkantig eller platt fyrkantig med ett vanligen något utskuret handtag. I öfrigt användes för samma ändamål, såsom vi här se, trä-askar, kruthorn, mangelbräden. Öfver raden med runor finnas hvarjehanda konturbilder, med hvilka man utmärkte de förnämste helgondagarne, vigtige äfven för protestanterne, emedan man hade vant sig att förrätta en mängd göromål på visse dagar och att nämna dem icke efter numret inom månaden, utan efter helgonet, som gifvit dagen namn. Större delen af de här förvarade runkaflarne, runstafvarne o. s. v. tillhör 1500- och 1600-talen. En och annan kan gå ned ända till slutperioden af medeltiden. Icke få tillhöra en senare tid. Under den väckelse af intresset för forntiden och hennes seder, som uppkom under det karolinska tidehvarfvet, började man åter med stor flit skära runstafvar.

Att döma efter gamla berättelser spelade drickandet en stor rol vid våre fäders samqväm och man roade sig med att hafva olikartade dryckeskärl; jag behöfver allenast hänvisa till Ödmans Hogkomster och till Hyltén-Cavallii Värend och Virdarne. En granskning af skåpen i denna sal visar oss detsamma.

Utom de cylindriska stopen från början af 1500-talet och de behagligare formade bukiga kannorna från slutet af samma tidehvarf, båda delarne af stengods och till större delen af tyskt, isynnerhet rhenländskt ursprung — museet eger blott ett par prof af dessa slag — förekomma mycket ofta träkärl. Märkligast af dessa äro måhända kåsorna, skålformiga, med tvenne högt uppstående och upptill med rika ornament förenade sidostafvar. De äro rödmålade utvändigt, hafva invändigt varit harzade och man kan i sidostafvarnes förvirrade ornamentik ana qvarlefvor af medeltidsgotikens stil. Alla sådana storartade kåsor, som kommit till min kännedom och kunna dateras, tillhöra slutet af 1500-talet. Af de fem, som finnas i museet, har en tillhört k. Eriks amiral hr Klas Horn, en antingen hr Hogenskild eller hr Ture Bjelke, en den i Sverige naturaliserade skotten friherre Keith. Den från Sverige flygtige Olaus Magni har i sin skildring af svenska folkets seder upptagit en å nästa sida i förminskad skala återgifven bild af ett dryckeslag, vid

hvilket kåsor användes. Sällskapet ser ut, säger han, som en grupp af hjortar.

Dessa kärl äro stora och grofva. Under loppet af 1600-talet plägade man, helst ur masur, svarfva hvarjehanda dryckeskärl, cylindriska **bägare** med lock, eller bukiga eller päronformade **pokaler**, försedda med en mängd lister och utsprång,

96.

icke sällan med en tempellik öfverbyggnad, med miniatyrkanoner o. s. v. Här finnes ock en **bolle**, d. v. s. en vid och ej hög skål med två utstående handtag; enligt sägnen har k. Karl XII under ett besök hos en bonde på Dal år 1716 druckit ur honom, hvarom påminnes i inskriften

Då drack hjeltarnes far utur ekens och masurens skålar.
Nu den vekliges bord med guld och silfvertyg prålar.

Äfven finnas här några s. k. **snibbaskålar**, runda men med fyra platta öron eller snibbar. Här finnes en sådan af mera ovanlig art, i det skålen har form af en i krets lagd ränna; i midten är således ett hål, som gjorde det möjligt att träda skålen på armen. Man måste med en viss försigtighet dricka ur en sådan skål, på det drycken icke skulle rinna öfver annorstädes än der man satte munnen till. Man satte fordom mycket pris just på sådana dryckeskärl, som bragte den drickande i fara.

Under medeltiden använde man ganska mycket höga, cylindriska eller uppåt något vidgade bägare af silfver. En sådan, hög, med lock, och rikt prydd med renässans-ornament finnes här, fordom tillhörig Fittja kyrka i Uppland. Till samma tid som denna d. v. s. till konung Gustafs söners tid och till den närmast följande, höra en del pokaler med smal stam och med skålen utdrifven i tätt intill hvarandra förekommande bucklor;

dessa kärl äro vanligen förgyllda och något graverade, men de tillsatta ornamenten på stammen och på locket hafva oftast fått behålla silfrets färg. Till denna grupp ansluta sig tvenne kärl från början af 1600-talet, med smärt, rikt ornerad fot och med en något utskuren nautilus-snäcka som skål.

Ända från slutet af 1500-talet, under hela 1600-talet och ett godt stycke in på 1700-talet voro mycket i bruk **kannor** af silfver, cylindriska och jämförelsevis låga, hvilande på tre vanligen klotformiga fötter, försedda med en stark grepe och med ett lock, som prydes med graverade eller drifna ornament. I det inre ser man någon gång en rad af knappar eller pålar, som angåfvo hur djupt enhvar skulle dricka. En af dessa kannor har tillhört hertig Johan af Östergötland, en annan gafs af Smålands nation i Uppsala åt Linné.

Mot slutet af 1600-talet kommo mycket i bruk **bägare**, med eller utan fötter, vanligen med något rundad botten, ofta försedda med drifna ornament, ibland med lock, ibland omgifna af ett filigran-nät. Storleken varierar temligen mycket.

Under 1700-talet blefvo ett par andra former mycket vanliga. Bägarne hade fortfarande kullrig botten, men gjordes små och låga — de s. k. **tumlarne**. Andra bägare hade plan botten, voro höga och vidgade sig uppåt. Under början af frihetstiden fingo såväl dessa sistnämnda bägare som tumlarne göra tjenst vid en då ganska vanlig opinionsyttring. Mycket ofta satte man äfven tidigare ett mynt eller en medalj i bägarens eller kannans lock eller botten, ibland voro i sidoväggen en myckenhet mynt infattade. Den nämnda tiden infattade man i dryckeskärlen de görtzska mynttecknen, väl förgyllda och vanligen beledsagade af smädevisor, sådana som denna:

Sij Swea Crona här med nijo mynt der till,
hwars namn för ögon står, om du det läsa will,
de har i Swea land i 5 åhr giängse warit,
det både hög och låg med skada måst ehrfarit,
hwad wärde som de haft på andra sidan stått,
som nu ey skönias kan på detta drickesmått,
men efter des waleur nu här ey warder synt,
mins det de kostat har 1 D:r silfvermynt.
ett sådant tillstånd ey i Swergie nånsin hörtz,
som näst Guds wredes straff orsakat Baron Görtz.
Stokholm d. 3 Maij Anno 1723.

Bland de få glaskärl som här förekomma förtjena särskildt nämnas tvenne s. k. floribus — långa glasrör med en kula i ändan, i hvilken drycken hälldes. Man måste manövrera med stor skicklighet för att icke luften skulle utestängas ur det långa och smala röret, hvarigenom vätskan hindrades att komma i munnen, och för att icke, genom en för stark lutning af kärlet, allt dess innehåll skulle i ett nu störta öfver den drickandes ansigte och bröst.

Vi började med träkärlen och skola fortsätta med andra föremål af trä. De äro dock icke många. Främst bland dem må nämnas ett skulpteradt ekskåp från slutet af 1500-talet, fordom tillhörigt Husaby kyrka i Vestergötland. Nedre delen är bred, öfre delen indragen, men dess kantlister upptill skjuta ut nästan lika mycket som underdelen. Dörrarna m. m. äro prydda med bildgrupper i hög relief och med goda ornament. De få stolarne, som här finnas, en låg med lejonhufvud-vapnet, två smala, hvilkas höga karmar hafva skulpterad ram kring gyllenläderklädd dyna, leda oss från 1500- till 1700-talet, om hvars barbariskt yppiga rococo-stil vi få ett kraftigt vitnesbörd i den stora, rikt utskurna och väl förgyllda släde som kejsarinnan Maria Theresia en gång skänkte Gustaf III. En kontrast till slädans yppighet lemnas oss af det runda sybord på smala, raka fötter och med enkla messingsbeslag, som fordom tillhört fru Lenngren.

Vi hafva redan sett på silfverkärlen, vi skola nu kasta en blick på andra silfver- och guldsmeds-arbeten. Det är redan hos kärlen mycket att studera. De graverade ornamenten äro i allmänhet icke så allmänna, ej heller så utmärkta. Vi kunna i stället egna odelad beundran åt de drifna. Pokalerna med de många bucklorna visa i allmänhet stor färdighet och noggrannhet i arbetet, men ännu större är den färdighet, som uppenbarar sig i de figurrika plåtar, som betäcka sidorna och oftare de runda locken på silfverkannorna. Under 1600-talet åstadkom man i detta afseende mästerstycken. Bland goda drifna arbeten få vi ock räkna faten med en figurgrupp i midten och vanligen med en blad- och blomkrans (ibland äfven med foglar) utomkring, som voro så allmänna under större delen af 1600-talet, och askarne, som voro bildade af på detta sätt utarbetade plåtar.

Bland de goda arbetena från 1600-talet få vi ock räkna filigranprydnaderna, rika, men på samma gång vanligen enkla och rena. De bilda en fin beklädnad åt underliggande ytor, hvilkas gyllne färg bildar en kontrast mot filigranornamentens silfver-

hvithet. Till praktföremål af detta slag höra permarne på en år 1675 tryckt svensk sångbok.

Från den nyare tiden har museet icke få silfverskedar. Deras form är i hufvdsak den, som vi förut sågo uppkomma under 1400-talet, dock ofta mera helrund. Topporņamenten äro äfven icke sällan desamma, mångsidiga eller omgifna med gotiska eklöf. Mången sked gick som en arfklenod från ett slägte till ett annat och silfversmederne imiterade äfven gerna de gamla formerna, ofta visserligen försämrande dem, men i allmänhet utan att i något väsendligt ändra dem. Dock måste vi anmärka den redan under 1500-talet uppkommande benägenheten att på topparne af skedarne — liksom på fingerringar m. m. — anbringa små ringar, som när skeden rördes gaf ett skramlande ljud. Så stor var smaken för desse ringar, att man på mången gammal sked lät tillsätta ringar, hvilka då vanligen äro oförgyllde, under det de andra ornamenten äro förgyllda.

De former, som här förekomma i allenast ett eller två exemplar, lemna vi å sido — dock med omnämnande af de med platt stöd på undersidan försedda medikamentsskedar, hvilkas enkla skaft ibland slutar med en hästhof — för att närmare se på en skedgrupp, som uppkom under 1500-talet och till en tid öfverlefver detta. Jag menar skedarne, hvilkas skaft hafva rika ornament i renässans-stil. Hela skaftet höljes af dessa, som mot knoppen springa mera ut, vanligen i form af menniskoansigten. På dessa skedar äro bladen ofta ovala.

Det var fordom sed att vid bröllopp åt brudparet förära en sked, hvadan man ofta å baksidan finner inristade makarnes initialer och bröllopsdagen eller åtminstone bröllopsåret. I vissa landsorter lär man ännu använda dessa gammalmodiga skedar vid serverandet af en dryck, bestående af bränvin och sirap. Vid bestämmandet af silfverskedarnes liksom af andra silfversakers tid måste man med försigtighet begagna sig af de inslagna märkena; mången lät i senare tid kontrollera silfver, som var gjordt för 1758.

Bestämda och oftast ganska vackra renässansmotiv finna vi på brudkronorna, hvilka äro från slutet af 1500- och början af 1600-talen. De yngre skilja sig från de äldre i synnerhet genom mindre noggranhet och skärpa i utarbetandet af ornamenten och genom synnerlig förkärlek för ornering med med brokiga glasbitar. Som bekant är plägade brudkronorna,

mot afgift, lemnas till begagnande åt sådana brudar, som voro väl kända. I sammanhang med dessa kronor förtjenar uppmärksammas en ringformig, tygöfverklädd hufvudbonad med påsydda metallornament, hvilken fordom förvarades i Vansö kyrka i Södermanland och bars af bruden, när hon efter den första lysningen gick omkring för att inom socknen insamla bidrag till bosättningen. Sin största märkvärdighet har han dock deraf, att han är ett medeltidsarbete; möjligen har han sutit på en Mariabild liksom den i första medeltidssalen förvarade kronan, hvilken äfven den i senare tid fått göra tjenst som brudkrona.

Förr vida mer än nu användes guld- och silfverarbeten till utstyrsel af kläderna och i allmänhet kroppen.

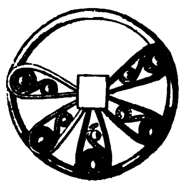
Om halsen suto **kedjor** af tätt och omsorgsfullt i hvarandra lagde länkar. Nederst hängde ett kors, ibland af vanlig, från medeltiden lånad form med bilden af den Korsfäste, ibland åter i T-form. Dessa senare kors äro vanligen större, den ingraverade eller särskildt arbetade ochp ålödda Christusbilden har vida mindre betydelse och utlemnas ofta. Hela ytan prydes med ingraveringar eller med pålagda filigran-ornament, stundom ock med brokiga glasbitar. I stället för kors sitter i ändan af kedjan mången gång ett mynt eller en medalj, oftast förgylld och anligen med infattning af krusad och vriden silfvertråd. Ick sällan hänga i ringar fästa vid medaljen (oftast) tre runda skåliga silfverlöf, äfven de i de flesta fall förgyllda. Sådan finner man äfven ofta på de rikare utstyrda korsen.

I skjort- eller lintygslinningar plägade sitta en **knapp** af silfver, som oftast var slät och belagd med silfvertrådar och korn — jfr orneringen på fig. 98 — eller ock helt belagd med små brokiga glasstycken och deras infattningar. På bröstet satt någon gång ett stort fyrkantigt smycke af förgylld och ornerad silfverplåt, hvarifrån hvarjehanda ornament nedhängde; liknande smycken, fast runda, sattes på sidostyckena af tröjan. För dessa smycken har smaken ganska länge bibehållit sig i Skåne, och man har gjort sådana ganska långt in i den nya tiden. Ju yngre de äro, desto grannare och smaklösare. Till denna nya grupp höra de här liggande runda bröstsmyckena. Om vi undantaga dessa nyaste smycken, synas de flesta öfriga af de nämnda slagen, som förvaras i museet, tillhöra 1600-talet, från hvilket de ärfdes ned till senare slägtled, eller till och med — hvad för de senare omtalade

knapparne (jfr figuren 98) är ganska troligt, kunna hänföras till 1500-talet.

I första medeltidsrummet sågo vi flera exemplar af **hyskor** och **hakar**, hvilka icke voro simpla som nutidens, ej heller som de fästes på undersidan af de klädkanter, som skulle sammanhäktas. Såväl hyskan som haken hade i de allra flesta fall ett rikt utstyrdt bihang, som syddes utanpå klädnaden och tjenade till dennes prydnad. Oftast hade dessa sidostycken form af rika gotiska löfverk, ibland utgjordes de af en vapensköld e. d. Icke sällan kunde man se sjelfva sammanhäktningen, ofta åter doldes den af en bild, som intog midten af häkt-smycket, en Vår Fru med Barnet, en h. Göran o. s. v. Denna typ öfverlefde medeltiden och förekom under hela 1500-talet, t. o. m. in under 1600-talet. Med mynt från 1620-talet äro funna t. ex. några häktor med gotiska ornament och med bilder af den h. Barbara med hennes torn. Uti samma fynd förekomma häktor af samma modell, men med ornament i utpräglad och rik renässans-stil.

Samma nytta som hyskor och hakar gjorde **maljorna**, mindre smycken, från hvilkas ringformiga bas uppstiga ornament till den upphöjda midtpunkten (se figuren). På den utåt vända delen af maljan var lemnad ett stort hål, hvarigenom drogs tråden, som i ziczac förenade alla maljorna och dermed tröjans båda kanter. Maljor förekomma åtminstone under 1400-talet, de förekomma här i ett fynd från midten af 1500-talet och voro sedan fortfarande i bruk. Grundformen var ständigt densamma, men ornamentstilen varierade mycket under tidernas lopp. Det här afbildade exemplaret torde böra hänföras till 1700-talet.

97.

Äfven förekommo **knappar** af silfver (se figuren). Den å figuren öfre delen är glatt och har vanligen silfrets egen färg, den undre delen är på redan omnämndt sätt prydd med pålödda korn och trådar, som bilda kretsar. Dylika knappar, som förekomma stora och små, voro i bruk redan under medeltiden; den form de fingo under 1500-talet bibehöll sig ganska länge. Det här afbildade exemplaret är funnet samman med mynt af år 1728, men kunde lika väl hittas med mynt från år 1528.

98.

Dessutom förekomma spännen, runda eller hjertformiga under krona, med infattade glasbitar, med filigran o. s. v. Dessa hafva i allmänhet en mindre praktisk betydelse och äro ofta, när de nu begagnas att anse allenast som minnen af forna tiders bruk. Man ser nämligen ganska ofta dessa spännen fästade midt på ett plagg, i synnerhet bröstlappen, hvarest ingen öppning finnes och således ej heller något att sammanhålla. I Dalarne förekomma spännen, runda, ini öppna, med flera nedhängande löf; de göra verkligen nytta och bäras icke allenast för syns skuld.

Den här afbildade kulan tillhör ock klädprydnaderna. Man bar tvenne sådana, en på hvar arm, fästa på dennas undersida strax ofvan uppslaget eller de detta representerande banden. Arbetet kräfver inga anmärkningar, det är af samma slag med det vi tidigare sett. Under kulan hänger ett stort A. Vi finna ofta på dessa smycken från nyare tid liksom på de från medeltiden hängande bokstäfver, A eller M, antagligen begynnelsebokstäfverna af englahelsningen Ave Maria. Än i dag göra Lapparne sådana bokstäfver för att med dem pryda sina bälten m. m.

99.

Under hela medeltiden spelade bältet en stor rol, äfven om det långa tider bars mera för prydnads än för nyttans skuld. Under 1500-talet bar man ock präktiga bälten och seden fortfor, ehuru de yngre bältena icke voro så prydliga. Dessa bälten äro af två slag. Några bestå af aflånga skifvor, ornerade med upphöjda figurer och förenade medelst kedjelänkar; den ene ändan slutar med en sölja, den andre med en lång kedja. Dessa bälten voro ofta fordrade med tyg, men nålen fästes icke i tyget eller sjelfva bältet, utan i någon af kedjans ringar. Den del af kedjan, som kommer utanför söljenålen, hålles ned af en ytterst sittande prydligt arbetad kula. Flera af dessa bälten äro utmärkt väl arbetade. Denna form förekommer ofta under 1500-talet, och man gjorde den tiden äfven liknande armband, som vi se af det här förvarade, hvilket tillhört prinsessan Anna, k. Johan III:s dotter. Hos den andra sortens bälten betyder

tyget eller rättare det med tyg omklädda lädret mera, ty metallprydnaderna, antingen drifna fyrkanter med blomsirater öfverst, eller runda halfkulor, sitta enstaka. I bältena hängdes ofta medelst fina kedjor hylsor innehållande knif e. d.

Armringarne äro icke många, talrika deremot fingerringarne. Flere kostbare och äfven väl arbetade finnas, af guld med infattade ädle stenar. Egendomlige äro tvenne ringar från början af 1700-talet, hvilke kunna sönderdelas och brukas som solvisare. Nästan intressantare äro dock silfverringarne, emedan de tillhört personer af olika stånd och således mera vitna om den allmänna smaken. Grundtypen är den, som vi sågo uppkomma under 1400-talet — rundt och vidt midtstycke, mot hvilket ringen vidgar sig från båda sidor. Äfven på ringarne liksom på skedarne, förekomma i mängd små löst hängande ringar.

Äfven finare guldsmedsarbeten finnas här. Från slutet af 1500-talet t. ex. en berlock, i form af en råttfälla, med rik renässans-ornering, med emalj och med rubiner, ordenskedjor, som bära inskriften יהוא samt vasar och prydas med emalj och stenar, m. m. m. m.

Slutet af 1500- samt drygare delen af 1600-talet utmärkte sig genom en rik och gedigen lyx. Man använde mycket **agat** och dermed beslägtade stenar till små kärl och askar o. s. v. Man valde med omsorg stenskifvorna så att de i färgskiftning eller teckning hade något vackert, och man utförde infattningarna med utsökt smak. Ibland gjordes kärlet af guld, belades med emalj samt pryddes med gnistrande ädelstenar och med kaméer. Till slutet af 1500-talet hör en stor aflång skål med praktfulla kaméer, de flesta från det nämnda århundradet, ett par antika och särdeles väl skurna. Till 1600-talet hör en bägare med lock, tätt fullsatt med kaméer och äkta stenar, en kalk, öfversållad med stenar o. s. v.

Under det stenens yta allenast slipades, förete kärlen af berg-**kristall** en högre grad af fulländning, i det på dem ytan pryddes dessutom med graveringar. Då den hårda bergkristallen allenast med svårighet rispas och ännu svårare graveras, hafva vi allt skäl att beundra den skärpa, med hvilken på månget af dessa föremål graveringen är utförd, liksom den goda smak, som låter de fint utförda infattningarna alls icke störa intrycket af de rena kristallytorna.

Ännu högre konstvärde hafva **elfenbensarbetena**, dryckeskannorna m. m. som här förekomma utarbetade i figurrika grupper, ofta af beundransvärd skönhet. På dessa äro infatt-

ningarna af svagt förgyldt silfver. Skarp guldglans eller brokiga stenar skulle helt och hållet skämma intrycket af de rena, mjuka elfenbensfigurerna. Äfven af dessa kärl tillhöra de bästa 1600-talet.

Dit höra och de flesta af de här förvarade bernstensarbetena. De stå hvad arten af utförandet beträffar ungefär på samma ståndpunkt som sten- och kristallarbetena, d. v. s. bernstenen är antingen slät och polerad eller ock på undersidan försedd med fina gravyrer. Vackra prof på arbeten ar detta slag lemnar oss det toilettskrin, som tillhört dr. Ulrika Eleonora d. ä.

Vi började granskningen af den moderna tiden med att se på hr Gustaf Erikssons sigill. Vi återgå nu till hans tid. Många äro icke minnena efter honom sjelf. En sked med de inristade bokstäfverna G. E. säges hafva tillhört honom.

Af intresse är en en liten bönbok inledd af ett calendarium, som tillhört någon af den grefliga Sture-familjen. Silfverbeslagen å de svarte sammetspermarne äro ornerade i medeltidsstil. Före och efter den egentliga boken äro rena pappersblad tillagda. På de eftersta äro en mängd böner inskrifna, på de första hafva egarens eller egarinnans högförnäme bekante tecknat sina namn och tänkespråk. Namnen tillhöra k. Gustafs barn Cecilia, Carolus, Anna och Elisabeth. Boken är tryckt i Stockholm år 1559.

Under k. Eriks tid äro medeltidsformerne i det närmaste förswunne, renässansen råder oblandad. Vi se det i midtbroderierna på hans näsduk. Vi se det på det stora uret af förgylld koppar med tre kronor, lejonet öfver tre strömmar och vasen samt årtalet 1584. Vi se det på ordenskedjorna, som uppgifvas vara från k. Karl IX:s tid, och på hans tröjknappar. Men under det den nya tidens smak således herrskade inom samhällets högre kretsar, fortlefde hos folket de gamle formerne och det gamla arbetssättet; hvad under medeltiden var "på högsta modet", blef då det utträngdes af renässansens smak, småningom alltmer hvad vi nu kalla allmogesmycken.

Den första kulturperioden under Sveriges nyare tid begynner med eller, om vi vilja vara fullt noggranne, något efter k. Gustafs regeringstillträde och fortgår till dess Sverige under och

i följd af det trettioåriga kriget har kommit i riktigt nära beröring med det europeiska utlandet. Den stjernhjelmska perioden i vår vitterhets historia har sin motsvarighet inom det allmänna kulturområdet.

Det var en mycket lysande period som inledes med detta trettioåriga krig. Konungen älskad och vårdad som menniska, ärad som härförare och statsman, omgafs af månge, som han ville belöna eller uppmuntra. Utmärkelsetecken voro dels de små målade porträtterna under glas — ett från år 1626 ligger här — dels de i guld eller silfver utförda, genombrutna eller försedda med botten, hvilka å ena sidan visa konungens bröstbild med eller utan en ram af lager, på den andra sinnebilder. Alla hafva öglor och voro således ämnade att bäras.

K. Gustaf Adolf mötte under sina härfärder många faror Här ligger en dolk, hvilken i Magdeburg rycktes från en munk, som sökte företräde för att kunna få döda den romerske katholicismens dödsfiende. Gustaf Adolfs lefnad var uppfylld med triumfer. När han hade förmått Wallenstein att upphäfva belägringen af Nürnberg och den svenske konungen ryckte in i den protestantiska riksstaden, öfverlemnade dennes borgerskap till räddaren tvenne sillfverpokaler fyllda med guldmynt. På prydligt utarbetade fotställningar stå tvenne män, Atlas och Hercules, som på krökta ryggar bära himmelens och jordens rikt ciselerade klot. På jordklotet står öfverst ryktets gudinna med trumpeten för sin mun; hon hvilar foten på den punkt der staden Nürnberg ligger. Arbetet är utfördt af en bland den fräjdade stadens konstförfarne mästare Johann Hauer år 1620. Till Gustaf Adolfs tid hör ock en tredje, ännu större, högstammig pokal, rikt ornerad med gravyr och med mythologiska figurgrupper i drifvet arbete. Öfverst på locket står en bild af Gustaf Adolf, hvilken dock näppeligen ursprungligen funnits der, ty år 1626, då denna pokal arbetades i Ulm af Hanns Ludvig Kienle, var näppeligen Sveakonungen så känd i sydvestre delen af Tyskland, att man der utförde hans bild. Pokalen, som fordom tillhört dr. Kristina, har i senare tid tyvärr blifvit på ett oförståndigt sätt omförgylld: den skimrande guldglansen stör intrycket, under det sextonhundratalets matta förgyllning är mycket behaglig för ögat. Hur firad Gustaf Adolf var och hur vanlig hans bild blef, se vi af dryckeskärlet i form af den store konungen till häst. Såväl hästens som konungens hufvud kunna aftagas, så att halsarne bilda mynningar

till kärlet. Jämmerligt sönderslitet var denna tid det tyska riket, men man tröstade sig med att tänka på den enhet, som fanns åtminstone till namnet. En yttring af ett sådant tänkesätt kunna vi se i de cylindriska glasbägarne, som prydas med den tyska riksörnen, hvars vingar uppbära småstaternas samtliga vapen. Ett sådant glas finnes här.

K. Gustaf Adolfs lysande segerbana fick ett plötsligt slut. Illa sargad återfanns hans kropp på Lützens slagfält af hans segrande här. Kroppen var plundrad, kläderna finnas i den kejserliga arsenalen i Wien. Men bland de döde å slagfältet fann man hans fältherrestaf, som gjorde tjenst som kikare, ett simpelt trärör märkt med bokstäfverna G. A. R. S. (Gustavus Adolphus Rex Sveciæ) — stafven ligger här i en låda.

Den unga enkan hängaf sig vid underrättelsen om sin gemåls död åt en häftig sorg. Till firande af hans minne lät hon göra en prydnad, bestående af ett gyllene hjerta, med inskriften *Wie lenger wie lieber* samt siradt med bågornament, med emalj och med perlor — rikt, men mera grannt än vackert. Maria Eleonora prisas af den franska ambassadsekreteraren Charles Ogier, hvilken såg henne i djupaste enkedrägt, som ett under af skönhet. De tvenne porträtterna här synas knappast rättfärdiga hans beundran. Det ena en miniatyrmålning, visar ett blekt föga uttrycksfullt ansigte med mycket ljust hår, det andra en profilbild, skuren i ben, visar en tillbakalutad panna, ett hårdt drag kring munnen och ett väl starkt utbildadt hakparti. — Det är mycket möjligt, att detta senare porträtt är mindre troget; dess fasta drag stämma icke väl öfverens med de teckningar af drottningens charakter, som samtida berättelser gifva oss.

Näppeligen kan således detta porträtt kallas smickradt, hvilket man åter torde få säga om de porträtt af dr. Kristina som här finnas: de visa dragen af en regelbunden skönhet. Hennes och Lennart Torstenssons bilder äro de ende, som här representera slutperioden af det stora kriget. I öfrigt förvaras här från hennes tid icke synnerligen många småsaker, men de som finnas äro ganska betecknande. Ett par handskar med rika broderier och fodral för knif och gaffel med broderier i silke och äkta perlor samt med påsydda guldpaljetter hafva tillhört Karl Gustaf Wrangel. Ett s. k. nürnbergskt ägg uti aflångt mångfacetterad glasboett har fordom tillhört Magnus Gabriel de la Gardie, ehuru det antagligen icke blifvit från början arbetadt för hans räkning, ty det synes vara något äldre

än hans tid. För honom torde deremot från början varit bestämdt det cirkelrunda uret med de fina emaljmålningarna, föreställande drottningens triumfer; urverket är borta och likaså de kostbare stenar, som prydde det yttre. Stenarne, ungefär fyra hundraden af rubiner, äro deremot qvar på den i samma låda förvarade bönbokens permar, hvilken i öfrigt prydes af emalj, måhända af florentinsk upprinnelse, samt en mycket stor äkta perla.

De stora arbetena från 1600-talet i sten, kristall, elfenben och bernsten hafva vi redan betraktat. Här är en hel låda fylld med smärre smycken, luktvattensflaskor af agat o. s. v., örhängen med hängande rubiner, ametister, opaler och perlor; ovanligt formade äkta perlor, som genom konstrikt utförd infattning fått form af sköldpaddor, grodor, hjortar, sirener, musicerande apor o. s. v. Ett fint etui af bergkristall, innehållande sax, pryl, knif, tre smala elfenbensskifvor samt ett cirkelinstrument, har tillhört dr. Hedvig Eleonora, som sjelf skrifvit sitt namn på främsta elfenbensbladet i en här liggande annotationsbok. Af henne finnas flera porträtt och likaså af hennes gemål. Särskildt äro att prisa tvenne hvarandra nästan lika porträtt af Karl Gustaf, hvilka låta den store konungen rättvisa vederfaras. Han är icke här, som så ofta, allenast en man af tung kroppsmassa, utan en konung med stor intelligens, öppen charakter, fast vilja, hugstor kraft.

Under k. Karl XI:s förmyndare begyntes en ny period af den svenska kulturhistorien, märkbar särskild i klädedrägten, allra mest på håret: nu begynna de stora perukerna, hvilka buros under konungarne Karl XI och Karl XII — ehuru den senare sjelf, under sina mannaår föraktade dem — och Fredrik I.

Den sparsamme Karl XI:s tid tid var fortfarande ganska rik på prydnader. Många äro de porträtt af honom och hans familj som här finnas, målade och somliga försedda med mycket dyrbara ramar eller skurna i elfenben af Cavaliers konstnärliga hand. Om Karl XI sjelf påminner en ganska rik guldkedja med hans namnchiffer — den kedja som han gaf åt prostinnan Rönnow i Åhus, hvilken beredt honom i rökfånget ett gömställe undan de spejande danskarne. Den ädla drottningen Ulrika Eleonora d. ä. hade sinne för det som prydde lifvet och förhöll sig dervid icke passiv. Henne tillhörde det stora toilettskrinet med bernstensarbeten, henne tillhörde det särdeles väl arbetade uret i en boett af en österländsk granat.

Hon har målat denna miniatyrbild af en dam och ritat detta förträffliga porträtt af den namnkunnige Olof Rudbeck d. ä.

Till denna tid höra i öfrigt de af E. Utterhjelm utförda miniatyrmålningarna samt de pointerade stålpeglarne, hvilkas endast i vissa dagrar skönjbara figurer ganska mycket påminna om en senare tids daguerrotypbilder.

Af k. Karl XII finnas här många porträtt, af hvilka intet är synnerligen utmärkt. Bland minnen från hans tid äro af intresse det kostbara af Bellette i London arbetade uret, som af k. Wilhelm III i England förärades Karl, samt den (i en gulddosa förvarade) blykula, som hittades i Karls halsduk efter slaget vid Narva, hvilket slag är förherrligadt på locket af en dryckeskanna i silfver.

Minnen af hans enkelhet i umgänget med folket och af hans ringa fordringar under fälttågens mödor hafva vi i träbänken, på hvilken han sof under sitt vistande hos Hallvard i Dal och den redan omtalade bollen, ur hvilken han hos honom drack. Här förvaras ock den enkla grankäpp, som Karl höll i den ena handen när han i löpgrafven utanför Fredrikssten träffades af kulskärfvan från fästningen; stafven har genom k. Fredriks I:s försorg blifvit prydd med silfverbeslag.

Hur förbittringen mot Görtz och hans finansåtgärder gaf sig luft i smädeverser, hafva vi redan sett. Vi finna här ock prof af de partistrider, som söndersleto folket och dess ledare under tiden närmast efter Karls död: tvenne miniatyrporträtt af hertig Karl Fredrik bära på baksidan följande inskrift: *Qui m'ayme me porte, et qui me porte ayme la patrie.* Ett tredje dylikt har jag sett i en samling i Lübeck.

Från frihetstiden finnas porträtt och hvarjehanda smärre bidrag till tidens karakteristik. Den lilla miniatyrviolen var ämnad att innehålla moucherna, med hvilka man den tiden prydde sitt ansigte. De omogna perlorna och perlmåttet — stålskifvor med hål af olika storlek — påminna om den ifver, med hvilken man sökte efter äkta perlor i Sveriges strömmar. Det fint spunna nystanet, ett verk af dr. Lovisa Ulrica sjelf, vitnar om hennes arbetsskicklighet och påminner om de broderier o. d., hvarmed hon sysselsatte sina hofdamer. Dalins porträtt påminner om den litterära krets, som omgaf drottningen, hvarom äfven vitnar det exemplar som här ligger af solfjädersorden med dess devis *l'union fait ma force* och *la division me perd* samt dess sinnebild en båt och en nedgående sol. Orden stiftades på Karl

Gustaf Tessins förslag, då under en båtfärd till Drottningholm en af hofdamernas solfjädrar blifvit sönderbruten. Om den djupare riktningen inom den tidens litterära lif, om det epokgörande vetenskapliga arbetet tala de här förvarade minnena af Linné, som regeringen för några år sedan inköpte från hans arfvingar för en summa af 10,000 rdr: hans adelsbref och lärda diplom, hvarjehanda anteckningar, hans skriftyg, silfverkannan, som skänktes honom af Smålands i Uppsala studerande nation, och den dyrbara delvis emaljerade snusdosa, som förärades honom af hans beundrare lord Baltimore, m. m.

Den 19 augusti 1772 bröt med den föregående tiden i politiskt hänseende. Om denna revolution påminner en ring med ett briljanteradt G. under kongl. krona och med revolutionsdagens datum, förärad, berättas det, af konungen åt en källaremästare, hvilken först af alle band om sin arm en näsduk, till tecken att han höll med konungen. Gustaf III sjelf representeras här af porträtt, af hans barndoms leksaker (Idun på sin vagn och en hjort, båda af silfver), af ett litet skåp, helt enkelt med förgyllda beslag, som plägade stå på hans arbetsbord. Hans politiska omgifning representeras af ett väl utfördt, något idealiseradt porträtt af Gustaf Maurits Armfelt. Om hans tids litterära storheter vitna en mandolin, ett litet oansenligt bläckhorn och ett enkelt sybord. Mandolinen var Karl Michael Bellmans; hon köptes för några år sedan i ett klädstånd i Stockholm, hennes äkthet intygas af en anteckning gjord med Bellmans egen hand, att på henne spelade fordom professor Bellman — skaldens farfader — i Rom. Om Bellman påminna äfven talrikarne m. m. med scener ur hans sånger; af dessa fajansarbeten är dock allenast en talrik af svenskt ursprung. Det lilla oansenliga röda bläckhornet med dess uppstående glaskolf har fordom tillhört Anna Maria Lenngren, hvilken ock egt sybordet.

Dettas enkla beslag visa, att en ny smak börjat herrska i Sverige, den som med öfvergifvande af alla rococostilens öfverdrifter — om hvilken vitnar i all synnerhet den praktfulla släde, som kejsarinnan Maria Theresia skänkte k. Gustaf III — i den romerska forntiden sökte sig förebilder. Ett rikt uttryck af denna nya smakriktning finna vi i den samling förgyllda silfverpjeser för toilettbordet, som dr. Sofia Magdalena mottog som gåfva, när hon år 1766 lemnade Danmark för att förena sina öden med den tredje Gustafs. Om samma smak-

riktning vitnar ock det fina smycke, (halskedja och örhängen) som tillhört den sköna dr. Fredrika.

Tiden efter 1809 års ligger oss så nära, att vi ej kunna vänta att finna många hennes alster i museet. Med konglig frikostighet har månget minne af de bortgångne medlemmarne af vår nuvarande konungaätt blifvit lemnadt att förvaras i Statens samlingar. En storartad gåfva af Bernhard v. Beskow och hans maka låter oss granska alster af våre dagars finaste guldsmedsarbete; gåfvan påminner derjämte om honom och om Tegnér. Andra minnen af den sista tidens store skalder eger icke museet. Vår tids vetenskap är bättre lottad, hon representeras af de redskap, som Berzelius hade på sitt arbetsbord.

Intill k. Oscars I:s tid var i Sverige handverksarbetet bundet af skråtvång. De olika skråna hade sina sammankomster, sina välkomstbägare o. s. v., sina lådor och sina dokument. Från flera af Stockholms-skråna äro genom gåfva eller köp såväl lådor som "välkommor" komna till museet. Det var sed att den hemkommande gesällen på välkomman hängde en silfverplåt med sitt namn, en gärd af tacksamhet för lyckligt afslutad vandring. När välkomman var så rikligt behängd, att inga plåtar beqvämligen kunde vidare derå fästas, smältes det hela och en ny välkomma gjordes, större och kostbarare än den gamla. Derför äro dessa välkommor i allmänhet af ingen hög ålder. Äldst och äfven prydligast är den som tillhört målare-embetet i Stockholm.

En flyktig vandring har fört oss omkring bland de bidrag till det svenska arbetets och den svenska sedens historia, bland de historiska minnen, som Statens Historiska Museum innehåller i sin yngsta afdelning.

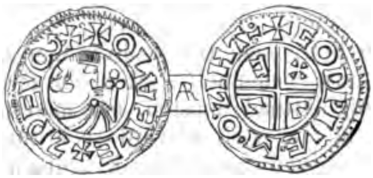
Under den senaste tiden hafva andra samlingar uppstått, hvilkas syfte i viss mon sammanfaller med det för den moderna afdelningen i Statens Historiska Museum satta. Ingen af dem gör det berättigadt för Antiqvitets akademien att upphöra med kompletterandet af de serier, som redan finnas upptagna i museet. Statens Historiska Museum har i hufvudsak ett helt annat syfte än slöjdmuseet, ehuru i någon mon deras uppgifter täcka hvarandra. Men under det slöjdmuseet i främsta rummet måste vara anlagdt med praktiskt hänseende till den inhemska slöjdens förädlande, har man att i Statens Historiska Museum söka bidrag till det svenska arbetets liksom den svenska sedens historia. I det historiska museet förtjenar ganska mycket en plats, hvilket i ett slöjdmuseum saknar all betydelse

emedan de i och för sig är ytterst obetydligt, men likväl tjenar som föreningslänk i de stora utvecklingsserierna. I Statens Historiska Museum får visserligen ej heller saknas mycket, som likaledes förtjenar en plats i slöjdsamlingen, emedan man på det förra stället måste jämte utvecklingens tidigare stadier få tillfälle att se det, som afslutar utvecklingen.

I ett museum som detta är det i främsta rummet alstren af den materiela kulturen, som förvaras. Vi hafva sett, huru under tidernas lopp en mängd olika former uppträdde, vitnande om kulturens utvecklingsgång. I vår tid har kulturen blifvit alltmer kosmopolitisk, och det verkligt svenska är i flera afseenden föråldradt och tillhör icke de företrädesvis bildade klasserna; det uppenbarar sig deremot i allmoge-smycken, allmogedrägt o. s. v. Om föremål från den nyare tiden i allmänhet äro af vigt för museet, måste man säga det i synnerhet om föremål af den nämnda gruppen. De bilda i många afseenden de sista länkarne i den stora kedja, hvilken vi i vårt land kunna följa tillbaka ända till tiden för Christi födelse. När jag här kallar dessa allmogesmycken o. d. för verkligen svenska, gäller detta likväl allenast relativt, ty äfven uti allmogens lif och vanor, i hans drägt och smycken har mycket som är osvenskt inträngt sig och ombildat. Det slutliga urskiljandet af det verkligen af ålder svenska från det inkomna och lånade, kunna vi just i Statens Historiska Museum bättre än annorstädes fullgöra.

100.

101.

Kongl. Myntkabinettet.

Sydvestra salen.

Till de vigtigaste qvarlefvor från förgångna tidehvarf höra mynten. Men dessa hafva intresse icke allenast som fornsaker. En myntsamling, som gör anspråk på att vara till sin anläggning fullständig, innefattar med nödvändighet äfven de allra nyaste mynten.

Under ingen tid har menniskan varit sig sjelf nog, äfven om fordom vida mer än nu det för uppehället nödiga anskaffades genom arbete i det egna huset. Vi behöfva blott tänka på stenåldern i Sverige: flintverktyg hittas i flera af Sveriges landskap, hittas ymnigt t. ex. i Vestergötland, och likväl är råämnet, flintan, för alla landskap utom Skåne främmande, då de enstaka flintbollar, som hittas längs Sveriges vestkust näppeligen varit af någon synnerligen stor betydelse. Under bronsåldern grundade sig den i Sverige förekommande kulturen på tillgång af tvenne metaller, af hvilka den ena, kopparn finnes inom landet, men den tiden näppeligen bröts ur våra berg, den andra åter, tennet, alldeles saknas hos oss. Således

under våra två första kulturperioder var man för erhållande af de råämnen, på hvilka hela kulturen grundade sig, beroende af tillförsel utifrån. Men en tillförsel af så vigtiga ting och efter dåtidens förhållanden i en så stor skala förutsätter en normal samfärdsel och ett utbyte af egna produkter mot de främmande som infördes.

Ursprungligen bytte man till sig hvad man sjelf behöfde mot sådant som en annan behöfde — ett behof förutsattes å ömse sidor. En betydlig lättnad uppstod, när man påfann en värdemätare, som alltid var sjelf af värde och kunde bevaras, för den händelse den af mottagaren icke ögonblickligen behöfde användas och hvars värde af alle skattades lika. Sådana värdemätare uppkommo ganska tidigt och voro af olika slag. Allmänt användes till ex. boskap som sådan. Det är slägtskap mellan de romerska orden *pecus* och *pecunia*, af hvilka det förra betyder boskap, det senare penningar; det svenska ordet *fä* = boskap hade fordom den allmännare betydelsen af gods, egendom, skatter.

Ännu ett steg framåt, och man använde de ädle metallerne som värdemätare. Abraham vägde upp silfverstycken, när han köpte grafplats åt sin maka. I Sverige brukade man under jernåldern in i dess senaste skiften guld- och silfverringar, hvarmed betalades efter vigt. En hvar styckade efter behof de större ringarne; det är väl möjligt att desse hade från början en gifven vigt, men man behöfde dock alltid kontrollera denna. Vågen var nödvändig i handel och vandel.

Ännu ett steg framåt, och i rörelsen kommo stycken af guld eller silfver af en vigt som var en gång för alla bestämd. Det behöfdes emellertid en garanti för vigtens riktighet; hvart särskildt stycke måste afvägas under offentlig kontroll och att så skett måste för allmänhen tillkännagifvas genom något märke. Så uppkommo prägling och mynt.

Fenikernes värdemätare voro silfvertackor, hvilka antagligen åtminstone stundom voro försedda med inslagna märken angifvande vigten, men denna stämpling var af fullkomligt enskild natur. Först sedan Fenikernes handelsvälde blifvit störtadt af Grekerne, uppkom, såsom det synes, allraförst i det lydiska riket verkligt mynt preglad af regenten och således löpande under hans garanti. Från mindre Asien öfverfördes den nya uppfinningen till Grekland.

De äldsta grekiska mynten äro i allmänhet af silfver och mycket groft arbetade. På ett litet städ lades silfverplattan

och fästes på en ur städet uppstigande fyrkantig tapp. En rörlig stämpel, i hvilken bilden var ingraverad slogs med kraft på metallskifvan, och så fick man ett mynt, ofta bugtigt och ojämnt med en fyrkantig insänkning på baksidan och en temligen illa utförd bild på framsidan. Liksom konsten då ännu var i sin barndom, så och skrifkunnigheten; inskrifterna äro mycket torftiga och angifva vanligen allenast staden eller folket, som låtit prägla myntet.

Den andra myntperioden sammanfaller med den grekiska konstens blomstringstid. Man märker ett afgjordt framsteg i allt, i techniken — mynten äro jämnare —, i inskrifterna, som äro utförligare, i bilderne, som nu förekomma å båda sidor. Mynt finnas, hvilka äro att anse som fulländade konstverk. Någon gång lifvades gravören så af sjelfkänsla, att han på myntet utsatte sitt namn eller sitt märke.

Den grekiska makten föll och verldsväldet gick öfver till Makedonerne; dermed begynnes ock en ny period i den gamla mynthistorien, under hvilken man alltmer fullkomnade sig i de techniska detaljerna och särskildt uti noggrannhet. Till en tid bibehöll sig ock den stora konstnärligheten i arbetet. —

I den tid då hvarjehanda bytesmedel funnos och innan de ädla metallerna kommit allmännare i bruk som värdemätare, spelade som sådan kopparn, den aflägsnaste forntidens vigtigaste metall, en mycket stor rol, och så fortgick det länge i Italien, hvars första mynt voro s. k. *asses*, vägande ett romerskt skålpund. Först då Romarne blifvit herrar öfver sina grannfolk och kommit än i fredlig än och oftare i fiendlig beröring med Grekerne, antogs en silfvermyntning och i sammanhang dermed nedsattes assens vigt.

Ett silfvermynt präglades jämngodt med tio af de nya assen och kallades derföre en *denar*. Liksom en gång kopparassen sjunkit, så sjönk sedermera äfven silfvermyntet. Under republikens tid tillkom det i Rom senaten (konsulerna) och i provinserna vissa högre embetsmän att mynta men man fick aldrig å myntet anbringa bilden af en lefvande menniska. Julius Cæsar var den förste som bröt detta bud; han var ock den förste i Rom, som preglade guldmynt. Redan Augustus fråntog senaten rätt att prägla mynt af ädel metall, men kopparmynten buro ännu under tre århundraden bokstäfverna SC, utvisande att denna utmyntning ännu skedde Senatus Consultu, enligt senatens förfogande.

Under kejsartiden infördes guldfot och man satte på framsidan kejsarens, ibland kejsarinnans bild; i öfrigt skedde hvarjehanda förändringar i myntet, hvilket småningom försämrades. Tidtals gjorde man visserligen försök att ånyo reglera det, men de hulpo allenast för en kortare tid. En sådan reform företogs af Constantin, hvilken införde ett normalmynt kalladt "det hela" eller *solidus*, hvilken vägde $^1/_{72}$ af ett romerskt skålpund och blef ett gemensamt mynt för hela det romerska riket, ja fann äfven utom detta tycke. Vest- och östromerska solidi äro ofta funna i Sverige, liksom från den första kejsartiden donarer.

När de germanske staterne bildade sig inom det romerska rikets forna område, präglade de nye regenterne mynt och helt naturligt kommo de att taga de romerska eller byzantinska till förebild. De germanske konungarne satte å myntet sitt monogramm d. v. s. en figur bildad af bokstäfverna i konungens namn. Detta monogram blir allt större, det fyller hela baksidan. Kejsarens namn försvinner och ersättes af den germanske konungens. Nu fortgå förändringarna alltmer, tills dess af den ursprungliga typen återstår alls intet.

Af de frankiskt-italienska mynten kommo helt få till Sverige, och de hafva aldrig varit för våre fäder af någon vigt. I vida större antal kommo de karolingiska myntens senare tyska efterbildningar, men äfven de utöfvade intet inflytande.

Deremot bibehöll sig i England icke så litet af den kejserliga bilden å myntens framsida d. v. s. det var konungens bild, men kopierad efter de gamle kejsarnes. Deremot å bakre sidan finna vi icke den minsta öfverensstämmelse. Äfven å framsidan försvinner denna från och med k. Knut den store. Emellertid när dessa angelsaksiska mynt kommo till Sverige, blefvo de här efterbildade och gåfvo upphof till den första svenska utmyntning. Så kunna vi i denna se ett dunkelt minne af de romerskt-byzantinska mynten. Så kunna mynten gifva oss de yppersta lärdomar om kultursammanhanget i verlden.

Det svenska k. myntkabinettet är i vissa afdelningar mycket rikt. Detta gäller den grekiska afdelningen, de s. k. nummi populorum, urbium et regum, och såväl de egentliga grekiska mynten som koloniernas. Icke lika rika äro serierna af sådana mera barbariska mynt, som uppkommo genom efterbildning af grekiska, särskildt serierna af de galliska mynten. Mycket rik är deremot samlingen af de gamle spanske stammarnes mynt.

Ensamt ur den Lorichska myntsamlingen inköptes till kabinettet 2268 keltiberiska och romerskt-spanska mynt.

De många myntsamlingar, som i äldre tider införlifvades med myntkabinettet, innehöllo icke blott grekiska, utan ock romerska och byzantinska mynt. Dessa äro ganska talrika. I någon mon hafva de äfven blifvit riktade genom de i svensk jord funna mynten.

Icke så väl representerade äro grupperna af de nybildade germanska rikenas efter romerskt mönster präglade mynt. Ett undantag bildar, tack vare den Lorichska samlingen, äfven inom detta område Spanien; det finnes i vårt kabinett icke mindre än 64 spanskt-vestgotiska guldmynt.

Under det de merovingiska guldmynten äro allenast svagt representerade, förekomma de karolingiska något talrikare, men äfven de äro få i jämförelse med de massor af mynt från det första tyska storrikets tid, som hittats i svensk jord och förvaras i det svenska k. myntkabinettet. Någon sifferuppgift öfver typerna i samlingen kan jag icke gifva, emedan anordningen af de tyska mynten icke ännu är afslutad.

Detta är dock sedan länge händelsen med de angelsaksiska mynten. Äfven här äro de äldsta sällsynta. De svenska myntfynden begynna med Edgars mynt (959—964) och äro för den följande tiden intill det angelsaksiska konungadömets fall ytterst talrika. Den katalog, som min far år 1846 utgaf öfver de angelsaksiska mynten i svenska myntkabinettet, är den fullständigaste som finnes och vanligen, när i utländska arbeten angelsaksiska mynt omtalas, angifvas allenast numren i den svenska katalogen, och blott de få mynt, som der icke äro upptagna, beskrifvas. Det nämnda året egde brittiska museet i London, k. myntkabinettet i Köpenhamn, universitetets myntkabinett i Christiania och k. myntkabinettet i Stockholm följande antal angelsaksiska mynttyper:

	London.	Köpenh.	Christ.	*Stockholm.*
Edgar	122.	?	1.	30.
Edvard martyr	?	?	1.	11.
Etelred II	144.	180.	110.	2254.
Knut	380.	580.	565.	1396.
Harold I	48.	130.	3.	237.
Hardaknut	9.	30.	4.	31.
Edvard Confessor	450.	200.	21.	273.

Katalögen upptager 4232 mynttyper. Vid midten af 1700-talet förtecknade kanslirådet Berch 475 angelsaksiska mynt, som

tillhörde d. v. antiqvitets-archivet. I dr. Lovisa Ulricas samling, som inköptes af staten, funnos 328 — summa 803. Af återstoden äro ytterst få inköpta från andra samlingar eller från utlandet, utan är den stora massan kommen ur de många myntfynden. Genom deras tillvaratagande har således Sverige fått en del af sitt myntkabinett så rik, att ingen annan samling i hela verlden kan utstå en jämförelse dermed.

Innan vi öfvergå till de svenska mynten skola vi egna någon uppmärksamhet åt en annan mycket betydande del af det svenska myntkabinettet, den österländska, äfven den vorden så rik genom de svenska myntfynden. De österländska mynten äro ordnade af professor Tornberg, som utgifvit en förteckning öfver dem och i Antiqvitets-Akademiens handlingar (del. 21) om dem gifvit en mängd vigtiga upplysningar.

De arabiska eller – som de efter myntstaden Kufa kallas — de kufiska mynten, äro så stora som ett femöre, men mycket tunnare. Midt på framsidan läses trosbekännelsen "det gifves ingen gud utom Allah, och han har ingen like"; kring randen läses namnet på präglingsorten och året. På frånsidans fält läses "Muhammed är guds sändebud" samt kring randen en vers ur koran. Efter någon tid blef det sed att utsätta äfven den myntpräglande furstens namn.

År 76 efter hejira (685,6 e. Chr.) präglades de första mynt med arabisk inskrift. Det äldsta kufiska mynt, som hittills blifvit funnit i Sverige, är präglad år 79. De arabiska i Sverige hittade mynten äro så många, att de kunna ordnas inom dynastien efter år samt för hvart år efter präglingsorter, och årslistorna äro ganska fullständiga. Tornbergs redogörelse år 1855 upptager som representerade i myntkabinettet följande år: 87—100. 104—107. 109. 110. 112. 113. 116—210. 212—214. 216—220. 222—253. 255—264. 266—344. För tiden 345—401 finnas allenast enstaka mynt, efter 401 (= 1010,1 e. Chr.) intet i svensk jord funnet. Äfven denna del af myntkabinettet fick en god tillökning genom den Lorichska samlingen, hvilken innehöll många arabiska i Spanien präglade mynt.

Så godt som alla i Sverige funna arabiska mynt äro af silfver.

Af alla de mynt, som mot hednatidens slut infördes till Sverige, var det allenast ett slag som der vann så mycket tycke att det togs till förebild för inhemsk utmyntning, de angelsaksiska. Tvenne olika skäl kunde dervid hafva medverkat. I våra myntfynd äro i allmänhet de angelsaksiska mynten vida bättre bevarade; deras prägel mycket skarpare än de medföljande tyska myntens. Äfven om myntets inskrift för nordbon i de allra flesta fall var obegriplig och om än bilden utan kännedom om inskriften var för honom af föga intresse, måste han likväl helt visst mer tycka om ett mynt hvars prägel var fullt tydlig, än det af hvilket en större eller mindre del icke var för ögat skönjbar. Dertill kom den vidare omständigheten, att Nordens konungar stodo i närmare förbindelser med England än med Tyskland.

Våre äldre myntkännare hafva många urgamla svenska mynt att omtala. Elias Brenner i sitt högst vigtiga arbete Thesaurus Nummorum Sveo-gothicorum (1731) börjar raden af svenska mynt med brakteater af Olof trätälja. Honom såväl som de följande af Brenner uppräknade konungarne Björn, Sivard Frö och Erik segersäll, få vi stryka ut ur den svenska mynthistorien, hvilken vi i stället hafva rätt att begynna med Olof skötkonung, af hvars mynt ett är afbildadt öfver början af detta kapitel.

På dessa Olofs mynt förekommer på framsidan en temligen ofullkomlig bild af konungen med spira framför sig samt en omskrift innehållande konungens namn mer eller mindre barbariskt skrifvet, samt hans titel REX SVEVONUM. På de flesta af hans mynt är dock titeln icke så korrekt; på icke få mynt synes hafva varit meningen att sätta REX AN SIHTUNE, på andra står fullkomligt tydligt REX ANCOL. På frånsidan ses ett dubbellinigt kors med bokstäfverna CRVX (= kors) i vinklarne och deromkring en omskrift, hvilken namngifver myntmästaren och oftast äfven myntorten. På flera af k. Olofs mynt står dock en helt annan omskrift, nämligen IN NOMINE DOMINE (i Herrans namn). Myntorten angifves vanligen med de första bokstäfverna i namnet, t. ex. ZI, ZIHT, ZIT. På ett mynt af k. Anund är namnet fullständigare utskrifvet ZITVN, och den kan således omöjligen vara en annan än Sigtuna.

Den ofta förekommande namnformen ONLAF, hvilken är angelsaksisk, samt namnen på de myntmästare, som äro i k. myntkabinettet representerade, Ælfric, Godwine, Leofman, Snellinc, Thregr och Ulfcetel, peka till England som hem för före-

bilderne till dessa våra äldsta svenska mynt, likaså bilden och inskrifterna, och af de angelsaksiska mynten är det tydligen k. Etelred II:s, som i Sverige kopierades.

Denne Etelreds mynt tillhöra flera typer, hvilka pläga utmärkas med bokstäfverna A till och med G. Den typ, som i de svenska mynten afbildades, plägar betecknas som C d. v. s. är den tredje i ordningen. Det förtjenar att tilläggas, att i Lincoln fanns en myntmästare med det temligen sällsynta namnet Leofman, som der präglade mynt af Etelreds C-typ, en annan med det ännu sällsyntare namnet Snellinc, som präglade mynt blott af den tidigare A-typen. I Lincoln präglades mynt af A-typen äfven af Godwine och Ulfcetel. Etelred störtades år 1013 af Olof skötkonungs stjuffader, Sven tjugeskägg och återkom till regeringen 1016. Det synes icke omöjligt, att Sven öfversände till Sverige myntmästare från Lincoln och kringliggande näjd i Mercien.

Under konung Anund fortsattes denna efter angelsaksiskt mönster bildade utmyntning; helt naturligt tog man då till förebild den mäktige k. Knuts mynt.

Och härmed afslutas den första perioden i Sveriges mynthistoria.

Till den närmaste perioden höra en myckenhet små och mycket tunna mynt, oftast tvåsidiga, med en kyrkbyggnad å ena sidan och med en strålros på den andra, med ett kors i stället för kyrkobyggnaden, med ett kors på ena sidan och på den andra ett B eller fyra B eller fyra R eller ett P eller ABBO o. s. v. Dessa mynt äro icke sällan och hvar gång i mycket stor mängd funna i Sverige, i ett förliden höst till museet inkommet fynd jämte några få mynt från folkungarnes tid. Alltså få vi anse dessa tunna mynt tillhöra den första delen af vår medeltid d. v. s. de Stenkilska, Sverkerska och Erikska ätternas tid. Till denna tid höra ock en mängd brakteater (ensidiga mynt) med ett krönt hufvud och omskriften KANVTVS REX (Knut Eriksson eller kanske troligare Knut länge), liknande med ERICVS eller HERICVS, ett svärd mellan E och R, ett griphufvud med omskriften JOHANNES o. s. v.

De typer, som uppkommo under denna period, fullkomnades under folkungaregenterne. Man finner från deras tid tvåsidiga mynt med folkungavapnet (lejonet öfver tre strömmar) på ena sidan och på den andra mellan tre kronor en bokstaf A, B, E, H, I, M, P, S, eller V, brakteater med en bokstaf, brak-

teater med krona, krönt hufvud o. s. v., af hvilka typer några fortforo i bruk ända in under unionstiden.

Först under den tyske k. Albrecht började s i Sverige en prydligare utmyntning af örtugar och halförtugar, med kors å ena och tre kronor skilda af ett trearmadt kors å den andra. Mynt präglades under denna och den följande tiden i flere svenska städer, Stockholm, Vesterås, Kalmar, Åbo o. s. v. i likhet med de af Albrecht införda mönstren, men med vissa yttre olikheter, i det konungens hufvud oftast fick vika för begynnelsebokstafven i hans namn eller för en sköld med hans slägtvapen, och i det de tre kronorna å baksidan sattes i en sköld, och med inre olikhet, i det myntens godhet i hög grad varierade. Det var derföre brukligt att vid köp bestämma huru fint silfver skulle vara i mynten, med hvilka betalningen skedde, — "så godt mynt", plägar det heta, "som nu i Sverige" — eller i Stockholm — "gängt och gäft är, så godt att sex" — eller sju, eller vida mer — "mark göra en lödig mark silfver". Mot medeltidens slut, då den svenska nationen reste sig mot de utländske konungarne, satte man gerna den h. Eriks bild på myntens framsida, liksom den h. Erik stod i rikssigillet. De första svenska mynt med utsatt årtal äro från 1478.

Som prof på 1400-talets mynt meddelas här en k. Karl Knutssons örtug. Inskriften lyder: å ena sidan: KAROLI REX S' G' (Sveonum Gothorum), och derinom ses Bondeslägtens vapen, en båt. På frånsidan läses: MONETA STOCHOL' (Stockholms mynt).

102.

Under Sten Sture d. y:s tid präglades ett större mynt, som man närmast skulle sammanställa med de sedermera brukliga riksdalermynten. Några exemplar från år 1512 äro kända — falska exemplar äro icke sällsynta — men man är ännu icke fullt säker, hur man skall betrakta dem. Flera

myntförordningar från medeltiden äro kända, men ingen gäller dessa större mynt.

För den nyare tiden får myntsamlingen ett helt annat utseende. K. Gustaf I vidtog flera förändringar med myntet och myntade mycket, till en del efter utländska mönster. Nu blef det vanligt att på hvart mynt utsätta året då det präglades. Af den anledningen har det ock blifvit nödigt, för såvidt statssamlingen skulle blifva så fullständig att hon gifver en trogen bild af den svenska myntningens historia, att samla icke blott efter typer, så att hvart särskildt slag var representeradt af ett exemplar, utan efter år, så att man genast kan se, hvilka myntslag under hvart gifvet år präglades. För månget år är samlingen mycket rik, ty dels präglades det året mynt af många olika värden, dels måste fordom myntstamparne hafva varit mycket svagare än nu, ty de otaliga små variationerna vitna om användande af en mängd nya stampar. Gustaf den förstes mynt begynna med de under befrielsekriget slagna små, dåliga s. k. Hedemora-klippingarna och de sluta med de sista årens rika och prydliga silfverprägling. Kabinettet egeröfver 600 mynt af k. Gustaf.

Under k. Erik begynna tvenne nyheter. Redan för år 1561 finnas mynt för en svensk provins bortom Östersjön, mynt nämligen som blifvit präglade i Reval. Till Eriks sista år 1568 hör det första guldmyntet, som finnes i samlingen. Under k. Johan präglades synnerligen mycket underhaltiga silfvermynt, så dåliga att man allenast af artighet kan låta dem gälla för silfver. Den egentliga svenska kopparmyntningen begynner först under k. Gustaf Adolf år 1624. — För hvart år äro mynten ordnade så. att först komma de inhemska i guld, silfver och koppar, sedan öfversjö-provinsernas i guld, silfver och koppar. Understundom kommer man genom betraktande af årets hela utmyntning till resultat, som man icke hade väntat. I moderna rummet sågo vi, hur man under frihetstidens begynnelse bittert harmades öfver de görtzska mynttecknen. Öppna vi lådan, i hvilken 1718 års myntning förvaras, finna vi jämte dessa nödmynt en ganska vacker samling af bättre mynt, ett i guld, nio i silfver och ett efter gammal myntfot i koppar.

Till den stora svenska myntsamlingen finnes ett bihang i ett särskildt skåp, de vidunderligt stora mynt, som temligen länge präglades i Sverige och som, för sin storleks skuld, icke kunna inläggas i den öfriga samlingen. Jag menar myntplåtarne, stora

fyrkantiga kopparplåtar med en midtstämpel som angifver värdet, och hörnstämplar, som angifva regent och år. Man började mynta sådana under dr. Kristinas tid år 1644 och fortfor dermed ännu under Adolf Fredrik. Den sällsyntaste plåten i samlingen är en tyvärr mycket skadad tiodalers plåt från år 1644, som har den nätta vigten af ungefär 46 skålpund.

Af plåtarne äro några prof framlagda. En större upprättstående montre har blifvit anskaffad, för att deri skall framläggas till åskådande ett urval af mynt. Såväl den svenska som den utländska myntsamlingen är tillgänglig på anmälan hos någon af museets tjenstemän. Äfven den utländska moderna myntsamlingen är ganska rik.

Myntstudiet får icke sällan liksom fornforskningen en viss prägel af kuriositetsvurm. Om en sådan å det ena eller andra området mången gång synes rätt barnslig, få vi ingalunda på grund deraf fälla en förhastad dom öfver det verkliga studiet. I mynten, liksom i fornsakerna lära vi oss känna ett folks kultur med de krafter, som deri samverka, och de lagar, som dervid göra sig gällande. Mynten utgöra till på köpet en synnerligen vigtig kulturföreteelse, de hafva alla en viss representativ betydelse, och i känslan deraf sökte man tidigt på dem anbringa bilder, som äfven de hade en representativ betydelse, symboler o. d. Mynten låta oss derföre se djupare in i kulturförhållandena än mycket annat. I mynten lära vi samfärdselns och penningeväsendets historia, i dem lära vi ock arbetets, under vissa tider äfven konstens historia.

Till myntkunskapen hör ock en särskild grupp af föremål, som icke hafva kurs i penningemarknaden, utan tillhöra så godt som uteslutande konstens område, låt vara att konsten mången gång är dålig. Jag menar **medaljerna**, hvilka götos eller graverades i myntform att brukas mera som prydnad och till förvarande i minnet af en person eller en tilldragelse. Medaljer i denna mening — eller medaljoner, som de understundom nämnas — voro under de romerske, särskildt de constantinske kejsarnes tid vanliga, och vi hafva sett, huruledes ur de constantinska medaljerna utvecklade sig, under senare delen af den äldre jernåldern de nordiska guldbrakteaterna.

De svenska medaljerna äro utlagda i tre stora bord, af hvilka två innehålla kongliga medaljer, det tredje enskilda. De utländska medaljerna förvaras i de prydligt arbetade skåpen, som tillhört dr. Lovisa Ulrica; endast några af de nyaste utländska äro framlagda i ett par fönsterbord.

De äldsta svenska medaljerna tillhöra Gustaf Vasa. De äro gjutna och ciselerade samt visa hans bild med omskrift. Under 1500- och 1600-talen voro medaljerna vida mera än nu ämnade att bäras; vi se det af öglan, som förekommer på så många. Synnerligen talrika äro dessa bär-medaljer från Gustaf Adolfs tid, af hvilka många utmärka sig med genombrutet arbete, i det bottenyta saknas och baksidans figurer rätta sig efter konturerna af framsidans bröstbild. Många af dessa Gustaf Adolfs medaljer äro utsökt väl arbetade. Ciseleringen är mycket noggrant utförd. Släta ytor äro ofta betäckta med emalj och ädla stenar pryda understundom infattningarna. Dessa medaljer äro snarare guldsmedens än medaljarbetarens arbeten.

Under Kristina voro ock medaljer allmänna, men det var ej längre vanligt att bära dem. Drottningen var alltid en vän af konster och vetenskaper samt tillbragte sin sista lefnadstid än här än der. Man märker det vid granskningen af hennes medaljer, som förråda olika stilriktningar och äro af mycket olika konstvärde. De italienska medaljerna stå högt och de svenska äro visserligen ej heller att förakta, men det är ofta i bilden något oharmoniskt, liksom i tanken och inskriften är tomt prål. En flygande paradisfogel är icke något vackert att se i bild midt på en medaljs yta. Och på tomt prål kunna vi icke gerna undgå att tänka, när vi öfver påfogeln på Kristinas medalj läsa den prunkande inskriften *mi nihil in terris* — på jorden finnes för mig intet.

Här liksom inom andra områden inträder en ny period efter k. Karl Gustafs bortgång, en period med mycket stort i sig. Under k. Karl XI uppstår i Sverige en utmärkt medaljgravör Arvid Karlsten (f. 1647 † 1718) och efter honom kommer den ännu skickligare i Sverige naturaliserade Hedlinger, som efterföljdes af Fehman m. fl. Ännu under k. Gustaf III stod medaljgraveringskonsten högt och för hvar konung finnas rika serier.

Man kan i den svenska medaljsamlingen studera Sveriges historia; allenast få tilldragelser af någon större vigt hafva icke blifvit genom en medalj förherrligade. Derjämte har mycket, som hade föga värde utöfver ögonblickets, sålunda blifvit förevigadt. Man kan säga, att vår medaljsamling — och den är fullständigt framlagd — utgör en stor svensk illustrerad tidning, der dagens tilldragelser, små som stora, blifvit i bild återgifna. Det är icke uteslutande Statens

angelägenheter som vi finna här upptagna, utan ock rika bidrag till våre store mäns historia och deras charaktersteckning. Sverige är synnerligen rikt på medaljer öfver enskilda män och qvinnor.

Det kan vara tid att sluta vår vandring genom museets salar. Hon har icke varit utan nytta, derest vi bortgå med rikare och i synnerhet klarare kunskap om våre fäder och deras odling. Genom att betrakta detta, genom att studera svenskheten, dess förutsättningar och dess utvecklingar, böra vi lära oss att bättre känna vår forntid och dermed oss sjelfva. Vår forntid är sådan, att vi icke behöfva blygas öfver fädernes idrotter. Hafva vi rätt brukat vår uppmärksamhet här, böra vi ock känna oss rätt djupt manade till att troget bevara och ärligt utbilda vår svenskhet, med undvikande af de olika afvägar, som i våre dagar öppna sig — att glömma folket för dess delar eller att hejdlöst hängifva sig åt dagens kosmopolitiska, så mycket charakteristiskt utjämnande sträfvanden.

Museet och Myntkabinettet böra hafva så väl en undervisande som en uppfostrande nytta. Öfver ingången till dem bör Sveriges folk lära sig att läsa den gamla delfiska inskriften:

Känn dig sjelf.

103.

Register.

Figurer.

Stenåldern.

Bronsåldern.

Äldre jernåldern.

Yngre jernåldern.

Gotländska jernåldern.

Medeltiden.

Figurer.

Nyare tid.

Myntkabinettet.